

Уладзімір Караткевіч

**У снягах
драмае вясна**

Аповесць

Мінск
“Юнацтва”
1989

Звязку гэтай маленъкай і даволі сумнай гісторыі трэба шукаць у тых снягах, што даўно сплылі веснай вадою ў раку, а потым, з ракою, у сінje мора. Выпадалі і потым снягі, – і яны сплывалі вадой. Былі пасля гэтага сінія марозныя ночы, шмат разоў пускаліся ў скокі аўсянікі над летнай ракой – але ў сэрцы тых, хто перажыў гэта, жыве яшчэ ўспамін.

Карацей кажучы, пачалося гэта ў канцы лютага тысяча дзесяцьсот пяцьдзесят другога года ў вялікім горадзе, дзе былі помнікі і прыгожыя будынкі, зялёныя бульвары і ціхія хаткі на ўскраінах, дзе быў нават універсітэт, а значыцца, існавала гарластая і хударльвая, дасціпная і яхідная парода людзей, якіх завуць студэнтамі.

I

Быў канец лютага, але небывала ранняя прыйшла ў той год вясна: гарадскі асфальт быў сухі і цёплы, той-сёй хадзіў ужо ў адным пінжаку і на тратуарах дзеці гулялі ў “класы”.

За горадам яшчэ ляжалі снягі і былі праталіны, што пахнулі зямлёю, але тут здавалася, што зіма сканала, што вось-вось заквітне ѿнь чаромха і бэз, што ўсе глядзяць на цябе закаханымі вачымі.

Уладзіславу Берасневічу, чалавеку легкадумнаму і, па маладосці год, трошкі самаўпэуненаму, таксама здавалася, што свет і жыццё існуюць толькі для яго. Было яму дваццаць два гады, вучыўся ён на чацвёртым курсе універсітэта, ніколі яшчэ не кахаў па-сапраўднаму, быў моцны, глытагу кнігі, жыў амаль толькі на адну стыпендыю і лічыў, што пераважная большасць дзяўчат глядзіць на яго з прыхільнасцю.

Таму ён крочыў вуліцай як гаспадар, мімаволі ўсміхаўся і паскараў крок, як толькі бачыў наперадзе маладога прадстаўніка прыгожай паловы роду чалавечага.

I, пытаюся я ў вас, хто не рабіў бы таго ж самага на яго месцы?

Што яшчэ магчыма было сказаць пра яго? Нічога. Звычайны хлопец, звычайны нос, звычайнія вусны. Хіба што толькі вочы былі надзвычайныя, сінія-сінія, з доўгімі вейкамі, вельмі вялікія і задуменныя (абакраў нейкую дзяўчыну). Ды яшчэ ў постасці, зграбнай і стройнай, было шмат той маладой, прыгожай сілы, што здаецца некаторым лепшай за грацыю. А валасы здаваліся самому Берасневічу не падыходзячымі для хлопца: вельмі ўжо мяkkія, вельмі залацістыя.

Аднак і з гэтym можна было мірыцца, абы было за плячыма кароткае і яснае жыщё, бацька, стары камуніст-пенсіянер, маці, клапатлівая і падобная на квактуху жанчына, універсітэт, вясна і, галоўнае, усё жыщё ў будучым: праца на вакацыі, невядомыя, але вялікія ўчынкі пасля універсітэта, тая адзіная, якую ён абавязкова стрэнне ў жыщі.

Сёння, калі ён выходзіў з інтэрната, яго сябра, Паўлюк, сказаў:

– Ранняя вясна. Значыцца, абавязкова будуць марцавы санеты.

– Ты пра што гэта? – не зразумеў Берасневіч.

– Калі пасля такой ранняй вясны зноў ідуць снягі, гэта ў нас, у Страшыне, завецца “марцавымі санетамі”.

Берасневіч не зразумеў гатага сумна-сівалічнага папярэджання (яму здавалася, што раз вясна і шчасце, дык гэта назаўсёды) і сказаў толькі:

– Прыйгожая назва.

– Тым больш прыйгожая, – сказаў Паўлюк, – што яе далі сакавіцкім снягам тыя, што ніколі не чулі такога слова, як “санет”.

– Не, братка, – усміхнуўся Берасневіч, – няхай нават снягі, усё адно – вясна, усё адно нічога сумнага

ў жыцці не будзе і ўсё будзе вельмі-вельмі добра. За што мне дрэннае? Эх, дай я цябе пацалую.

– Ну-у, мазунчык, – сказаў Паўлюк, але ўсё ж абняў яго.

… Куды ж ісці? Можна ў кіно, дык няма грошай. Вечар заняты разам з сябрам, Жэнькам Ядлінскім. А можа, проста пасядзець недзе з гадзіну і пасля папрамаваць да Жэнькі на кватэрку? Там можна будзе і паабедаць.

I невядома як занеслі Берасневіча ногі на цвінтар старой царквы, што амаль над самай ракою.

Тут быў зацішак і можна было сесці на камень ля старога, дрэнна атынкаванага мура і глядзець на Зарэчча, дзе яшчэ ляжалі снягі і лёд на межытоках узняўся і пасінеў.

Стрэлкамі лезла паміж камянёў зялёная трава, вільготны, пругкі вецер часам штурхаў у твар, сука лізала ля вартоўні тоўстага, як качулка, шчанюка.

I чамусьці Берасневічу стала сумна і нейкая вясенняя знямога ахапіла сэрца, і захацелася ці то пайсці кудысьці далёка, ці то яшчэ што. I бышцам чакала чагосьці сэрца, і бышцам жадала кудысьці. Больш бы гора, больш бы радасці, толькі б не гэты непакой, не гэтая знямога. Што было ў жыцці, ці бачыў ён тое, вялікае, пра што марыць чалавек? Аднойчы толькі падмануў сам сябе, пераканаў у тым, што кахае. Можа, не дано? Не, нешта павінна адбыцца, хутчэй за ўсё нядобрае, бурлівае, неспакойнае.

Нельга! Нельга так! Хутчэй да людзей! Да Жэнькі!

Ледзь толькі выйшаў ён старой брамаю на вуліцу, як горад ахінуў яго звонам трамваяў, спевамі рэпрадуктараў. Імкнуўся вузкім міжгор'ем вуліцы шалёны натоўп. Але на людзях толькі яшчэ больш узмацнела ў сэрцы адчуванне, што нешта павінна было адбыцца.

Хутчэй за ўсё сэрца праста гатова было прыняць тое насенне, што рана ці позна кіне ў яго вясна, але ўсё адно наступнае было падобна на цуд.

Цесная кватэра, у якой жыў Жэнъка, была застаўлена рэчамі колькі мажліва, а сам Жэнъка ляжаў на канапе, задраўшы доўтія ногі кудысыці пад столь, і чыгтаў канспекты.

Берасневіч ляснуў яго далонню па мяккаму месцу, якога ў Жэнъкі, уласна кажучы, не было (быў вельмі хударлявы), і толькі тут заўважыў, што сябра глядзіць на яго дзікім вачымі.

І не толькі ён. Ля дзвярэй на балконе сядзела худзенькая дзяўчына, і вочы яе былі вялікімі ад здзіўлення.

“Добра яшчэ, што не вылайўся”, – падумаў Берасневіч і пачырванеў.

– Знаёмцеся, – зухвала сказаў Жэнъка. – Вось гэты чалавек – а зваць яго Уладзіслаў Берасневіч – адбярэ лаўры ў Шахматава, Булахоўскага альбо ў Петракі (ён сам яшчэ не ведае, у каго). А гэта Алёнка. Мы дружым з дзяцінства, і яна фліртуе з гэтай... ну як яе... Мельпаменай, Кліо, Мегерай... ну, той самай асобай, што заведуе спевамі. Караваць кажучы, вы паразмаўляйце тут хвілін пятнаццаць, а я тым часам дачытаю канспект.

І ён зноў лёг на жывот.

Але Берасневіч амаль не чуў яго слоў. Алёнка падала яму цёплую маленъкую далонь, якая патанула ў яго руцэ, і зноў села. Ён толькі і паспеў пабачыць пушыстыя валасы над чыстым ілбом, міндалевідныя сінія вочы, маленъкі прамы нос, трошкі велікаватую ніжнюю губку, тонкую, дзіцячу яшчэ, шыю, агульны выраз чагосьці дзіцячага, ня смелага і, разам з тым, хітрага.

Гарачая хвала пракацілася ў яго грудзях.

“Якая цудоўная дзяўчына! Дзе гэта я яе бачыў?”
– урыўкам думкі падумаў ён. – Ага, у маставак Сарты

ёсць карціна “Мадонна з гарпіямі”. Непадобная, і ўсё ж надзіва агульны з ёю твар”.

Ён першы пасмияўся б гадзіну таму над тым, хто сказаў бы яму, што гэта можа зваліцца так нечакана. Ён не любіў сантывиментаў.

Зрэшты, ён зусім не ведае яе, яна назвала толькі імя, і, можа, яна... Але раздумваць не было часу. Неверагодна, але яму спачатку стала радасна, а пасля ён неяк падсвядома і толькі на хвіліну зразумеў, што, здаецца, ён загінуў, пралаў, памёр і гэтай дзяўчыне толькі і застаецца, што кінуць жменю зямлі на яго труну.

Ён быў яшчэ вельмі наўны і, адпаведна ўзросту, улюблівы, але гэта было чымсьці адметным. Можа, пачаткам Сапраўднага?

Берасневіч, трошки прыгаломшаны, сеў нападалёку ад яе і змоўкнуў, як заўсёды поруч з тымі, хто яму падабаўся. Неяк адразу стала ясна, што ў яго даўно не прасаваны гарнітур, што няма куды падзець рукі і зусім, зусім няма пра што размаўляць. І ён пачаў хутка круціць у пальцах нейкую забаўку, якую ўзяў са століка.

Рагтам пачуў яе голас:

– Скажыще, гаспадарам заўсёды трэба хаваць ад вас рэчы, якія могуць пабіцца?

У кутках яе рота была гумарыстычна складка, але Берасневіч не заўважыў гэтага.

– Н-не заўсёды, – збянтэжана буркнуў ён.

– Гэта добра. А чаму вы такі чырвоны? Вам горача?

І тут Берасневіча прарвала:

– Не, мне проста сорамна за тых, якія незнаёмым людзям робяць заўвагі.

Ён адразу ж спудзіўся сваіх слоў, але тут сябра кругануўся на канапе так, што заенчылі спружыны, і, трывумфуючы, крыкнуў:

– Што, Алёнка, з'ела? Я табе казаў, што калі з гэтым хлопцам не пакінеш свайго тону, то атрымаеш феферу. Пераканалася?

І раптам усе зарагаталі. Лядок растапіўся.

– Прабачце, я не думала вас абразіць. Я толькі зберагала маёмасць яго бацькоў.

– Я таксама не думаў вас абражашаць. Але вы напомнілі мне майго сябра. Ён заўсёды кажа ўголас тое, пра што звычайна думаюць нішком. Напрыклад, выступае на сцэне яго сябра і пасля, за кулісамі, кажа яму: “Ох, як жа я асароміўся, як дрэнна спяваў!”. Звычайна чакае чалавек, што яго сущешаць, скажуць: “Нічога, нічога”. А той яму адказвае: “Так, браце, сапраўды абпэцкаўся ты. Так дрэнна спяваў, шо я нават і ад цябе не чакаў такога”. Называеца, сущешыў. Ён атаясамлівае такія паводзіны з “камсамольскай адвергасцю”.

Зноў засмяяліся. А пасля Алёнка сказала, што дастане білеты на канцэрт Гіельса цераз некалькі дзён і будзе вельмі сущешана, калі Жэнъка прывядзе да філармоніі свой “ценъ”.

Жэнъка кінуўся цававаць ёй жартам рукі, а Берасневіч, які за гэты час прывык да яе, са здзіўленнем адчуў, што гэта яму не вельмі прыемна. Затое пасля ён быў сущешаны, калі яна працягнула яму, Берасневічу, руку і з нейкай асаблівай, не бачанай яшчэ дагэтуль Берасневічам, усмешкай сказала:

– Я спадзяюся, мы будзем сябрамі. Толькі не лайце мяне так жахліва.

Ён паглядзеў у яе вочы і зноў адчуў тую ж гарачую хвалю замілавання.

– І калі вы не будзеце рабіць мене заўвагі за дрэнныя паводзіны?

Як міла пасур'ёнелі вочы.

– Мне здаецца, я не буду больш рабіць вам заўваг. Абавязкова прыйдзьце.

Сказала і пайшла. І усё. Але і гэтага было дастаткова. У галаве Берасневіча скакалі нейкія маленъкія вясёлія чорцікі, хацелася чамусыці зрабіць нешта надзвычайнае, напрыклад, скочыць зараз з балкона на брук і, вядома, застаца жывым.

І гэты настрой збярогся ў яго сэрцы да самага вечара, калі ён развітаўся з Жэнъкам і накіраваўся ў інтэрнат. Разы з два ў трамваі ён спрабаваў напяваць праз адстаўленую скавароднікам ніжнюю губу, але атрымлівалася так голасна, што той-сёй з пасажыраў глядзеў на яго са зразумелай цікавасцю.

А потым, калі ішоў па бруднай вуліцы ўскраіны, быў такі святочны і радасны, што здольны быў, як хлопчык, весці палкай па жалезнай агароджы саду.

Перад інтэрнатам спыніўся. Шапка ў руцэ, паліто на адным плячы, на вуснах шырокая ўсмешка.
“Якая цудоўная, якая слайная дзяўчына!”

II

Гэта быў пакой на другім паверсе, які зваўся “дваццатым інтэрнацыяналам”. Калісьці вялікі пакой інтэрната перагарадзілі на дзве паловы, але збераглі старую нумарацыю: пакой нумар дваццаць “А” і нумар дваццаць “Б”.

Берасневіч таргануў дзвёры – замкнёныя.

– Хто? Ат, чорт. Заходзь хутчэй.

Яшчэ больш дзіўна. Скуль такія меры засцярогі?

Ён зразумеў усё, калі яго пусцілі. У пакой адбывалася “піраванніца, пачэсцен пір”, і сябры замкнуліся ад каменданта. Перад вачыма яго паўстаў малюнак: стол, на якім стаялі тры бутэлькі з віном і батарэя піўных бутэлек. Тут жа ляжалі хатняе сала і каўбаса, хлеб, нарэзаны на газете, патэльня з бульбай.

За сталом сядзеў увесь “інтэрнацыянал”. Перш за ўсё сябры Уладзіслава па пакою, Паўлюк Матусевіч і Янка Галавенъ (грэцяга, Рыгора Сяляўкі, не было), і таварышы з пакоя “20 Б”, “дэмакраты”: албанец Коча Біхіку, палякі Юрась Бжэжэк і Ян Уважны, карэец Се Ман (або проста “Сымон”), украінец і рускі.

Частку бутэлек, відаць, паспелі прыбраць, бо сябры былі “пад чаркаю”, а Бжэжэк нават даволі моцна п’яны.

Берасневічу налілі “разгонную”, і Уважны, сухі і жоўты хлопец “з гураляй”, сказаў яму, праціраючы акуляры (вочы без іх былі вялікія і дзіўна добрыя):

– Намучыліся з ім. Толькі што співаў арью Галькі і збіраўся скокнуць у бездань, то-бо ў акно. Павялі было гуляць, дык ён, халера, пачаў уяўляць, што ён “штукач”: раскінуў рукі, як крылі, бурчыць і ўсё намагаецца пікіраваць галавою на брук.

– Do jasnej cholery! – лямантаваў між тым Бжэжэк.

– Сёrt, хлёпцы, вядзіце вы яго спаць, – сказаў Се Ман.

Бжэжэку стала шкода сябе, віно было “сумнае”, і ён заплакаў.

Берасневіч цыкнуў на гуляк і падсеў да яго:

– Ну кінь, кінь. Я ведаю, ты зусім не п’яны. Кладзіся, хлопча, вось тут, давай з тобою паразмаўляем. А гэтym падшывальцам мы зайдра галаву скруцім. А ты ведаеш што? Расскажы ты мне лепей вершы. Ты ж ведаеш...

– Ведаю. Я ўсё ведаю.

I Бжэжэк пачаў качаваць ад “Кветак Польшчы” Тувіма да вершаў Галчынскага, мімаходам чытаючы розную лукту і намагаючыся час ад часу співаць на танцавальны матыў макабрычную змрочную песню, якая ў перакладзе на беларускую мову гучэла прыблізна так:

У магіле цёмнай у-ся, сю-ся

Спачыў навекі оля-ля,
Вяцятнүй ногі ў-ся, сю-ся,
Закрыў павекі тру-ля-ля.

Паступова голас ягоны стаў заміраць, і хутка ён ужо спаў, зусім як дзіцёнак, падклаўшы пад шчаку далонь.

Берасневіч падсеў да стала.

– Зараз да наступнага дня праспіць, – сказаў Уважны. – Мы яго перацягнем.

– Не трэба, – сказаў Берасневіч. – Гэта мой ложак, а я сёння не буду, не магу спаць. І вы, хлопцы, таксама добрыя. Ведаецце, што ў яго арганізм слабы, а дражніцеся. Вам нічога, вы унь якія здаровыя кабаны.

І ў пакоі з аскетычна голымі сценамі і манастырскімі ложкамі, прыдатнымі толькі для ўтаймавання плоці, зноў пачалася вясёлая гулянка.

Цэнтрам увагі стаў памалу Янка. Кругалобы, вельмі сухарлявы, ён меў талент вялікага коміка і мог лёгка імправізаваць вершы. Твар яго, жывы і ружавы, мяняўся на вачах, і кожны выраз яго прымушаў смяяцца.

Смяяліся усе, толькі Паўлюк сядзеў апусціўшы галаву. Ён наогул рэдка смяяўся, гэты Паўлюк, хіба што ў кутках рота з'яўляліся дзве коскі, і тады ўсё можна было аддаць у адказ на гэтую мілую, трошкі вінаватую ўхмылку. Ён быў моцны, хаця тонкі, але фігура яго чамусьці пакідала ўражанне вытанчанай, прыгожай кволасці. На стройнай шыі сядзела галава, з якой нават лепшаму мастаку не сорамна было б пісаць партрэт. Бровы чорныя, рэзкія, чысты лоб перарэзаны ад пераносся зморшчынкаю. І вочы, вочы былі надзвычайнія, цёмныя і прыгожыя, як у каровы.

– Увага! – раптам сказаў Янка. – Вы ведаецце, чаму Уладзік сёння не будзе спаць? Ён закахаўся! Платанічна! Неадказна!

Берасневіч, як пераважная большасць моцных і добрых людзей, злавацца не ўмеў і таму толькі ўхмыляўся.

– Так-так. Закахаўся. Яна, браткі вы мае, дачка загадчыка рынку. А Уладзь мае шатландскія густы, еў усё жыпцё адну толькі аўсянку. Ну і ён, значыцца, мяркуе зрабіць на гэтым добры гешэфт. Прыходзіць да яе на кватэрку: “Дзень добры, кахраная, ці няма кавалачка сыру?” – “Не, кажа, няма. Ёсьць, кажа, костка, радзіцель мой яе перад службаю грзы”. Сеў ён і, як сабака ў будцы, грызе, а костку гэтую, вядома, лепей было б куды-небудзь забіць. Галодны! Маці нявесты з'явілася, такая дэмантчная жанчына, герайнія камунальная кухні. Ён да яе: “Ці няма ў вас хоць трошкі бульбы?” Маці яму: “Які вы забаўны, Уладзік, бульба зараз па чырвонцу пудзік. Купіш – і грошай як не было”. А сама думае: “Каб толькі ён сяброў сюды не стаў палкамі вадзіць”. И да яго ветліва: “Як добра, што вы прыйшлі. А то мы зусім было збраліся тую костку сабаку аддаць”.

– Вось сволач, – без злосці сказаў Берасневіч.

Кампанія падвыпіла Берасневічу чамусыці хацелася самоты, і ён вырашыў “купіць папярос”, а сам накіраваўся ў бліжэйшы парк. Глеба пад нагамі была вільготная. Стаялі чорнымі ценямі вакол яго дрэвы. Трамваі ўжо не хадзілі, і таму вакол была цішыня, такая цішыня, што звінела ў вушах. И светлыя плямы ліхтароў заблыгаліся ў вільготных, бліскучых галінках дрэў, якія хацелі іх спаймаць. И ад святла галіны блішчэлі канцэнтрычнымі кругамі, блішчэлі, як блішчыць летнім ранкам роснае павуцінне дзе-небудзь у лесе, між дрэў.

Агні далёкага горада амаль усе згаслі; у нейкім вялікім будынку гарэў адзін блакітны агенчык, і Берасневічу здавалася, што гэты агенчык – яе агенчык.

Ён сеў на лаву і паспрабаваў разабрацца.

Што ўсё ж такі здарылася? Ён сустрэў сёння цудоўную дзяўчыну. Ніхто дагэтуль так адразу і моцна не падабаўся яму. У яе чыстыя вочы, якімі яна ясна глядзіць на свет, цёплыя руکі, мілагучны голас, яна трymаецца з нейкай вышэйшай прастатою.

Ці ведае ён яе?

Мозг казаў “не”.

Сэрца казала “ведаю да канца”.

Гэта быў нейкі беспамылковы, вельмі глыбокі інстынкт, якому няма яшчэ найменення на чалавечай мове, крым двух банальных слоў: “родныя душы”.

Было і ў іх усё ж нешта вернае. Як быщцам рассеклі чалавека на дзве паловы і пусцілі іх гуляць асобна. Яны сумавалі, цягнуліся адна да адной. І вось нарэшце сустрэліся, адразу пазналі адна адну. І ён пацягнуўся.

Інакш чаму б так радасна было, калі яна была поруч, і чаму так сумна зараз, калі яе няма.

І гэта будзе цятнцца. Слабы зараз агенъчык – ён адчувае – можа разгарэцца.

– Ох, любая, любая! Міная і чыстая, як свягло! – выдыхнуў ён.

З першай сустрэчы бывае вельмі рэдка, але ў яго напэўна будзе так. Не можа быць, каб гэтая радасць чагосці не абышла.

Было ціха, храбусцеў пад нагою няпэўны лядок, і зоры, любыя зоры, падміргвалі яму, як змоўшчыкі, якія адны ведалі яго вялікую таямніцу.

Як магчыма быць сэрцу такім шчаслівым і не разарвацца?

Ён добра прамёрз, пакуль не вырашыў ісці дамой. Вахцёрша пусціла яго, нягледзячы на позні час, бо Берасневіч заўсёды дзяліўся са старой папяросамі.

Госці доўно пайшлі. У душным пакоі было цёмна і чуцься хроп сяброў. Берасневіч спыніўся над Паўлюком. Свягло вулічнага ліхтара падала на

падлогу і на твар Паўлюка вялікім жоўтым квадратамі. Паўлюк спаў, і такім кранаючым здаўся Берасневічу яго дзіцячы твар, што ён ледзь не расцалаў сябра.

Як добра, як хораша было жыць!

Было свягло ліхтара, але яшчэ святлейшымі былі вочы Алёнкі; былі голыя дрэвы, у якіх пачыналі хадзіць сокі, – і была Алёнка; быў вялікі свет, былі спевы, была радасць – і была Алёнка.

Што ж рабіць? Як не памерці ад такога шчасця?

Паўлюк раптам прачнуўся і сеў на ложку, гледзячы непаразумела на Берасневіча.

І тады Уладзік прысунуўся да сябра і сказаў яму:

- Паўлюк, ведаеш што? Я, здаецца, хутка вельмі закахаўся. Вельмі.

III

А шчасце бывшцам звар'яцела, яно паліўся на Берасневіча дажджом. Ён захлынаўся ім, хадзіў паўсюль з такой дурнавата-шчаслівай, да вушэй, усмешкаю, што на яго азіраліся.

У той дзень, калі яны слухалі Гілельса і Алёнка сядзела паміж Жэнъям і Берасневічам, ён упершыню падумаў, што ён занадта, бессаромнна шчаслівы, што гэта можа дрэнна скончыцца.

Берасневіч не разумеў музыкі, ён проста любіў яе, уяўляў сабе пад яе гукі розныя малюнкі альбо цэлыві эпічныя палотны. Так, напрыклад, Шостая сімфонія Чайкоўскага была сечай, загібеллю і адраджэннем, рэквіемам і славай жыццю.

Больш за ўсё ён любіў праграмныя творы: там вядома было з самага пачатку, што трэба ўяўляць.

Вось і тут ён сядзеў, угкнуўшыся тварам у далоні (класічны тып беспрацоўнага, як сказала Алёнка), калі прагучэлі першыя, урачыстыя, велічна-

спакойныя гукі “Манфрэда” (Гілельс павінен быў граць потым, у другім аддзяленні канцэрта). Гучэй успамін пра старыя бурхлівія дні, якія так бязлітасна, так жорстка ўзрушылі самую душу. Пасля разлілася спакойная, чыстая мелодыя жыцця на прыродзе, між старымі вязамі над возерам, і раптам цяжкія, жахлівія гукі пекла ахаглі ўсё навокал, туга імчалася ў паветры, і ў гэтym пекле Манфрэд сустрэўся са сваёй каханай.

У пекле? Чаму? Пад магутныя гукі Берасневіч зразумеў: да д'ябла рай, да д'ябла неба, і хай жыве пекла, калі ты адшукаў там кагосьці, якога лічыў навекі загубленым! Ты велічнае, ты прыгожае, пекла! Благаслаўляю цябе.

А пасля зал сарваў галас і адбіў далоні, аплодзіруочы Гілельсу. Граў ён сапраўды фенаменальна. Але Берасневіч і Алёнка ўсё яшчэ не маглі вызваліцца ад дзіўнага агульнага пачуцця: музыка казала пра іх.

У Берасневіча вочы блішчэлі, як быццам слёзы падступалі да іх знутры. Алёнка адверта вышірала вочы.

Увесь вечар потым яны маўчалі, размаўляў адзін Жэнъка. А Уладзіславу было проста добра прымярацца да яе маленъкіх кроکаў, добра прыціскаць рукою яе худзенькі пад паліто локаць, глядзець на тонкі профіль, на завіткі залатых валасоў на скронях, на чорную мехавую шапачку.

Ён ведаў ужо ад Жэнъкі, што яна з паралельнага курса славянскага аддзела, што хутка ў іх будуць нават агульныя лекцыі, што яна займаецца ў вячэрній кансерваторый, што вельмі добра спявае.

З яго хапала і гэтага, бо яна была тут, поруч. Нашто спевы, калі ёсць яе голас, які проста размаўляе, але лепшы за ўсялякую музыку?

Паркі над ракою, па якой плылі апошнія льдзіны, агні слабодкі за ракою. Гэта было занадта чароўна.

...Пачаліся, як і казаў Паўлюк, “марцавы санеты”. Раптам паваліў снег на мокрую зямлю, пабялелі дрэвы. Зноў прыйшла зіма. Берасневіч, які раней не хадзіў на некаторыя лекцыі, лічачы, не без падставы, што гэта загублены час, калі лектары чытаюць нудна, і лепей прачытаць з трэх дзесяткі кніг на ту южную тэмую, і зараз на іх не хадзіў. Наведваў толькі лекцыі таленавітых выкладчыкаў і яшчэ тыя, на якіх мог пабачыцца з Алёнкаю (“славян” прыяднаі да агульнай групы). Астагні час ён праводзіў у акадэмічнай бібліятэцы або проста ляжаў дома на ложку і пісаў вершы. Вершы былі кепскія, але як было іначай перадаць свой настрой?

З Алёнкай сустакаўся ён зараз не так часта і вельмі гэтым мучыўся, хоць яму было дастаткова ведаць, што яна непадалёку, дастаткова было бачыць яе, слухаць яе размову з іншымі; дастаткова было чуць званок у дзвёры сябравай кватэры і адчуваць знейкай назразумелай упэўненасцю, што гэта яна; зайсці ў залу, дзе сядзяць пяцьдзесят чалавек, і па раптоўнай радасці або адчаю беспамылкова ведаць, ёсьць яна тут ці няма.

Так ён зразумеў, што кахае яе, як ніколі не кахаў у жыцці і, напэўна, ніколі не будзе.

Пад час “марцавых санетаў” здарыўся прыкры выпадак.

Берасневіч вёў Алёнку дадому паркам. Іх дагнаў Пятрусь Маркіч, камсамольскі сакратар курса, той самы, што атаясамліваў непрыемныя для сяброў заўвагі з камсамольскай адвертасцю.

Берасневіч нямала бачыў людзей такой пасады, прывык ставіцца да іх даверліва і шчыра, але да Маркіча звыкнуць ніяк не мог. Нават голас,

якім той гаварыў на зборах, здаваўся яму непрыемным.

У Берасневіча быў добры інстынкт, уласцівы для ўсякай несапсаванай натуры: ён беспамылкова адчуваў, шчыры перад ім чалавек альбо дрэнъ. І хаця Маркіч гаварыў заўсёды правільныя слова – нейкай мяртвячынай аддавалі яны ў яго. Зусім была адна справа, калі гэтыя слова казала газета, і зусім другая – калі казаў Маркіч.

Апранаўся ён франтавата, але меў нейкі сонны, быщам закансервіраваны яшчэ ў мінулым стагоддзі твар: халодныя, тыгунёвага адцення вочы, вусны, складзеныя іжыцай, лоб вузкі, касы, з вялікімі залысінамі. І вяртлявая стройная постаць, і гарачая, мокрая далонь. Бр-р-р.

Але Берасневіч нічога не мог сказаць дрэннага пра гэтага чалавека (а вонкавы выгляд кожны мае той, якім яго ўзнагародзілі бацькі) і таму ставіўся да яго проста, добразычліва, ветліва – больш ад яго і патрабаваць было цяжка.

Яны ішлі алеяю, калі ззаду іх пачуліся няверныя крокі: даганялі два чалавекі. Зусім яшчэ маладыя, з даволі інтэлігентнымі тварамі, яны парадуяліся з Берасневічам, і адзін з іх спрытна цыркнуў слінаю акурат на бот Маркічу. Той змаўчай.

Другі, высокі і моцны, глянуў скоса на Берасневіча і нахабна сказаў:

– Гэй ты, ... куды гэта ты яе?!

І брыдка вылаяўся.

Берасневіча прарвала. Ён ціха сказаў Маркічу:

– Пастой з ёю, Пягрусь.

І накіраваўся да хуліганаў вельмі спакойна і павольна.

– Вось што, хлопцы, мы вас не чапалі. Вы зрабілі дрэнны, брудны ўчынак. У дзяўчыны трэба папрасіць прабачэння.

Высокі правёў далонню па паветры, як быццам жадаючы пачухаць патыліцу, і на гэтым шляху рабро яго далоні напаткала нос Берасневіча.

Іскры пасыпаліся ў Берасневіча з вачэй.

– Прабачце, – з'едліва сказаў высокі. – Я, здаецца...

Ён не паспей скончыць. Берасневіча ніколі не білі.

Ён занёс кулак і, падаючы ўсёю вагою цела на руку, ударыў у падбародак ворага. Той паваліўся, жмякнуўся ўсім целам, як падсечаны.

У той жа момант другі схапіўся з Уладзіславам. Біліся моўчкі. Ніколі яшчэ Берасневіч не адчуваў такай злосці. П'яныя маглі зачапіць яго, ён бы, можа, і сцярпей, але за што яе?!

Яго здзіўляла толькі, што Маркіч стаяў і глядзеў, у той час як Алёнка бегла да месца бойкі. Але ўсё было скончана яшчэ да таго, як яна падбегла. Берасневіч перакулюў ворага, сеў яму на спіну і некалькі разоў моўчкі торкнуў яго галавою аб жвір.

– Пусці, – прахрыпей той. – Пусці, я сын адказнага...

– Мне ўсё адно (Берасневіч малациў яго галавою). Прасі прабачэння, чуеш, зараз жа прасі.

– Пусці яго, Уладзік... не трэба... ты заб'еш...

– Прабач, – здаўлена прабурчаў зрынуты.

– То-то ж бо, – сказаў Берасневіч, устаў і ўзяў Алёнку за руку.

Яны пайшли да Маркавіча, які ўсё яшчэ стаяў наводдаль. Гнеў Берасневіча адразу астыў. Адчуваючы, што з носа можа пайсці кроў, ён прыкрыў да яго хустачку і сказаў:

– Бедная. Спудзілася ты.

– Спудзілася, – прызналася Алёнка. – за цябе.

І Берасневіч падумаў, што за такія слова ён згодзен біцца кожны дзень.

— За што ты так яго... галавою? — сказаў Маркіч.

— Не ведаю. Такія нам — горшыя ворагі. Як бандзюгі, як шпегі. Псуюць наша жыщё, абражаютъ дзяўчат. Чуў, нядайна Саркісан памёр, камуніст з 1903 года?

— Чуў!

— Не памёр, а забілі... такія вось, у парку. Здабыў для іх светлае жыщё, для шчанюкоў такіх. Іх стралаць трэба, каб да камуны не дайшлі, не дажылі.

— Не, гэтая не бандзюкі, — сказаў Маркіч. — Проста дробныя хуліганы.

— Такіх, вядома, трошкі нават нейк шкода. Маральна-дэфектыўныя, не будуюць, не змагаюцца — толькі і ведаюць, што на месец вышь ды лаяцца, як сабакі якія.

Яны адышлі даволі далёка ад месца бойкі, калі Берасневіч раптам сказаў:

— А гэты... “сын адказнага”... Студэнт, напэўна. Чорт, можа, некаторыя з іх не так ужо і вінаватыя. Інтэрсаў няма, шляхі ў науку вузкія, аспірантаў бяруць зусім не па прынцыпу таленавітасці, а, у большасці выпадкаў, па прынцыпу гнуткасці спіны... асабліва ў нас, у філолагаў.

— Ну, табе абурацца няма чаго, — сказаў Маркіч, — за цябе вучоны савет. Ты, братка, верны аспірант. Што паробіш, талент. Гэта не тое што я...

І Маркіч уздыхнуў.

— Пакінь, — папрасіў Барасневіч. — Што там будзе — гэта яшчэ невядома. Адно скажу, таленавітай моладзі патрэбен прастор, патрэбна, каб жыщё было цікавым. А гэтага ў нас часта няма. І вось часам добры хлопец ідзе ў кампанію п'янюг, бывае, што й бандзюкоў. А маральных прынцыпаў мы таксама амаль не прышчэпліваем або прышчэпліваем дрэнна. Вось паглядзіце, дзе сярод студэнтаў больш за усё крыміналышчыны ў нашым універсітэце? Сярод

юрыстаў. Звыклі лёгка глядзець на законы. А дзе сярод моладзі больш за ўсё вось такіх... малойчыкаў? Сярод дзяцей людзей нядрэнна забяспечаных. Бо звыклі на грошы лёгка глядзець. І не працеваць. Мне за кнігаю або рабочаму за станком такое глупства ў галаву не палезе.

Маркіч неяк надзвычайна ўхмыльнуўся.

- Што ж, выходзіць – выхаванне наша дрэннае?

- Не выхаванне, а нядбайнасць. Самазаспакоіліся. Працоўныя бацькі вырашылі выгадаваць панічоў.

- Як гэта... вырашылі. Выходзіць – яны перараджэнцы?

- Магчыма, я не так сказаў. Я факт даю. Ты прыпомні, як бацькі жылі. Галодныя, халодныя, а героі. А сынкі ў некаторых такіх бацькоў занадта тлушчам абраслі. Пагнаць бы іх з год дзесяці на некаторы час у працу, працу да мазалёў – верна кажу, была б карысць. А то жыве такая цаца бацькам на дрэнную ўцеху, а айчыне на невялікую славу.

- Глядзі, хлопча, – сказаў Маркіч. – Нешта ты мудрагеліш. Ты што ж, прапануеш дзяцей адбіраць?

- У бацькоў, якія хуліганаў выхоўваюць, – так. Дый чаму адбіраць? Жылі б у асаблівых установах, звыкалі да калектыву, ведалі б з пялёнак, што ўсе аднолькава хочуць жыць. Дый сам ты прыпомні Энгельса...

- Пакіньте, – сказала Алёнка. – А то палаецца яшчэ.

- Добра, – заспяшаўся Маркіч, – я пабег.

...Берасневіч і Алёнка доўгі час стаялі ля яе дома, і потым, калі ён паціснуў яе руку і дробна застукалі па ўсходах яе абцасікі, доўга глядзеў на вокны.

Рука яго пахнула вярбенай, і ён усю дарогу не трymаўся ёю ні за які прадмет, як быццам рука

балела. Ён баяўся спудзіць гэты надзвычайны, лёгкі водар.

IV

Думкі, падобныя да тых., што выказаў у той вечар Берасневіч, прыходзілі да яго даволі часта. Магчыма, вінен тут быў бацька, які часта распавядаў сыну пра першыя крокі дзяржавы і многае з сучаснага крыгыкаваў, кажучы, што гэта не паленінску, магчыма, Берасневіч проста пачынаў думаць.

Аднойчы на гэтай глебе ў Берасневіча з Паўлюком адбылася сур'ёзная размова. Былі яны ўдвух у пакоі. Трэці, Рыгор Сяляўка, ляжаў на ложку і спаў. Дзіўны, наогул, быў хлопец гэты Сяляўка. Худы, маленькі, з віслым носам і галавою клінам, ён пакідаў у іншых адно і тое ж уражанне: “вось слабы, бездапаможны чалавек”. А ён і сапраўды быў такі. Вечна спіць, вечна не мае сваёй думкі, вечна толькі й думае, каб прыляпіцца да кагосьці мацнейшага і гаварыць яго словамі, жышыць ягонай адказнасцю. І заўсёды “так, як усе”.

– Сяляўка, – казаў яму часам Берасневіч, – а калі наш курс задумае, скажам, падпаліць універсітэт – ты б пайшоў?

– Н-не ведаю. Курс не падпаліць.

– Ну добра. А калі б мы вырашылі ўкрасці экзаменацыйны билет і адказаць па яму, мянняючы кожны раз нумар свайго билета на нумар папярэдняга, які ў нас у кішэні. І адказаў бы ўвесь курс, і ўсе атрымалі павышаную стыпендыю, падманулі б дзяржаву ў месяц на трох тысячах, а ў семестр на восемнаццаць тысяч?

– Н-не ведаю. Ты пра гэта ў Маркіча спытай, ён ведае. А я баюся так адразу...

Нават сакратар факультэцкага бюро, Мікола Касмач, здзіўляўся:

– Чорт яго ведае, што за чалавек. Ну нічога, Маркіч яму не дасць з'ехаць з дарогі.

– А на фронце таксама Маркіч будзе за ім глядзець? – пытгайся Берасневіч.– Глядзі, начальства, правароніш чалавечую душу.

I злаваўся. Але на Касмача злавацца было нельга. Так ён чыста смяяўся, як сумленны чалавек, такі быў даверлівы і прости, такі наўнадыпламатычны, так любіў пасядзець з добрым чалавекам за парай піва і паразважаць пра розныя мудрагелістыя рэчы. I, галоўнае, быў добрым сябрам.

Берасневіч, урэшце, толькі рукою махаў.

..."Санеты" скончыліся. Ужо трэці дзень сакавік паліваў зямлю дажджом, з'ёу апошняя снягі, зусім палетняму булькацеў у рынвах. Шумелі глуха старыя таполі пад інтэрнацкімі вокнамі, і быў гэты шум жывы, вясенні.

Паўлюк ляжаў на ложку і чытаў "Чытальнік-дэкламатар" за 1912 год. Там былі вершы Бадлера, і Паўлюк пасля кожнага верша рагатаў, як быццам "Танец смерці" быў немаведама якой вясёлай штукаі.

Берасневіч падсеў да яго.

– Слухай, Паўлюк, вось ты зарагатаў, а ў мяне думка. Значыцца, мы здаровыя, моцныя людзі, зусім новыя людзі, калі верш, якога людзі сорак год таму пудзіліся, у нас выклікае толькі смех.

– Гм. Ну, скажам, што так, – зацікавіўся Паўлюк.

– I вось я думаю. Нашто гэта нас трymаюць за руку, даюць кнігі "адсюль-дасюль", каб, крый божа, не сапсаваліся, не адкусілі мы ад гэтага Бадлера, ад Андрэева. Толькі і чуеш: "Рэакцыянер Дастаеўскі", "Буржуа Гамсун". Я чытаў Гамсуну, і ён нічога, акрамя агіды, у мяне не выклікаў. Скажыцце, якая тонкасць – пайсці на клады, каб адшукаць ногаць мерцвяка для люлькі. I таму, калі зараз мне кажуць, што Гамсун – дрэнъ, я свядома згаджаюся, свядома, а

не як папугай. Дакажыце ж іншым гэта на прыкладах, на творчасці, а не голым словам. Голае слова мала важыць. Трэба быць моцным. Уяві сабе, што ты спрачаешся з веруючым, не ведаючы Бібліі. Ён жа цябе на лапаткі ўмомант пакладзе. І я не лічу, што Луначарскі, або Яраслаўскі, або, бяры ніжэй, мой дзядзька, які змагаўся супраць сектантаў і перамагаў іх у трохдзённых дыспутах іхній жа зброяю, былі горшымі камуністамі з той прычыны, што ведалі творы “айцоў царквы” так, як іх і мітрапаліты не ведалі. Нешта тут у нас не дадумалі, гэта памылка, і тут адсутнічае давер да нашага чалавека.

– Чакай, – сказаў Паўлюк. – Ты мне тут зараз Сяляўку перапудзіш да смерці. Будзе ў яго мядзведжая хвароба – мы цябе тады...

– Хай яго ліха. Спіць... Ты ведаеш, я свайго жыцця іншым не ўяўляю. Бацька мой у партыі з пятага года, дзядзька яшчэ раней. Я ўсё сваё куртатае жыццё пражыў добра, працеваў як вол, быў сувязным у партызан, яшчэ зусім хлопчыкам, пасля вайны – камсамольская праца ў Заходній. Ледзь не забілі мяне там два разы. Я да гэтай справы нашай сэрцам прырос – толькі з крывёй і адарвеш. І вось мне нешта за апошні час тое-сёе пачынае не падабацца. Як злая воля нечая робіць многае, каб адштурхнуць сумленных людзей. Вось прыклад: пачаліся працэсы эканамічнай контррэвалюцыі. Добра, нягоднікаў трэба караць. Пры нашай беднасці яшчэ й мільённыя крадзяжы – за гэта вяроўкі мала. Але які дзіўны вынік вывелі некаторыя: “Хто вінен?! Жыды вінныя! Жонка кірауніка кіеўскім малочным заводам ванны з малака рабіла!” Ах, сорамна! Як гэта яшчэ сядзіць у нашых душах дзікунства, цемрашальства... А я не веру! Няўжо Мішка Баўмфельд вораг? Ён жа са мною амаль поруч чатыры гады сядзеў, ягоны бацька быў камісарам яшчэ ў грамадзянскую... А размова з гэтымі, інгушамі

рознымі? Скажам, былі здраднікі, але як жа можа адзін народ быць горшым за другі, што яго бяруць за шкірку, як шчанюка, і вывозяць з месца, дзе ён жыў, дзе нарадзіліся яго дзеци, дзе ён прызвычаіўся, дзе капцы бацькоў? Я не памятаю, здаецца, гэта Маркс сказаў: "Адносіны да яўрэй - пробны камень цывілізацыі народа". Але няхай і не ён, усё адно- гэта праўда. Я не жадаю, каб нас, авангард чалавецтва, называлі дзікунамі. Сёння, выходзіць, іх, а зайдра мяне, беларуса.

- Твая праўда, - сказаў Паўлюк. - Гэта не метад. Гэта хутчэй чыёсці шкодніцтва чыстай вады.

Берасневіч нервова закурыў. Дождж на вуліцы яшчэ больш хлюпашеў у рынвах.

- Або вось яшчэ, метады выхавання. Зрабіў чалавек няпэўны крок - не вораг, наш чалавек. Заблытаўся трошкі. І тут адразу бюро, пярун з яснага неба, папярэджанне, выключэнне. Нашто гэта? Мне здаецца, трэба растлумачыць, пераканаць, зрабіць з таго, хто аступіўся, карыснага чалавека. А аступаюцца часцей за ўсё людзі разумныя. Сяляўка не аступіцца. Значыцца, разумным і таленавітым перш за ўсё па галаве трапляе з рук такіх, як Маркіч.

Сяляўка заварушыўся на ложку, пасля зноў заціх.

- Вось яшчэ Маркіч гэты, - сказаў Паўлюк. - Чорт яго ведае, за што такога лабідуду на такім месцы трymаюць. Дзеля того, каб яму спадабацца, трэба піць, есці, баб кахаць і не думаць пра будучасе, пальцам аб палец для будучай камуны не стукнуць. Даўно б яго трэба ў тры шыі ад камсамола гнаць. Гаворыць так праўдзіва, што хоць ты яго на неба жыўцом бяры, а ўчынкі - дрэнь і гніль, і не камсамольцам ад яго пахне, а Тарцюфам пад камсамольскай лічынаю. Мімікрыя! "Вова прыстасаваўся". Словы якія, а сам, як крылоўскі манах, у хаце яйкі на свечцы пячэ.

Берасневіч загасіў папяросу, паглядзеў у акно:

– Ну, гэта ты дарэмна. Ён не такі ўжо благі хлопец. Можа, я, праўда, яго не ведаю? Я яму таксама не вельмі давяраю, антыпатычны ён мне. Але каб так казаць на чалавека – трэба мець факты.

– Ёсць факты. Можа, турнем? – спытаўся Паўлюк.– Група незадаволеная.

– Глядзі сам. Як група. Але на групу вельмі не спадзяўся. Група ў нас такая зрабілася, што падтрымлівае толькі ў калідоры, а на зборах сядзіць моўчкі. А нарэшце, чорт яго бяры, не варта рук пэцкаць. І ўсё гэта, пра што размаўлялі, таксама мінецца. Мы людзі чыстыя, што нам бруд!

І ён прылёг да Паўлюка. Закурылі. Пачынала змяркацца.

– А што, хлопча, – сказаў Берасневіч, усміхаючыся ў змрок, – добра будзе жыць цераз сто год. Я абавязкова дажыву. Уяўляеш, каля шляхой абавязкова мора руж, людзі – як статуя дыскабола, ля гарадоў – лясы. Нават ільвоў вывелі такіх, што не кусаюцца. Ходзяць сабе, як бычэчки.

– Ільвоў забіць трэба.

– Што ты, такі прыгожы звер! Не! А будынкі такія, што дух сціскае, высокія, блакітныя: шкло, мармур, золата. Бактэрый ніякіх. І, вядома, ніякіх пабеданосікавых. Іх, калі які дажыве, на месяц закінуць, няхай там руду капаюць на агульную карысць.

– І ў кожнага самалёт. Ляці сабе куды хочаш.

– Што самалёт. Самалёт глупства. А вось уяві: ледзь золак – звоніць тэлевізіёфон. Уключыў і бачу цябе. І ты збіраешся ляцець на Венеру. Там даўно ўжо вуглякіслы газ знішчылі, цёпла, і там курорты для такіх старых пясочнікаў, як мы. Лячыще сабе раматус. А ты ляціш, каб правесці там першую сусветную нараду камуністычных паэтагаў.

– Не, – сказаў Паўлюк, – я б нікуды не паляцеў.

Нашто? Зямля такая цёплая, родная. Ты ведаеш, што пра маю Свету Янка напісаў?

– А што?

– Яна вучыцца ў сельскагаспадарчым, дык гэтыя яхіднік прыдумаў па-руску, у духу Дзяржавіна, на яе верш:

О многомудрая обитель!
О мой достопочтенный СХІ¹!
Твоей студентке сочинитель
Шлет робко первые стихи.
Светлана, милая Светлана,
В тебе все мудrosti сплеись,
В твоем мозгу взыграла ръяно
Сельскохозяйственная мысль.
На огороде, несомненно,
Ты только чувствуешь уют
И, рвя редиску вдохновенно,
В грядущем славу зришь свою.

Берасневіч засміяўся.

– Вось я і думаю, – засаромлена сказаў Паўлюк, – што непатрэбна нам нікуды з зямлі ісці. Яна будзе яблыкі вырошчваць па шэсць кіло кожнае, а я буду дзяцей вучыць. Я думаю, яны і пры камунізме будуць хадзіць на галаве... И якіх жа я добрых людзей з іх выхаваю!

– А я дык не хачу такога. Я свет хачу паглядзець, людзей. Цікавыя тады людзі будуць. А там і куды-небудзь далей зямлі махнуць.

Вясна чакала за акном, уплятала свой голас у бег кропель, у вільготны, цяжкі шум таполяў за акном. И ўсё чакала: вось зараз дазволяць, вось возьмезяна ў рукі зямлю, рассыпе паўсяоль кветкі, кіне пад ногі людзям ліловыя кілімы сноў.

Ціхая, ня смелая яшчэ, ішла на зямлю вясна.

---

¹ СХІ – гэта сельскагаспадарчы інстытут.

V

Вось каштаны раскрылі свае салатнага колеру кулачкі, і выявілася, што ў кожнага лістка па сем пальцаў, і зноў, як дваццаць год таму, хвалюе гэта старое як свет адкрышцё. Голас Алёнкі: “Глядзіце, маладыя дрэўцы распусціліся хутчэй, ніж старыя. Чаму?”

– Не ведаю.

– А я ведаю. Яны проста больш даверлівія, не думаюць, не ведаюць, што можа быць ранішні прымаразак. Лезе з зямлі трава і так расце пад цёплым дажджом, што прарывае стрэлкамі, у імкненні да святла, мінулагодніе шэрае лісце.

А ўжо ж, дзеўкі, вясна прыйшла!

Вясна! Вясна прыйшла!

Адамкі зямліцу,

Выпусці травіцу.

Берасневіч спаў не спаў, а марыў, седзячы на паркавай лаве. Зямля аж дымілася пад сонцам: толькі што пасля дажджу прыгрэла сонца Маленкія трывгутнікі лавілі язычкамі апошняя краплі; рака яшчэ пузырылася на поўдні, куды адышла вялізная сіняя хмары, а былікі лезлі з-пад зямлі, працягваючы ўслед дажджу маленкія зялёныя дзюбкі.

– Дай піць! Дай піць!

Ён чакаў Алёнку, якая была павінна прайсці тут па дарозе ў кансерваторыю. Лёгкі цёплы туман, краплі збягаюць з галін, у вільготным бэзе б'юцца верабі.

Паскудная птушка гэты верабей. Б'ецца, крычыць, лезе, сварыцца. Напэйна, калі б на зямлі стаў мароз у сто градусаў і ўсё жывое замерзла – усё адно, ледзь прыйшла вясна – верабей вылез бы аднекуль з-пад страхі і зацягнуў пераможнае “жыў! жыў!”.

Як быццам увесь свет існуе толькі дзеля яго.

Ідуць людзі. Столькі людзей у гэтых горадзе, а

яна адна, і яна не йдзе. Ён чакае, і вось з-за павароткі алеі выходзіць постаць, якую ён адрозніў бы сярод тысяч іншых. Ветрык развязвае плашч і сукню. Вось яна абмінае лужыну. Ён падняўся настурч, ён маўчыць, але яна заўважыла, і – шчасце маё! – якой радасцю (а можа, толькі здалося) запалалі любяя махнатыя вочы.

– Гэта вы? Я так рада.

Ён ідзе поруч, а Алёнка сваім срэбным галаском шчабечча легкаважна і весела, як тыя птушкі ў мокрых бэзавых лісцях. Ён хоча дапамагчы ёй несці ногты, яна не дае, пальцы іхнія сутыкаюцца... И яны ідуць далей такія сур'ёзныя, быццам Аўстралія раптам правалілася ў акіян. Гэта вельмі сур'ёзная справа, калі сутыкнуліся ўпершыню пальцы.

– Дрэвы якія... зялёныя, – нарэшце вышіскае з глоткі Берасневіч.

– У Бялыніцкага-Бірулі ёсць такія, на яго карцінах. Люблю я яго, хаця не адразу звыкаеш да яго бляклай фарбы. Адыдзеш, а пасля, праз некалькі дзён, зноў цягне ў музей, карціна здаецца больш прыгожай, ніж на самай справе. И зноў, калі пабачыш, нейкае расчараўанне... И зноў цягне. И, нарэште, застаецца тое ж самае ўражанне, і гэта ўжо назаўсёды.

Берасневіч засмуціўся. Заўсёды, калі іншыя размаўлялі пра мастацства, яму здавалася, што чалавека дурнейшага за яго няма на свеце. И, аднак, было ў яго тое, чаго не бывае часам і ў крыгтыкаў-мастацтвазнаўцаў: стыхійнае разуменне прыгожага, неабходнага і лішняга ў карціне.

– Я не ведаю Бялыніцкага. У мяне, наогул, дзіўныя густы. З беларусаў я люблю Кавальскага, з рускіх – Левітана – асабліва “Над вечным спакоем”. Гротгера люблю з палякаў. А чаму люблю – не ведаю.

– Я таксама іх люблю. У нас аднолькавыя густы.

Берасневіч раптам раззлаваўся.

– Чорт. Як усё ж такі мала таленту дадзена людзям. Вось я вершы пішу, дрэнныя вершы. А як бы я жадаў быць мастаком. І ведаецце чаму? Няма славутага на ўвесь свет беларускага мастацтва. Калі б я ўмей маліваць, я б толькі гэта і рабіў. Не ведаю як, але намаліваў бы, напрыклад, дождж. На дарозе прыбіла пыл; таполі срэбныя, і дожджык срэбны. Парканы пацымнелі... Каб кожнаму, хто паглядзеў, так і здалося, што вось-вось півал засвішча мядовым голасам.

– На гэта быў вялікім мастаком Чэка, іспанец.

– Не ведаю, як ён там маліваў Іспанію. А я б сваё, роднае. Каб слёзы на очы наварочваліся. І яшчэ намаліваў бы паляну, а на ёй папараць. І ўсю гэту папараць сонца святлом заліло, стаіць яна светла-зялёная. А ў папараці на конях б'юцца Ян Прыгожы і Балотны Уладар. За спіною ва Уладара – дрыгва, за спіною Яна – родныя лясы. І Ян – гэта народ. А папараць сонечная ўся вышэй аднаго ўзроўню, і здаецца, што коні плаваюць у паветры. Эх, што казаць!

Але вось і кансерваторыя. Алёнка затрымлівае руку Берасневіча ў свайі і кажа:

– Уладзік, праз тры дні мае імяніны. Прыходзьце, калі ласка, вельмі вам буду ўдзячнай. Прыходзьце ў сем.

– А хто яшчэ будзе?

– Мілорд, дзе ваша грэчнасць, як казалі галантныя продкі? Хто пра гэта пытгаецца? Там буду я – хіба гэтага не досьць?.. Ну добра, досьць жартаў. Будзе з агульных знаёмых Жэнька. Для весялосці можна Янку запрасіць... Ну і Маркіча яшчэ.

Напэўна, у Берасневіча нешта прамільгнула ў вачах, бо Алёнка жартам сказала:

– А што? Ён жа начальства.

Развітвацца заўсёды гора. Берасневіч такім

тонам сказаў “бывайце”, што Алёнка трохі здзівілася.

А ён разоў дзесяць аbaraціўся, іduчы плошчаю ад кансерваторыі.

А пасля раптам пабег алеяю. Іначай саўладаць з радасцю было немагчыма. Яна спявала ў сэрцы, і грудзі дыхалі перарывіста.

Які спеў шчасця гучэй у гэты вечар над зямлёй!

VI

Гэта быў вялікі і зусім непрыгожы будынак у верхнім горадзе. Шэры, з недарэчнымі вежкамі, бязглазда вялікі, з даволі неахайнім унутраным дваром, сярод якога тарчала, як кітайская пагада, жалезнай альтанка. Але ад таго, што тут жыла яна, — гэты дом быў самым прыгожым на свеце, тым больш што каштаны дапляснулі зялёным прыбоем да трэцяга паверха і вокны былі адчынены насустрach ім у многіх кватэрах.

Берасневіч і Янка няўпэўнена падымаліся па ўсходах. Яшчэ на вуліцы Уладзіслаў стаў зачэсвацца, рзызыкуочы выклікаць выбух Янкавых досціпаў. Але Янка чамусыці маўчай.

Вось і дзвёры. Звычайныя, абабітые цыратую дзвёры. Але ж за імі яна!

Званок у кватэры, і амаль адразу хуткія крокі, дзвёры адчыняюцца. Берасневіч ціха войкнуў, настолькі асляпляльнае відовішча з'явілася перад ім. Гэта была зусім другая, нетая Алёнка, якую ён бачыў амаль штодня.

Блакітная сукенка, строгі карункавы каўнерчык, валасы, сабраныя ў нейкую дзіўную, высокую, як у Аэліты на малюнку, прычоску. А якія вялікія чыстыя вочы! ! які ў іх сіні, цёплы аген'чык.

Не, такой яшчэ не было.

Янка ўвайшоў у перадпакой і нізка скліўся.

— О незнаёмка! Дазвольце павіншаваць вас з паспяховым з'яўленнем з пены марской. Уражаны ў

самае сэрца. Дазвольце пажадаць вам шчасця бязмернага, радасці і працы ў плепорцы і... ну, словам, каб усе любілі вас, каб давялося мне яшчэ ўпіцца на вашым залатым вяселлі. А гэта ад нас.

Зашастала папера. На святло выйшаў бок чатырохвугольнага прадмета. Берасневічу давялося з'ездзіць дамоў, каб дастаць такі падарунак. Гэта была саматужная разная шкатулка надзвычайна тонкай разбы. На баках арнамент, на крышцы – зубры ў пушчы.

У Алёнкі крык захаплення вырваўся з грудзей.

– Рэкаменду адразу ж адчыніць, іначай шкатулка можа стаць саркафагам, – сказаў Янка.

Крышка паднялася. У той жа час адтуль выглянула вусатая шэрая галава з вялікімі бакамі.

– Кацянё! Сібірскае! Хто вам сказаў, што я жадала такога?

– Шаноўная пані, – зноў сказаў Янка.– Абавязкам чараўнікоў з'ўляецца, між іншым, адгадванне жаданняў прыгожых дам.

– Дзякую вам. Але праходзьце, праходзьце, хлопцы.

Берасневіч проста сказаў ёй:

– Віншую вас. Вялікага вам шчасця.

У вялікім пакой сабралася ўжо даволі значная кампанія. На шырокай тахце разлёгся па-хатняму прыгожы малады чалавек з артыстычнымі кучарамі. Маркіч сядзеў ля балконных дзвярэй у крэсле і глядзеў на маладога чалавека, як на дапагопную жывёлу. Міна незадавальнення з'явілася на яго твары, калі ён пабачыў Уладзіслава.

Неяк не пасаваў Маркіч да гэтага пакоя, да хмурай маскі Бетховена над раплем, да шырокіх светлых акон, да кветак, да добрых старых гравюр у рамах. Гэта адчуў, здаецца, і Янка, бо паглядзеў на Маркіча з непрыхаванай іроніяй.

Жэнъка, як стары друг дома, круціў пласцінкі і

смяшыў яшчэ дзвюх дзяўчат. Дарослыя, відаць, сабраліся ў другім пакоі. А з трэцяга пакоя ляцела ў залу нейкая какафонія: мэкала каза, бунчаў бугай, бляялі авечкі. Потым пачуўся стук у шыбу, і сакавіты бас прабурчаў:

– Агата, буракі палоць.

– Што гэта там? – спыгаў здзіўлены Берасневіч.

– А там мае кансерваторскія сябры. Трошкі багема. Гэты нумар называецца: “Раніца ў калгасе”.

Берасневіч засмяяўся. Алёнка павяла яго і Янку да дарослыҳ, рэкамендавацца.

Пакуль Берасневіч разглядаў усіх, Янка паспей пазнаёміцца. Надзіва добра ён трymаўся. Кланяўся адной галавою, чароўна ўсміхаўся, нават пацалаваў у гаспадыні дома ручку, адпусціўшы ўсім астатнім, акрамя бацькі, агульны паклон. Алёнка толькі дзівілася, а Берасневіч разумеў, што Янка трошкі ўтрыруе, прыкідваеца, і яму гэта было непрыемна.

– Мама, – сказала Алёнка, – гэта Уладзіслаў Берасневіч, мой добры знаёмы.

Берасневіч узвёў вочы і пабачыў твар надзвычайнай прыгажосці, трошкі сухі і рэзкі, з вялікімі чорнымі вачыма. Маці сядзела на канапе і глядзела на Берасневіча дапытліва і строга.

– Сабіна Аляксандраўна.

– Уладзіслаў.

– Сядайце да нас, – сказала Сабіна Аляксандраўна даволі абыякавым тонам. – Знаёмцеся, мой муж.

Берасневічу бацька спадабаўся значна больш за маці. Генерал запасу, відаць, простая душа, дабрадушны, лагодны. Падобны да надзьмутага вожыка з бліскучымі вочкамі, якія глядзяць з-пад голак.

– А-а, хлопцы. Вось гэта добра. Студэнты. Сядайце. Мяне завуць Пятро Трахімавіч.

– Здзіўляюся, Петрык, таму, што ты кажаш.

Вядома, студэнты, хто ж яшчэ...

Гэта гучала прыблізна як “хто ж яшчэ тут можа быць”. Бацька трошкі пачырванеў, але ўсё ж сказаў:

– А што ж такога? Маглі б быць токарамі, напрыклад.

Берасневіч зрабіў чарговае глупства:

– Я да універсітэта кожнае лета працаваў плытнікам.

Яго ўразіў тон Алёнчынай маці.

– Плытнікам? – спытала яна. – Гэта той, прабачце...

– Гэта той самы, што сплаўляе па рацэ плытвы.

Вочы маці сталі сухімі. Генерал паспрабаваў выправіць становішча:

– Ну што ж, у вашых гадах я быў цесляром. Значыцца, мы амаль калегі.

Але Сабіна Аляксандраўна чамусьці згубіла ўсю цікавасць да Берасневіча, якую яна дагэтуль, таксама невядома чаму, выказвала. Відаць, што толькі з далікатнасці яна паставіла апошняе пытанне:

– Што ж пасля універсітэта?

– Не ведаю.

Але тут сунуў свае трэйныя грошы Янка:

– Яго мяркуюць пакінуць пры кафедры.

– Ян! – з дакорам сказаў Уладзіслаў.

Але Янку нялёгка было спыніць.

– Што ж, для аспірантуры ў яго галава добрая.

Вочы маці раптам пацяплелі, хоць гэтага амаль нельга было заўважыць (і на самай справе, не заўважыў ніхто).

– Ну сядайце, сядайце ж поруч. Вы курыце? Курыце. Бадай што, і я з вамі закуру.

У тонкай смуглай руцэ яе з'явілася пахіоска, паплыў сіняваты дымок.

– Вы адкуль родам?

Берасневіч адказаў.

– Так, добра ведаю, – задумліва сказала яна. –

Ціхі гарадок. Цудоўныя саматужнікі калісъці жылі. Даўно я адарвалася ад сапраўднай, правінцыяльнай Беларусі, ад радзімы. А часам так і цягне туды, асабліва калі горад абрыўдне. А Грына вы любіце? Вельмі? Я так і ведала. У вас вочы такія. Я была з гэтым пісьменнікам добра знаёмая. Надзвычайнай душэўнай прыгажосці быў чалавек.

– Прабачце, – ня смела спыгаў Берасневіч. – Мне здаецца, што я вас бачыў недзе, толькі... не ў жыщі.

– О, акультныя размовы. Дзе ж вы маглі мяне бачыць?

– Мне здаецца... мне здаецца, што на экране. Быў нейкі яшчэ нямы фільм, на лекцыі ў інстытуце кінематаграфіі.

Сабіна Аляксандраўна засмяялася.

– Гэта справы дзён мінулых. Я і сапраўды была калісъці артысткай. Але паслухайце і вы камплімент. Мне таксама здалося, што я недзе вас бачыла... год трывацца тamu.

– О не, – сказаў Берасневіч. – На жаль, я не мог завязаць такога прыемнага знаёмства ў тыя дні. Мне дваццаць два гады.

– Я ведаю. Вы проста трошкі падобны на Ясеніна.

– Калі б вы нават жадалі зрабіць мне камплімент, дык лепшага не маглі б прыдумаць.

– Вы і яго любіце? Ён жа, здаецца, зараз не вельмі...

– Гэта часова, – сказаў Уладзіслаў.

– Ну што ж, тым лепш. Вось Алёнка таксама любіць яго.

Маці проста зачараўвала Берасневіча ў наступныя пятнаццаць хвілін размовы. Ён адчуваў, што нават Алёнка перад ёю не больш як дзіця. Гэта была сапраўды жанчына, сапраўды багіня. Шмат бачыла, шмат перажыла. Да Алёнчыных рысаў трэба

было дабавіць яшчэ выганчанасць і нейкую асаблівую натхнёнасць – і тады атрымалася б яе маці.

Берасневіч таму падсвядома зрабіў вельмі ўдалы дыпламатычны ход. Ён падумаў і ціха вымавіў:

– Я не ведаю, ці будзе Алёнка мець ваш выраз у вачах. Але лепшага я ёй не пажадаю.

– Алёнка наша адзіная, – упершыню з сумам і цеплыней сказала Сабіна Аляксандраўна. – Яна яшчэ будзе, вядома, мяняцца. Але такі выраз мець крый яе божа. Былі ў маім жыщі вялікія пакуты. И ў вачах застаўся след, якога я ёй ніколі не пажадаю. Не, у яе будзе іншае жыщпё, шчаслівае, лёгкае. На шчасце, яна мне верыць і, здаецца, любіць больш за ўсё на свеце.

І прыбавіла пасля маўчання:

– Ну вось бачыце, як мы з вамі шчыра разгаварыліся. Чамусыці мне з вамі лёгка... А цяпер не буду вас затрымліваць. Чуецце, там пачалі танцаваць.

Усхваляваны яе апошнімі словамі, Берасневіч не зразумеў, што гэта была простая ветлівасць, якая ні да чаго не абавязвала. Ён быў у захапленні.

І далей ён ужо амаль нічога не памятаў. Ён быў ля Алёнкі, глядзеў на Алёнку, сядзеў ля Алёнкі, размаўляў з Алёнкай. Ён нават хадзіў з ёю на кухню дапамагаць, спрыгна рабіў тое, што загадвала.

Перашкаджаў толькі Маркіч, які таксама круціўся поруч, з тым самым сонным выразам у вачах. Ён быў цікавы, што перашкаджае.

Алёнка танцавала з Берасневічам мала.

– Savoir vivre забараняе. Гэта мне маці калісьці так казала.

Берасневіч не разумеў, што за важны такі пурыц гэты Savoir vivre, што ён можа забараніць танцаваць кожны танец з тым, з кім хочаш, але спрачацца не стаў. У перапынках ён, карыстаючыся тым, што людзі тут сядзелі зразумелыя, перамяшаў

усю кампанію так, што груп ужо не было. Звёў студэнта-матэматыка і студэнта-біёлага. З першым расфантазіраваўся на тэму, якім бы быў свет, каб існавала толькі два вымірэнні і як у гэтым свеце галантны чалавек мог бы ўступіць дарогу дзяўчыне (вырашылі, што трэба было б пакласці ёй пад ногі жывым мастом і пасля, калі яна пройдзе, стаць на галаву і чароўна пасміхнуща да яе ў спіну). Біёлагу, ціхаму худому хлопчыку, казаў пра розныя таямніцы афрыканскай фауны: пра керыгта, пра агогве і змяю Лай.

Словам, усім стала лёгка і проста, і Алёнка дзякавала яму за гэта прамяністым позіркам. І так добра даў Берасневіч кожнаму магчымасць прайвіць сябе, што ўсе выявіліся таленавітымі, у кожнага быў свой “канёк”.

А пасля сядзелі за столом. Нейкі невядомы дабрадзей пасадзіў Берасневіча поруч з ёю. Гэта быў акіян раскошы: адчуваць яе, сядзець поруч, падаваць талерку.

Адзін з тостаў сказаў Янка. Ён чамусыці паглядзеў на змрочнага Маркіча і падняўся:

— Аднойчы адбыўся звярыны сход на тэму: “Што такое шчасце і ў чым мэта жыцця?” Спытаўшы малпы, яна адказала, што шчасце ў самаўдасканальванні; спыталі ў коршака, і ён адказаў, што шчасце ў справядлівасці; спыталі ў блыхі, і яна сказала, што шчасце ў тым, каб любіць усіх людзей; спыталі ў крата і атрымалі адказ, што шчасце ў бясконцых пошуках ісціны; спыталі ў ільва, які сядзеў у клетцы, і ён сказаў, што шчасце ў сіле, а мэта жыцця – быць мацнейшым за ўсіх.

А калі спытаўшы ў чалавека, ён адказаў, што шчасце ў тым, каб самаўдасканальвацца, але не пахадзіць у гэтым добрым імкненні на малпу; быць справядлівым, але не так, як коршак, які дзярэ справядліва ўсіх; любіць усіх, але не так, як блыха;

шукаць ісціну, але не так, як сляпны крот; быць моцным, але не ў клетцы. Карацей кажучы, шчасце ў тым, каб быць заўсёды чалавекам. І мэта таксама. Я дабаўлю да гэтага, што калі-нікалі шчасце ў тым, каб не бачыць вакол сябе змрочных твараў. Хай наша агульнае свята будзе сапраўдным святам. Я п'ю за тое, каб не было змрочных вачэй.

І ён выпіў. Маркіч таксама выпіў і вонкава павесялеў.

І наогул усё атрымалася вельмі добра. Бацька выпіў чарку і адразу ахмялеў: распавяддаў старыя анекдоты, паказваў надзвычайнія фокусы. Гэта быў чароўны, добры чалавек.

І Берасневіч так любіў усіх, так радасна яму было, што ўсе яны – людзі, што надыходзіць вясна, што поруч Алёнка, што ў сэрцы бяздонная крыніца дабрыні. Нічога не было ў свеце лепшага за гэты вечар, за ціхую музыку, за Алёнку. А ён жа нават не ведаў, хто ён для яе. Зусім магчыма, што праста знаёмы Жэнькі, і не больш.

Многа спявалі. Співаў біёлаг мален’кім, але прыемным галаском народныя песні, співаў юнак з кансерваторыі “Старога капрала”, співалі дуэтам Жэнька і Янка жартагуйвывя серэнады на гонар маладой гаспадыні, співалі з надрывам, з утрыраваным “іспанскім” каларытам. Співала і сама Алёнка.

У яе быў голас рэдкі і прыгожы, сапрана такой чысціні і якасці, што здавалася, кветкі-званочкі звіняць недзе на лугах пад ветрам. Яна співала даволі многа, але лепшае, што запомніў Берасневіч, быў “Маналог Чью-Чью-сан”. Співала яна яго папружку, і голас звінеў, скардзіўся, плакаў, чакаў. Гэта была больш чым песня, хоць жыцця, перажывання не так многа было ў выкананні Алёнкі, – яна ж не зведала такога ў жыцці. Былі ў яе толькі маладосць і чысціня:

Я ж притаилась.
Не говорю ни слова,
Обнягть его готова.
Как сердце бъется!..

I пад уражаннем ад гэтай песні Берасневіч з Янкам пайшлі дадому ў дзве гадзіны ночы. У перадпакоі, сярод паліто, ён узяў руку Алёнкі ў сваю і сказаў (чамусьці нейкая вільгаць была на веях):

– Дзякую вам.

– За што?

– За ўсё дзякую. Дзякую за тое, што ёсьць такі голас, што ёсьць вы.

...Берасневіч і Янка доўгі час ішлі па пустых гарадскіх вуліцах. Вечер прыносіў аднекуль салодкі водар пупышак, крокі гулка аддаваліся па асфальце і паміралі ў цішыні. I толькі калі падыходзілі да свайго завулка, Янка раптагам сказаў з незразумелай злосцю:

– Культура! Па-французску размаўляюць.

– Ты хаця б не лаяў тых, чый хлеб еў, – абурыўся Берасневіч.

– Я не таму. Яны добрыя, мілыя людзі, але я за цябя хварэю. Ты думаеш, я сляпы? А ты тут загінеш, я табе кажу. Не з тым рылам ты сюды ўвайшоў. I ты мне проста скажы: “Я не хачу, каб яе сям’ю лаялі”. Веру. Але за цябя баюся.

– Янка, – узмаліўся Берасневіч, – пакінь, н етрэба, не псуй майго настрою!

Янка паглядзеў на яго роспачны твар і памякчэў:

– Я жартую. Я проста жартую, дружка. Я гэта таму, што ты студэнт, грашовых знакаў не маеш, портак добрых таксама, – куды табе пра кахранне думаць. Вось я верш прыдумаў пад Ясеніна, на якога ты “падобны”, дарэчы. Хочаш, прысвячу яго табе?

I ён заспываў на матыў “Ты меня не любишь, не жалеешь”:

И когда с другим по переулку
Ты пройдешь, болтая про любовь,
Выйду в “Гастроном” купить я булку,
И мы встретимся с тобою вновь.
Отвернув к другому ближе плечи
И настроясь на веселый тон,
Ты мне тихо скажешь: “Добрый вечер”, –
Я же спрячу под полу батон.
И ничего души не погревожит,
И ничего не бросит сердца в дрожь:
Кто не ел три дня – любить не может,
Отощавшего не увлечешь.

Дык вось, хлопча. Зараз хочаш ты або не хочаш, а ў аспірантуру ідзі. Гэта я табе праўду кажу. Абавязкова! Іначай будзе табе непатрэбнае гора.

Хоць, праўда, і ў аспірантуры бойкі і бітвы будуць. Як той самы Ясенін казаў:

Пойду в аспірантуру я,
Чтобы иметь излишек пищи,
И друг любимый на меня
Наточит нож за голенище.

Вось такія нашы справы, братка. Гля-адзі.

VII

Шчасце ліося ракою – бывае ж так на белым свеце! Яно ўжо стала такім вялікім, што ад яго нават часам ставала балюча. Шчасцем было насіць яе партфель, шчасцем было чакаць яе пасля лекцый, шчасцем было глядзець на стрэлку гадзінніка, шчасцем было кінуць куръшъ для яе, шчасцем было заходзіць да яе на кватэру (Берасневіч стаў там частым госцем), шчасцем было размаўляць з Сабінай Аляксандраўнай пра свае і Алёнчыны планы, пра Алёнку, пра яе голас. Былі і плямы, але, як вядома, нават на сонцы ёсць рабацінне. Плямаю было, напрыклад, тое, што Сяляўка, які да гэтага цягнуўся

да Уладзіслава, стаў раптам спуджана моргаць пры сустрэчах, што Маркіч стаў беспадстаўна халодным з Берасневічам і ўсё намагаўся зачапіць. Але трасца іх бяры.

Усё ж такі галоўным было шчасце, шчасце сядзець поруч з ёю на лекцыі, працаваць поруч з ёю на суботніках, гуляць у парках. Больш закранала яго другое: Жэнька чамусыці засумаваў, пасябраваў з Янкам і як быццам навучыўся ад яго, стаў з'едлівым. А Янка, які дзеля краснага слова маці роднай не пашкадаваў бы, выдумаў новую штуку – паставіў перад “дваццатым інтэрнацыянальным пакоем” фарс пад вялікапышнай называю: “Дачка рыцара і палескі злодзей, або Прыгоды аднаго кулажнага патрыёта. Жахлівая і жаласная трагедыя ў чатырох дзеях”.

Рыцара граў Бжэжэк, дачку яго – карэец “Сымон”, палескага злодзея – Янка, які вельмі ўдала загрыміраваўся пад Берасневіча.

Сюжэт быў, на думку Берасневіча, вельмі дурны. Кулажны патрыёт, палескі злодзей Берастовіч спакушае дачку вялікай асобы і запрашае яе ў Палессе, каб там сесці на купіну і разам выць на месяц.

Калі тая рэzonна пытгае злодзея, на што яны будуть жыць, ён адказвае, што такім глупствам не займаецца і што, наогул, ён жыве душою ў шаснаццатым стагоддзі. Лёс дае яму і ўсім магчымасць перанесціся туды і целам. Там важная асoba стае рыцарам, дачка яго – паннаю, злодзей – дробным шляхціцам.

Справа канчалася tym, што дачку рыцара ўкралі татары, сам рыцар загінуў, калі ў краіне паўсталі хлопы, разбалаваныя добрым абыходжаннем, а злодзей яшчэ доўгі час ліў слёзы па невядомай каканай, якая загубілася ў дваццатым стагоддзі. Тыя ж хлопы прымусілі яго з'есці ўсе свае дрэнныя вершы.

Публіка ляжала мокрая ад рогату, але Берасневіч, які спазніўся на імправізаваны спектакль, адазваў Янку і сказаў яму:

– Не шкадуеш мяне – пашкадаваў бы хаця дзяўчыну. Эх ты! Мне зараз і руку сорамна табе працягнуць.

І выйшаў. І толькі зрабіў некалькі кроکаў, адчуў за сабою другія, цяжкія і ўпэўненныя, быццам той, хто даганяў, кожным крокам папіхаў зямлю.

Гэта быў Маркіч, і ён развязаў непрыемную размову так спрытна, што Берасневіч і апамятацца не паспей.

– Тваё знаходжанне ў пэўным месцы шкодна ўплывае на цябе. Ты пратускаеш многія лекцыі, адышоў ад грамадскакарыснай работы, – нейкім “машынным” голасам сказаў Маркіч.

– Я не ведаю, што ты маеш на ўвазе. Лекцыі? На некаторыя з іх я і раней не хадзіў, напрыклад, на лекцыі піганта навуковай думкі Івана Сяргеевіча, дацэнта Пірагоўскага, як ты яго сам называеш. Лічу гэта марнаваннем каштоўнага часу. І ты так лічыш, сам казаў мне. Так што рабі і ты так, прынамсі, Пірагоўскі зразумее і будзе гатавацца да лекцыі, калі пабачыць, што студэнтаў няма... Работа? Я работаю не горш за другіх. І ты, калі ласка, растлумач мне, пра што гэта ідзе ў нас размова, а то я, відаць, менш ведаю сябе, ніж ты мяне.

– Гэта адносна тваіх асабістых спраў. Давядзецца табе кінуць гэта.

– Гм. А якая, я пытаю, твая справа да гэтага “асабістага”?

Маркіч абурыўся, нават пачырванеў:

– Як гэта няма справы?! Ты разумееш, што ты кажаш?! Камсамолу – і няма справы!

– Не атаясамлівай сябе з камсамолам, чуеш? І лезці табе ў маё “святое” я не дазволю.

Маркіч хутка знайшоў бязглузды, але

звычайны для тых год аргумент:

– Ты што ж, бялявая бестыя, надчалавек?

– Цікава, – Берасневіч пачаў злавацца, – у чым ты бачыш маю прыналежнасць да надчалавекаў?

– Як гэта ў чым? Хаця б тыя самыя лекцыі. Іншыя, бач, сядзяць на лекцыях Пірагоўскага, а ён не можа. У іншых адно “трэба”, а ў яго яшчэ нейкае “жадаю” завялося.

Берасневіч зусім раззлаваўся і зрабіў, як выявілася потым, глупства. Чырвоны, ён вельмі ўдала скапіраваў Пірагоўскага і выказаў яго тонам, урачыстым, як быццам зрабіў надзвычайнае адкрыццё:

– Зямля, мае дарагі і пакуль што неасвечаныя юныя сябры, круглая. Так-так, круглая.

І тут жа тонкім галаском вядомай курсавой падліznіцы Марыі Капасевіч падхапіў:

– Як-як? Я не паспела запісаць... О, якая новая, якая арыгінальная думка!!!

Пасля ўсмешка знікла з яго вачэй, і ён сказаў цвёрда:

– Я не збіраюся захапляцца сцвярджэннямі, што зямля круглая. Я звычайна захапляюся ў такіх выпадках Капернікам, а не Пірагоўскім. А на лекцыях некаторых таварышоў лічу непатрэбным сядзець. Я сюды вучыцца прыехаў, узяць усё, а не ў бірулькі гуляць. Сяджу і буду сядзець на лекцыях Маркевіча, Маслава, Грушэвіча, Капержынскага, Назароўскага, Бялевіча, але да Івана Пірагоўскага не пайду... І наогул, чаго ты ўмешваешся ў мае справы?

– А як жа ж. Патрэбна будзе – ва ўсё ўмяшаюся. Я ведаў, ведаў (палец Маркіча, падобны на жоўты аловак, качаўся ў паветры, торкаў у бок Берасневіча), ты такі строіш з сябе надчалавека.

– Ты хаця чытаў Ніцшэ?

– Не чытаў. І ганаруся гэтym.

– Дарэмна, невуцтвам ганарыцца не рэкамендуецца. Раю табе прачыгаць. Як жа ты

фашызм будзеш ведаць без гэтай кнігі?

– Цікавыя ты кнігі раіш чытаць.

– Цыху, – толькі і плюнуў Берасневіч. – Ну і не чытай нічога, ну і слухай сабе сцверджанні Івана Пірагоўскага. И будзе якраз так, як у студэнцкай песні:

“А наша зямля форму круглуую мее,
А кожны студэнт у Івана дурнене”.

VIII

Адхон пад ракою пакрыўся мяккай, як дзіцячыя валосікі, травою. За спіною былі дрэвы паркаў, перад вачыма – вялікая рака і блакітная далячыня Зарэчча.

Алёнка, ужо ў летній сукенцы, сядзела на траве, абхапіла калені тонкімі рукамі. Берасневіч ляжаў поруч на спіне і глядзеў, як лёгкія аблокі плылі некуды над зямлёй. Блакіт, бязмежны блакіт!

І ў вачах Алёнкі быў такі самы блакіт, як у гэтым небе, як на шырокай рацэ, па якой плыў вялізны плыт.

Жэнъка, які прыйшоў з імі, некуды знік, а ім было добра. И каб было яшчэ лепей, Берасневіч павярнуўся на бок і сказаў:

– Плыг ідзе. Алёнка, ты б жадала зараз паплысці на ім?

– Адной?

– Не, з Жэнъкам, са мною... з сяброўкамі.

– Мгм. А куды?

– Ну, далёка-далёка... да сіняга мора.

Уладзіслаў закусіў былку.

– Ты яшчэ не ведаеш, як гэта добра.

– Чаму не ведаю, – адказала Алёнка. – Гэта добра. Уначы спаложі над ракою. Цішыня... Вада вільгаццю, твянню пахне... каза дзікай п'е ваду.

– А я налавіў рыбы, а мы яе варым. Агенъчык

на цаглінах ліжа бок чыгунка.

– І будан, абавязкова каб будан. Ведаеш, вялым лісцем пахне. Добра...

Вочы іхнія блішчаць, яны заваражылі самі сябе магчымасцю шчасця, у якім яшчэ не могуць прызнацца.

Жэнька непрыкметна падышоў хмызамі, яму няёмка перашкаджаць, але стрымацца ён таксама не можа і кажа ў тон ім:

– Уладзь лекцыі табе чытае...

Яны здрыгануліся, а Жэнька працягвае:

– Доўгія лекцыі, энцыклапедычныя. Пра глебы Беларусі, пра яе жывёльны свет. Табе гэта нудна, бо ты па натуры касмапаліт. Будуць пінскія балаты... Пасля ён цябе ўласнымі вершамі будзе душыць да непрытомнасці і будзе патрабаваць справядлівай крытыкі, – гэта значыць, бессаромных пахвал. Астабрыдне гэта табе, скінеш ты касцюм пасталярнай пастушкі і ўцячэш ад яго на баль, туды, дзе музыка, густ, прыгажосць, весялосць – і ўсе твой талент хваляць.

Берасневіч раптам бачыць, як на Алёнчыных вачах накіпаюць слёзы. Яна амаль крыгчыць:

– Не смей! – І потым да Берасневіча: – Уладзік, не слухай, гэта ён наўмысна. Я зусім не такая... ну, можа, часам і такая, але я не хачу быць такой.

Ён і не слухае. Ён пакрыгдзіўся не за сябе, а за яе.

– Вось што, уявіць сабе шмат чаго можна. Ну, напрыклад, цераз дваццаць год я прыехаў да цябе ў госці. Ляжу, і ў суседнім пакоі, чую, ты размаўляеш з жонкаю, той самай Валай, якая табе падабалася. Ты хочаш мяне добра пачаставаць, а яна кажа: “Ат, не хворы. Няма чаго па гасцях ездзіць. Будзе селядзец, бульба, яблыка парэжу на дваццаць кавалкаў і раскладу па вазе, каб больш здавалася”.

Усе засмяяліся. Але раптам Жэнька сказаў

сумна:

- Ты добра ведаеш, я да Валі вельмі абыякавы.
- То-то ж бо.

З гэтага дня Берасневіч і Алёнка зразумелі, што цягнуцца адзін да аднаго, але нейкім праўдзівым інстынктам, неусвядомленым разуменнем бераглі гэтую цягу, не дазвалялі ёй перадчасна расплюхацца, бераглі адзін аднаго, дрыжэлі над тым, каб не выявіць пачуцця. А яно ад гэтага палала мацней і мацней. Яны гарэлі гэтым прыхаваным полылем, яго можна было заўважыць у іхніх жэстах, на вуснах, у тым, як яны імкнуліся пераглянуцца, дакрануцца да якой-небудзь рэчы, што належала іншаму, нават у тым, як яна брала ў скверы на руکі чужых дзяцей.

Іншым, калі яны бачылі водбліск гэтага агню, рабілася шчасна і трошкі сорамна за іх.

Вядома, так доўга цягнуцца не магло, але ім герайчна ўдалося пратрымацца два месяцы.

IX

У сярэдзіне мая, у парку, які прылягаў да ракі і спускаўся па адхоне амаль да самых яе хваль, адбываўся маладзёжны вечар з феерверкам. На галоўных алеях гарэлі ліхтарыкі, шумны натоўп у масках і касцюмах імкнуўся да атракцыёнаў, да танцавальнай пляцоўкі, да стадыёна.

Група з'явілася амаль цалкам. Нават Маркіч з'явіўся. Быў ён у сінім строгім гарнітуры, куплів нават маску (нейкую пачварную морду з высалапленым языком), але насіў яе ссунутай на патыліцу. Дзіўна, але прыйшоў нават стары дэкан Грушэвіч з жонкаю і дачкой. Праходзячы паўз Маркіча ў буфет, ён агледзеў яго і спытаў, дзе ў яго маска і дзе сапраўдны твар. Студэнты засмяяліся. Грушэвіча любілі: на лекцыях у яго было заўжды цікава, ён любіў у вольны час распавядаць пра свае сустрэчы з Горкім, пра тое,

як яму давялося працаваць некаторы час з Леніным. Як у многіх старых людзей, была ў Грушэвіча шырокая памяркоўнасць, і ён не даваў крыгудзіць нікога са студэнтаў. Ён ды яшчэ Маркевіч, партагр універсітэта, які вёў дыямат і гістмат, былі ўлюбёнцамі ўсіх студэнтаў. Але Маркевіч не з'явіўся, ён быў вельмі хворы, казалі нават, што ледзь не памёр з тыдзенем таму.

Дэкана абкружылі, спыталі пра здароўе Маркевіча. Грушэвіч спахмурнеў:

– Зараз значна лепей. Чакайце, вы ж, Берасневіч, былі там некалькі дзён таму?

– Быў. Тады было цяжка. Толькі і размовы было, што ўзяў наш букет аранжарэйнага бэзу, панюхаў і сказаў: “Напэўна, апошні раз нюхаю. А калісці я любіў “шчасце” шукаць. Адшукаеш кветку ў пяць пялёсткаў, ясі яе потым, і так добра на сэрцы”. Цяпер кажа, вам яго шукаць трэба, мы свой цяжкар данеслі. Але вы, калі знайдзеце, не выпускайце з рук.

– Ну, зусім раскінуў, дзед. Нічога. Зараз ён папраўляецца, хоць становішча яшчэ даволі цяжкае. Толькі вы яго да кастрычніка месяца наўрад ці пабачыце.

– Чаму гэта?

– Прымусілі ўзяць доўгатэрміновы адпачынак. Запусціў сябе чалавек, з пачатку вайны не адпачываў. А цела ўсё пасечана, з вамі тут і мамант праз два гады ў Кілаводск запрасіўся б. Ну вось. Будзе там недзе медуз у моры лавіць.

– А хто замест яго?

– Здаецца, Куртаносаў, – адказаў дэкан. – А лекцыі разам з семінарамі Холадаў.

– Гэта добра, – ажывіўся Маркіч.

– Ну, не так ужо і добра. Куртаносаў – чалавек сухі. Холадаў таксама, – разважліва сказаў Паўлюк. – Лепшага чалавека, ніж Маркевіч, на такі пост цяжка знайсці.

У дэкане пацяплелі вочы:

– Правільна разважаеце, хлопцы. Лепшага сапраўды цяжка знайсці. Вам з ім пашанцевала. Ведаеце, што ён вам, Берасневіч, сказаў?

– А што? – Берасневіч ажывіўся, усе паглядзелі на яго з зайздрасцю, як заўсёды, калі Маркевіч звяртаў на каго-небудзь увагу. – Вельмі ён бедкаўся перад крызісам, што пакідае жыщё і універсітэт так заўчасна: “Як яны там будуць? Я ж яшчэ, каму трэба, многім не дапамог, каго трэба не пагнаў!..” Даў парады, і тую, што ён даваў вам, я вам скажу. Ён сказаў, каб вы трошкі ўтаймавалі ваш халеръгны тэмперамент, а то будзе вам бяды. Трэба быць больш выгрыманым. Я, кажа, ведаю, што нічога ў гэтым дрэннага няма, а хто-небудзь малазнаёмы можа і азліцца. Што будзе з хлопцамі?

– Перадайце яму маё дзяякай за парады, – расчулена сказаў Берасневіч. – Пастараюся стрымлівацца. І яшчэ перадайце ад нас усіх, каб хутчэй папраўляўся і прыязджаў. Нам без яго будзе вельмі сумна.

Дэкан пайшоў, і група рушыла па галоўнай алеі, дзе смяяліся, пішчалі, інтрыгавалі, клікалі за сабою і заляцаліся маскі. Мора ўбораў, святло, смех, лятучыя стужкі серпантыну, але Алёнка і Берасневіч чамусыці адчувалі сябе чужымі сярод нагоўпу. Ён глядзеў на Алёнку і думаў, што гэта – цуд. Тоненская, у прыгожай белай сукенцы. Адкрыгая шыя, маленъкія туфлікі, рука, якая так зручна ўляглася ў яго вялікую руку (адны толькі руکі свае і лічыў прыгожымі Берасневіч).

Полымя паліла іх яшчэ мацней, яны ўжо не здольныя былі ні пра што думачы.

I яны, не дамаўляючыся, уцяклі ад усіх астатніх. Сцяжынка, над якою спляліся хмызы і дрэвы, вяла ўніз, да ракі, была цёмная і падобная на тунель. Весела было імчаць па ёй ўніз, да ракі, між

бэзавых галін, якія пахнулі так соладка і вільготна, што круцілася галава. Хутчэй, хутчэй да ракі, якая блішчыць срэбнай луской.

Сцежка завярнула ўбок і знікла. Яны спынліся.

I раптам за спіною ў іх быццам выбухнула бомба, і сотні рознакаляровых змей шуганулі ў паветра, заквітнелі зоркамі, зазязлі ялінкавымі шарыкамі. Закруціліся агністыя колы, глыбокімі рознакаляровымі ценямі засяліўся сад. Цені ад дрэў узникалі то з аднаго, то з другога боку; нараджалаася і зноў памірала ў самых глухіх кутках саду цемра.

Берасневіч глянуў на Алёнку. Бледная, з закрытымі вачыма, яна хілілася наперад, быццам вось-вось гатовая была ўпасці. Ён падхапіў яе адной рукою. Яна задрыжэла і бязвольна прыхілілася галавою да яго грудзей. Вусны яе былі напаўразяўленыя, вочы паўзаплюшчаныя.

Не памятаючи сябе, ён правёў вуснамі па яе лобе, шчацэ і, нарэшце, знайшоў яе вусны.

Цемра пасля апошняй ракеты накрыла іх.

...Пасля гэтага пачалася цэлая эра шчасця, сустрэч, таемных позіркаў, беглых пацалункаў, слоў, споўненых толькі ім адным вядомым сэнсам. Яны маўчалі, але схаваць свой запал ад іншых усё адно не маглі: немагчыма схаваць жар пад сухім лісцем, – спачатку здрадзіць дым, а пасля праб'юцца і языкі агню. Яны шукалі адно аднаго і не маглі разлучыцца і бачылі паўсюль толькі адно, сваё бязмежнае каханне. Яно было паўсюль: у дрэвах, пад якімі яны ішлі, у гуках скрыпкі на канцэрце, у вадзе той крыніцы, з якой яны пілі аднойчы ў лесе (пілі проста губамі, лежачы на жываце, сутыкаючыся лбамі).

X

Гэта была звычайная рыбалка, з жой не прывозяць рыбы, але затое прывозяць загарэлія руки, мазалі на далонях і добры настрой. Паехалі на

цэлую ноч. Дзяўчата “начавалі” адна ў адной, а хлопцам, вядома, не трэба было і прасіцца. На рацэ, вышэй ад горада, знайшлі добрае месца і высадзілі на яго з двух чаўноў “працкі дэсант”. Янка падсучыў порткі, высадзіў усіх на бераг, выцягнуў чаўны на сухое месца і, граючы на губах нейкі марш, павёў хлопцаў за сушняком. Хутка запалала вогнішча, бо ўжо ноч спусцілася на зямлю. Берасневіч і Паўлюк хутка зрабілі з брызенту нешта накшталт індзейскіх вігвамаў (Берасневіч цярпець не мог без патрэбы ламаць на будан зялёнае галлё) і перацягнулі туды ўсё, што магло намокнуць. Жэнька адразу пайшоў лавіць рыбу, каб толькі з'явіцца цераз дваццаць хвілін і сказаць:

– Не клюе, трасца на яе на tym і на гэтым свеце.

Сяляўка разбіраў прыпасы, выкладаючы тое, што магло спагрэбіцца, на газету. Дзяўчата ўзяліся за свае справы: Янка Марыя і Паўлюкова Святлана пайшлі гатаваць ежу, Алёнка і Валя проста пабрылі да ракі.

Ноч была цёмная (месяц tymі начамі ўставаў позна), зрэдку ў вадзе гучна біла рыба, крычаў недзе ў полі, за вербалозамі, няўсыпны драч і гэтым толькі падкрэсліваў бязмежную цішыню. Было ціха і трошкі сумна на сэрцы. Ціха граў на гітары Паўлюк, дзяўчата слухалі яго. Тут жа, ля вогнішча, спрачаліся Жэнька і Янка, а Сяляўка сядзеў і слухаў іх з сонным выглядам, напаўразявіўшы рот.

Берасневіч выйшаў з кустоў, трymаючы ў адной руцэ калкі пад чайнік, а ў другой – сяжеру. Заліты чырвоным сяйвам вогнішча, ён вельмі нагадваў бронзавую статую.

Янка падняў на яго вочы і ўсміхнуўся:

– Глядзіце, Рабінзон Круза або, яшчэ лепей, Зверабой. Так бы мовіць, Тарзан на ўлонні прыроды. І што вы думаецце, некаторым падабаецца. Як у адной

кнізе водзываў у кіно было напісана: “Пяць разоў глядзела другую серыю “Тарзана”. Мужчыны! Я вамі пагарджаю!!!”

– А яшчэ што там было напісана? – змрочна спытаў Берасневіч.

– А яшчэ там была аб'ява: “Мянняю жонку тыпу “Джэн” і цешчу тыпу “Кракадзіл” на малпу тыпу “Чытга”. Але гэта яшчэ не самае галоўнае. Там яшчэ нейкі разумны чалавек напісаў: “Жонка! Хаця ты і сем разоў глядзела “Тарзана”, але ўсё адно дура”.

На Янку немагчыма было злаваща, і таму Берасневіч спытаўся толькі:

– Пра што спрэчка была?

– Ат, спрачаліся пра літаратуру. Дзе межы паміж нацыяналізмам і патрыятызмам, – адказаў Паўлюк.

– Даўк гэта проста. Няхай ты хоць як хвалі сваю Радзіму, узнімай яе хоць да нябёс, – пакуль ты паважаеш другія народы, ты пагрыёў. Напрыклад, Шаўчэнка і яго верш “Каўказ”.

– З-загнуў, – сказаў Янка. – Чаму ж гэта ў некаторых людзей наконт гэтага іншая думка?

– Бо дурні, калі не горш. Вядома, мне сваё падабаецца больш чужога, і тут нічога дзіўнага няма. А некаторыя, – ледзь пахваліш сваё, – пачынаюць гвалт крычаць. Я лічу, што гэта глупства. Кожны народ робіць сваю справу і існуе дзеля нейкай мэты на зямлі.

– Ідэалізм слінявы.

– Да не, ты не зразумеў, – пачынаў гарачыцца Берасневіч. – Ну вось, напрыклад, Герояў Савецкага Саюза на Беларусі, скажам, многа, а ў сванаў, скажам, адзін. Гэта зусім не значыць, што адзін народ больш мужны за другі. Трэба ўлічыць, што адзін народ у некалькі мільёнаў, а другі ў некалькі тысяч. Або Нарвегія. Маленькі народ, мае сабе ў кожнай галіне мастацтва па генію. У літаратуры –

Ібсена, у музыцы – Грыга. А хто скажа, што ён менш варты пашаны, ніж французы, у якіх гэтых геніяў як грыбоў.

– Гм, – з'едліва сказаў Янка. – А я вось нядаўна чытаў, што Лабановіч у Коласа ледзь не крыміналіст.

– Брэшаш, такога не маглі напісаць.

– Слухай. Цытую: “Такія настроі ў той час не хавалі ў сабе асаблівай (Янка зрабіў націск на слове) небяспекі”. Гэта пра абуджэнне яго нацыянальнай самасвядомасці. Значыцца, усё ж такі некаторую небяспеку хавалі.

Берасневіч сумна махнуў рукою:

– Мне здаецца, аўтар гэтага артыкула сам не верыў у тое, што пісаў. Чаму, напрыклад, абуджэнне самасвядомасці Італіі пры Гарыбалльдзе або Русі пры Пушкіне – станоўчая з'ява, а абуджэнне самасвядомасці Лабановіча – толькі што “не хавае ў сабе асаблівай небяспекі”. Логікі няма. І, мне здаецца, дзеля нейкіх невядомых патрэб гэты чалавек адышоў ад прынцыпаў Леніна. Памятаце, Ленін казаў, што ў такіх абставінах абарона Бацькаўшчыны – гэта абарона дэмакратыі, роднай мовы, палітычнай свабоды супраць сярэднявечча. Вось яно як.

– Дзе гэта ён казаў? – недаверліва запыталаў Сяляўка.

– Пащукаў у дзесятнаццатым томе... І я яшчэ вось што скажу: самасвядомасці гэтай у нас – ой як не хапае. Не ведаем ні мовы, ні гісторыі, ні фальклору. Так што такія аўтары робяць дрэнную паслугу сваёй радзіме. А патрэбна, каб усе народы зрабілі ўсё, што магчыма, каб праз паўтары тысячы год людзі ўспаміналі: “Вось былі калісьці беларусы. Многа зрабілі, чэрці, для светавой культуры не менш, ніж французы альбо рускія ці італьянцы”.

– Паслухайце, – умяшалася раптам Валя. – Проста аж сядзець немагчыма. Калі ў вас гэтых спрэчкі скончацца? Прыехалі на раку, noch такая,

вогнішча – а яны ўсё пра палітыку. Штрафую за гэта цябе, Уладзік, на якую-небудзь казку.

– І то праўда, – сказаў Берасневіч. – Штраф прымаю. А зараз лепей бульбы напячы, дальбог.

Месяц устаў над ракою, заліў святлом блакітныя пяскі на беразе, праклаў на вадзе залатую дарогу некуды далёка, у шчасце. Заснаваліся вербалозамі цені і казкі. Пачала кръчаць перапёлка недзе ў зялёных жытага.

І здарылася дзіва: тысячы светлых срэбных месяцаў рассыпаў месяц у хмызах, прасякнуў ваду і дайшоў да дна глыбокіх віроў, абудзіў ад сну вілавокіх самоў і нават іх прымусіў марышъ пра нешта, паводзячы вусамі.

Нават самам не спалася ў гэту ноч, не кажучы пра людзей. І лес стаяў за спіною расісты, срэбны, дыхаў халадком і таямнічымі начнымі гукамі.

Салойка заспіваў. У гнёздах птушыных ціхая буркатня, і развалівы дрозд прыкрыў сяброўку крылом: ад прастуды.

Якая цішыня! Якая вялікая цішыня!

Яны адышлі берагам метраў на трыста і зараз павольна плылі да затокі, на беразе якой палала вогнішча.

Цёмна-блакітная вада, і ў гэтай вадзе светла-блакітныя руکі Алёнкі. Яна плыве нявольным брасам. Вось ён дагнаў яе.

– Адпачнем трошкі, – сказала яна цёмнымі вуснамі на блакітным твары.

Берасневіч падплыў трохі бліжэй, падклаў ёй руку пад галаву, і яны навольна паплылі па цячэнню ракі.

Ляжалі на вадзе, якая песьціла іх мяккімі лапамі. Целы іхнія ўсплывалі, калі яны рабілі ўздых, і, каб не было нязручна, ім давялося нават дыхаць толькі разам.

Затока пад месячным сяйвам. Доўгі час, усё

жыццё будзеш ты, чалавек, памятаць момант
найбольшага шчасця, момант, калі нават дыхаеш
адным дыханнем, калі адчуваеш, што ты – гэта яна. И
чamu, чamu так рэдка, чamu толькі раз цi два ў жыцці
бываюць такія імгненні, імгненні зліцця ў адно нават
да самага дыхання?

Нашто жыццё раскідвае потым людзей і
ўзнікаюць непаразуменні, звады і боль?

На дойті час, навекі запамятаеш ты гэта.

...І пасля дзеяньць постаянью сядзелі ля агню.
Пусты чаннік. Плыве папяросны дымок. За
вогнішчам цемра. Бронзавыя рукі, бронзавыя твары.
Не, не бронзавыя, быццам з расплаўленага золата
адлітыя твары. И нейкая асаблівая глыбіня ў вачах.

Гучы, гучы, старая казка.

Берасневіч кажа, і слова яго гучаць таямніча.
Вогнішча, рукі ламаюць сушняк, месяц над ракой.

Вось ужо ўзялі Яліну вужакі, пасадзілі ў човен,
заплецены белай лілею, павезлі па азёрах, павезлі па
межыгоках, прывезці да выспы, у змрочны замак
вужынага караля. Карапава вужынная! Ужо табе
светлай травы не тагаць, ужо табе кароўку ў лугі не
ганяць. И маці тваёй на вяселлі не будзе, як быццам
мёртвяя яна.

Ляці, ляці, салавеечка,
На той свет па матухну.

І салаўёў няма каля замка. Толькі вужакі ды
балотныя агні плаваюць. Тут і сонейка не свеціць, тут
і noch кожны дзень. Адпраасілася Яліна дадому. Кажа
ёй кароль: выйдзі кожны ранак на бераг, спытай у
хвалъ...

Калі жыў ты, калі чуеш ты,
Як заву цябе, змарнелая, –
Пырсні, пырсні з вадзяных глыбінь,
Расплывіся, pena белая.
Калі ж вочы твае ясныя

Не глядзяць на свет, яскравыя,
Пырні, пырні з вадзяных глыбінь,
Пена алая, крывавая.

Пена алая выплывае, – браты карала забіваюць. Не трымай мяне, светлая маці, і ты не пакінула б у бядзе сына свайго.

– Не кахала!.. Не кахала... – шуміць над вірам сухая вольха. Ляжыць на дне пад вадою замест вужакі прыгожы юнак у залатым поясе, у срэбнай світцы.

– Зачараваў мяне злы чарапік і сказаў, што спадуць чары, калі пакахае мяне, вужаку склізкага, самая прыгожая дзяўчына на маёй зямлі. Зніклі чары... Забіты я, але без жалю паміраю. Кахаю я, кахаю мяне. Праз боль немінучы, праз агні гаручыя, праз смерць ад мяча прайшло каханне. Не паблякла, а агнём зазязла. То й слава яму. Плыне, плыне срэбная рака, гарыць, гарыць вогнішча. Праз усё пройдзе каханне – не заржавее, не сатрэцца. А месяц свеціць і снует, снует казкі.

Цішыня! Цішыня! Блакітныя з чорным карункі тчэ ў вербалозах месяц. Сядзяць людзі, слухаюць казку плячом да пляча, наіўныя і мудрыя, як першыя людзі на зямлі, як Адам і Ева.

Усё знікла вакол, толькі вечны месяц, вечная рака, вечнае каханне, вечныя слова казкі, і вось толькі зараз упершыню запаліў чалавек агонь.

Месяц! Месяц!

XI

Трэба было рыхтавацца да апошняга семінара па марксізму. Берасневіч сядзеў у акадэмічнай чытальні, абклаўшыся канспектамі, філософскімі слоўнікамі, спыткамі, і адчуваў, што падгатаваўся ён, здаецца, горш, чым заўсёды. У зале было ціха, толькі пройдзе некта на месца з новымі кнігамі,

чыркне хтосьці кніжным нажом – і зноў цішыня.

На вокнах у вазонах папірус, у зашклёных шафах кнігі ў цяжкіх скураных вокладках. Добра сядзець! Перашкаджае толькі Янка: часта курыць і абавязкова цягае з сабою і яго, Берасневіча. Гэта таксама добра, у курыльным пакой спрыяючае асяроддзе для спрэчак і “рэжуцца” часта да пены на губах.

Але зараз Янка не спрачаецца. Ён робіць з муштука папяросы гармонік і, апусціўшы вочы, рэзка кажа Берасневічу:

– Прабач, але мне хацелася б паразмаўляць з табою на... ну, словам, на непрыемную тэму. Брыдка, ведаеш, як быщам у п'яным выглядзе фунт курынага памёту з'еў, але іначай нельга.

– А што такое? – спыгтаў Берасневіч.

– Не падабаецца мне Сяляўка, браце.

– Сяляўка? А што ён мне можа зрабіць?

– Даверлівы ты занадта. Сам з чыстым сэрцам, дык думаеш, што і іншыя таксама. А так нельга. Трэба быць мудрым, акі змій. Прыйгрымаў бы ты язык. Мы-то цябе ведаем, але з слоў чалавека, павінен сам разумець, можна зрабіць такое, пра што сам чалавек і не думаў.

– Ці не Сяляўка зробіць?

– Не трэба, браце, іроніі. Ты заўважаеш, Сяляўка вельмі пасябраваў з Маркічам? А Маркіч з яго можа зрабіць усё, што хоча, а Сяляўка цябе добра ведае. Глядзі, хлопча, шкадаваць будзеш. Прывячэ табе Маркіч такое...

– Я, аднак, не разумею, што ён можа трymаць на мяне за пазухай? I, галоўнае, за што?

– Сляпы ты. Чуеш? Сля-пы! – захваляваўся Янка.– Ад кар'ерыста, ды яшчэ няшчасна закаханага, чакаеш добра.

– У каго “няшчасна закаханага”?

– Сам разбярыся. Павінен мець вочы, не

маленъкі.

– Не веру. Маркіч непрыемны чалавек, але ён не падлец, – упэўнена сказаў Уладзіслаў. – І ты мне не кажы больш пра гэта.

– Ну і дурань, – плюнуў Янка. – Скажыще, які дон-кішот палескі, “кавалье дэ мезон руж”. Вось падкладуць табе свінню – будзеш тады сябе за ўласны скальп цягнуць, а скальпа ўжо не будзе. Сяляўка гэта проста нявінная мятуліца, нават нядрэнны хлопец, а Маркіч – гэта воўк добры. Ён адзіны закон прызнае – закон доўбні і клыка. У яго, брат, валасатыя грудзі пітэкантра пац пад гальштукам. І рукі таксама валасатыя. І жыццё ён лічыць чымсьці накшталт сваёй палюбоўніцы, якую ён можа абдымашь гэтымі рукамі заўсёды, калі захоча. Давядзецца, відаць, раскрыць у парткоме некаторым людзям вочы на гэтага чалавека.

Берасневіч задумаўся, пасля склануў галавою:

– Не, не веру.

– Ну што ж, відаць, давядзецца мне за цябе падумашь, калі ў цябе ў галаве замест мазгоў свіная тушонка. Я разбяруся ў гэтым пытанні і, на ўсякі выпадак, падгатую сістэму абароны і зброю.

– Не трэба... І наогул, хопіць пра гэта. Я пайшоў на семінар, – трохі раззлавана сказаў Берасневіч і пайшоў.

Янка дакурыў папяросу, сплюнуў і сказаў ціха:

– Як, бач, яго... Не трэ-эба. Так я цябе і паслухаў. Так я табе і даў галаву скруціць па ўласнаму жаданню, ёлуп хвашчоўскі. Я гэтую справу разведаю.

.....

Семінар адбываўся разам са “славянамі” ў вялізной халоднай аўдыторыі, былой малой зале універсітэта. Рэзанансу амаль не было, нават калі гаварыў Маркевіч з яго гучным і прыгожым голасам. Але зараз Маркевіча часова замяняў старшы

выкладчык Холадаў, вялікі зух і, на жаль, вялікі фармаліст. Пасля Маркевіча было неверагодна цяжка сядзець на семінарах, якія рагтам сталі нуднымі, як дажджлівы панядзелак. Форма стала галоўным, слова стала галоўным, а на сэнс забыліся нават лепшыя студэнты, тым больш што Холадаў і сам не вельмі працаваў галавою, ужываючы толькі зазубранае “адсюль-дасюль”. Яго і не служалі. Да дрэннага рэзанансу ў аўдыторыі далучыўся яшчэ дрэнны голас, як быццам чалавек набіў рот кашай з малаком і зараз выпускае слова праз кашу. Лекцыі былі развязёлымі. На задніх лаўках бегалі ў руках некаторых студэнтаў не аўтаручкі, а пруткі, хлопцы гулялі ў “марскі бой”, азартна вышыбаючы лінейныя караблі напарніка. Той-сёй чытаў.

Карацей кажучы, на лекцыях панавала тое, што паэт Броўка трапна назваў “Абыціхабыло”. Нельга было толькі не хадзіць на лекцыі і семінары, выказваць самастойныя думкі, спрачацца і адказваць “сваім словамі”. У гэтых выпадках лектар заўсёды пачынаў хрыпець і налівацца крывёй.

– Зараз яго радзімчык скончыў, – казаў тады Янка.

Яму і Берасневічу з іхнім вечным імкненнем “разабрацца”, “падумаць” на семінарах зараз бывала цяжка, і яны за які-небудзь месяц заслужылі з боку Холадава непрыязнае, амаль варожае стаўленне да сябе.

Але ж і не любілі Холадава! Уся прыязнь да Маркевіча ператварылася ў адносінах да Холадава ў дыяметральнью процілежнасць. Яму не маглі дараваць бяздарнасці і з жорсткасцю, уласцівай у такіх выпадках маладосці, называлі “адукаваным мясам”, “Балалайкіным нашага часу”, выдумвалі лухту, што ён некалі нібыта чытаў спецкурс па трацкізму, называлі “ваяўнічым ілжэчалавекам” і, ужо зусім не дасціпна, “вялікай Тадорай”.

Непапраўны Янка казаў, што гэта менавіта пра яго, Холадава, і пра ягоную шляпу калісці быццам сказаў Маякоўскі:

Прафесар, падстаўце шляпу-парашу.

Замест даверлівых адносін панавала варожасць. Цікавы, жывы прадмет ператвараўся ў нешта такое, чаму і назуву цяжка было падабраць, у схаластыку, у догму.

Нават Маркіч называў лекцыі Холадава “курсам гамілетыкі”.

Было ясна, што доўгі час мірнае становішча не пратрымаецца.

На гэтым семінары ішла мова пра перамогу сацыялізма і камунізма ў адной краіне.

– Хадзячая догма чытае пра жывую сутнасць марксізма, – нявесела жартаваў Янка.

Берасневіч сядзеў, не вельмі і паглыбляючыся ў тэму, калі пачаў голас лектара:

– Ну, а як думае Берасневіч... кгм. Якая ўсё ж такі была думка Энгельса адносна перамогі сацыялізма ў адной краіне?

Берасневіч сабраўся з думкамі і пачаў гаварыць:

– Энгельс у сваёй работе “Прынцыпы камунізма”...

– Чакайце, – перарваў Холадаў, – гэта работа ёсць у спіску, які я вам даваў?

– Даруйце, – разгублена сказаў Берасневіч, – але ж думка Энгельса з найбольшай яснасцю выказана менавіта тут. Я чытаў гэтую работу, і я думаю...

– Не трэба залішне думаць. З Энгельсам усё адно вам не зраўнавацца.

– Я і не раўнуюся, – пакрыгдзіўся Берасневіч. – Гэта было б глупствам. Але чытаць яго работы звыш праграмы...

– Менавіта, менавіта... Але чытагаць тыя яго работы, якія прадугледжаныя праграмай для філолагаў толькі пры здачы экзаменаў на кандыдацкі мінімум, – гэтага ад вас ніхто не патрабуе.

Невялічкі шматочак паперы апынуўся пад рукою Берасневіча: “Скажы, што памыліўся. Капасевіч”.

Берасневіч адсунуў яго ўбок і ціха сказаў Холадаву:

– Ніхто не патрабуе, але ніхто і не забараняе. За тое, што хочаш глыбей ведаць марксізм, як я думаю, не лаяць трэба, а...

– Ну добра, – супакоіўся раптам Холадаў, адчуваючы, як бачна, што перагнуў палку. – Далей, мой юны дружа.

– Энгельс лічыў, што пабудова сацыялізма ў адной, асобна ўзятай краіне немагчыма. Гэта была, з пункту гледжання сучаснай марксісцкай навукі, памылка, але памылка, абумоўленая агульным узорунием ведаў таго часу. Ленін, які...

Берасневіч не адразу зразумеў, што здарылася ў аўдыторыі. Студэнты, гледзячы на твар Холадава, адразу прыціхлі.

Стала чуць, як на акне білася з натужлівым гудзеннем муха, імкнучыся вылецець з пакоя. Твар у Холадава стаў чырвоным, вусны крывіліся. Руکі раптам сціснуліся і зламалі аловак.

– Што-о-о!!??!!

– Я не разумею, у чым справа?

– Памылка ??!!?? – выціснуў Холадаў з глоткі. – У Энгельса памылка! І хто яго, бясхібнага чалавека, думаете крыгыкаўца?!

Берасневіч стрымліваўся як мог.

– Прабачце, таварыш лектар, можа, я і памыліўся ў слове. Мы не ведаем, вядома, усяго, што ведаюць выкладчыкі. Таму мы і сядзім тут, на студэнцкіх лавах, а не за сталом выкладчыка.

Растлумачце нам, і яшчэ раз прашу дараваць мне.

– Хіба ў Энгельса маглі быць памылкі!!! – не слухаў Холадаў.

– І яшчэ раз даруйце. Але я сказаў “памылка з пункту гмежання сучаснай марксісцкай навукі”. Калі б рэвалюцыя адбылася ў той час, калі Энгельс пісаў сваю работу, калі яшчэ не было развітога імперыялізму, тады...

Але гэта было ўжо занадта для Холадава. Не слухаючы слоў Берасневіча, не жадаючы іх слушаць, ён грымнуў з уласцівай яму грубасцю:

– Ч-чорт! У вас што на рамёнах сядзіць, галава альбо... Выходзіць, Энгельс быў дагматык.

Берасневіч адчуваў, што злосць так і кіпіць у яго сэрцы. “І што ён да мяне прычапіўся, прывязка”, – падумаў ён. А голасна сказаў:

– Не, але я думаю, што ён пратэставаў бы, калі быў жывы, супраць тых, што жадаюць зрабіць з яго дагматыка. Гэта быў геній, але гэта быў перш за ўсё Чалавек.

Холадаў, як быццам не жадаючы разумець яго, зноў крыжнуў:

– Значыцца, ён дагматык?

– Не перакручвайце маіх слоў, – не выгрымаў Берасневіч. – Іхні сэнс для ўсіх зусім ясны. А калі для некаторых і не зусім ясны, дык у гэтым ім трэба вінаваціць не мяне, а некаторыя ўласныя асаблівасці.

– Хто вас вучыў так размаўляць!!!

– Вы толькі што ледзь не назвалі мяне дурнем, уласна кажучы, назвалі. Я больш стрыманы. А вучыў мяне Маркевіч. Ён быў, між іншым, выдатны выкладчык і, як усякі сапраўдны камуніст, вельмі памяркоўны чалавек. Ён ведаў, што мы вучымся, што мы не можам ведаць усяго, і не кръгчаў, а імкнуўся нам усё растлумачыць.

У гэты момант чорт пацягнуў Берасневіча зірнуць на першую лаўку, дзе сядзелі сябры. Гэта

было надзвычайнае відовішча: Алёнка была белая з перапуду за яго, Янка жоўты ад жоўці і злосці, Паўлюк чамусьці амаль сіні, Маркіч ружовы ад задавальнення (прадбачыўся скандал).

“Вясёлка!” – прамільгнула ў галаве Берасневіча, і ён усміхнуўся, зусім забыўшыся на тое, як паставіцца да гэтай усмешкі Холадаў.

А Холадаў знайшоў у ёй доўгачаканы выхад.

– Ах, яшчэ і рогат з мяне? Прэч з аўдыторы! Прэч! Прэч!

Не растлумачваць жа было гэтamu чалавеку прычыну ўсмешкі. Берасневіч выпрастаўся, бытцам яго сцебанулі пугай:

– Не крыгчице на мяне! На мяне яшчэ нікто не крычаў. Я не хлопчык, я адказваю за свае ўчынкі. І я не шчанюк, каб мяне выкідвалі за шкірку без усялякай майёй віны.

Зазваніў званок і даў магчымасць з годнасцю разысціся ўдзельнікам сцэны.

Але пад час перапынку дэкан Грушэвіч спыніў Уладзіслава ў калідоры і з дакорам сказаў яму:

– Эх, Берасневіч, Берасневіч! І собіла ж табе ляпнуць такое. Папярэджвалі ж цябе. І як Маркевіч будзе незадаволены, як даведаецца.

Берасневіч апусціў галаву, але сказаў упартага:

– Калі што мяне і трывожыць, дык гэта незадавальненне Маркевіча гэтай справай. Адносна ж Холадава – я не шкадую. Ён абразіў мяне, абрахaje студэнтаў, не карыстаецца ў іх ніякай павагай. Я не шкадую. І ніколі не буду шкадаваць.

XII

Цераз некалькі дзён (студэнтаў ужо адпусцілі, і трохі пазней павінны былі адбывацца экзамены) камсамольскае бюро факультета вырашыла зрабіць нядзельнік. Уласна кажучы, гэтага патрабавалі самі студэнты. У горадзе там-сям яшчэ засталіся руіны, і

адна з такіх руін ляжала амаль за самым універсітетам, у катлавіне, адгароджанай ад яго сцяною велічэзных ліп і каштанаў. Мясціна была зручная для стадыёна. А стадыёна для студэнтаў у горадзе не было, і Берасневіч аднойчы кінуў прапанову зрабіць стадыён сіламі пятых курсаў і падараўваць яго праз год той моладзі, якая толькі прыйдзе ва ўніверсітэт, калі яны будуть канчаць яго.

Ранак быў свежы і чысты, такія бываюць толькі ў канцы мая, калі кожнай ноччу ідзе дождж, а ранак устае з чистым, трошкі затуманеным сонейкам, салодкімі спевамі залатога з зялёным гівала ў шатах мокрых дрэў, з чистымі вясёлкавымі краплямі на лісцях.

Сабраліся ля ўніверсітэта, узялі рыдлёўкі, кіркі і ламы і рушылі за хімічны корпус. Янка выскачыў з радоў і пайшоў задам наперад.

— Гаворачку чую, гаворачку. Гэй ты там, вальнапісны Паўлюк, падабраць пузу! А гэта хто там? Студэнт Аляксандар Пушкін? Цягнешся, як цяжарны. Гэта табе не паэмы пісаць, Анегіяў Яўгеніных розных... Левай... левай! Пахаванне ідзе — галовы направа, глядзець весялей!

Берасневіч канфідэнцыяльна і голасна, каб усе чулі, сказаў Паўлюку:

— Вы, дзеці, на генерала Янку Галаўня не злуйцесь ўжо вельмі. Ён жа пра ўсіх вас думае. Ці лёгка гэта яму, без галавы, думаць?..

Янка пад агульны рогат хутка стаў у рады. Недзе нарадзілася песня. Яе падхапілі. “Салдаты” з рыдлёўкамі знікалі ў алеі, і песня грымелла, цягнулася, знікала за заваротам дарогі:

Смело мы в бой пойдем
За власть Советов.

У катлавіне адкрылася руіна. Больш зручнага месца пад стадыён цяжка было знайсці. Спадзісты адхон,

амаль не засмечаны і правільнай авалынай формы, падыходзячы памер плошчы будучага поля. Вось толькі на полі рабілася нешта падобнае на Дантава пекла: глубокія ямы, перакрученныя жудаснай сілай рэйкі і арматура, на якой віселі вялізныя пліты жалезабетону, купы камення і цэглы, ямы ўніз, у нейкія скляпенні. Яшчэ трымалася збоку невялічкая вежка і арка ўвахода, але ўсё астатняе ляжала ў такім хаосе, у такім перапляценні камення, цэглы, бетону, рэек, што невядома было, да чаго прыкладзі руکі. Некалькі грузавікоў чакала непадалёку.

Берасневіч падышоў да камсорга факультета, Міколы Касмача.

– Мікола, я думаю, што вывазіць нам адсюль камень амаль непатрэбна.

Мікола паскроб у патыліцы:

– Ты што, хлопча, звар'яцеў?

– Не, не звар'яцеў. Глядзі, што я прыдумаў. Цэглу трэба браць і насіць туды, пад дрэвы. Нашто нам пасля за яе грошы плаціць? Мы і з гэтай, – глядзі, цэлай сколькі, – можам зрабіць вакол стадыёна загарожу. Толькі муляраў трэба будзе наніць. З яе ж зробім і добрую браму. А можа, і муляраў не трэба будзе, самі навучымся.

– Што ж, добрая думка. Трэба будзе толькі бітую цэглу вывазіць. Ну а што ты з бетонам гэтым думаеш рабіць?

– А яго таксама. Глядзі, ёсьць роўныя пліты. Можна будзе скласці з іх лавы для цэнтральнай трывбуны. Або ў капаць іх у зямлю паміж лавамі – чиста будзе, як у метро. І яшчэ патрэбныя доўгія гарбылі, зробім з іх жолабы. Бачыш, якія трывялізныя ямы. Тут, браце, бомбы не менш як па тоне падалі. Дык мы большую частку таго, што непатрэбна, скінем па жолабах туды, а калі да паверхні зямлі застанецца метры два з паловаю – засыпем астатняе добрай зямлёю. А камень таксама

адцягнуць у адзін бок. Пасля можна будзе яго, каму трэба, па пяцьдзесят рублікаў кубаметр загнаць і на гэтыя грошы зрабіць апрацоўчыя работы. Хай на мяне сто пудоў ліха, калі гэта ўсё універсітэту хаця адзін рубель будзе каштаваць.

У Міколы твар расплыўся ўсмешкаю.

– Чорт бы цябе ўзяў, галава міністэрская. Так і зробім. Ты вось што, будзеш кіраваць зараз сваёй групай і “славянамі”, а я да “раманцаў” пайду. Давайце там хутчэй з гэтымі скляпеннямі. Калі там расчысціце – грузавікам будзе больш зручна пад’яджаць. – І ён пабег да другой групы. Мікола быў з пароды тых камсограў, што на перапынках мітусяцца і кідаюцца па калідорах з пончыкам у адной руцэ і блакнотам у другой і кожнаму сустрэчнаму крычаць:

– Вось ты мне і патрэбны. Пачакай хвілінку, унь там Янка недзе, я зараз, толькі два словы яму.

Той, каго пакінулі, звычайна можа стаяць увесь перапынак і чакаць.

Берасневіч усміхнуўся і пайшоў да сваіх.

– Ну што ж, браткі, давайце пачнем. Вы, дзяўчата, будзеце унь туды цэглу насіць. Папярэджваю, запалу павінна хапіць на шэсць гадзін. Цагліны старыя, цяжкія, кожная кілаграмы па тры-чатыры, так што больш як па дзесяць цаглін на насілы не браць. А то тут ёсць такія, у гарачай вадзе купаныя, падарvuцца яшчэ. А мы будзем рабіць так: вось гэты дзесятак зараз будзе скідваць гэтыя пліты зверху, а астатнія будуць цягаць. Папярэджваю, пад скляпенні не хадзіць. Крышаную цэглу адгуль будзем выбіраць пасля... Ну, пачынаем...

Ён узяў лом і з такой сілаю грохнуў ім па закраіне адной пліты, што ржавая арматура парвалася і вялізная камлыга абурылася, пацягнула за сабою яшчэ дзве ці трыв.

За Берасневічам пачалі і астатнія. Крышылі

ламамі каменне, скідвалі бетонныя камлыгі, цягнулі іх, як мурашкі.

– Гэй, шабадранцы! – кричаў Янка. – Да-а-вай, давай!

Відовішча было сапраўды фантастычнае. Паўсюль латкі, а то й праста дзіркі (апранулі, вядома, самае горшае), на тварах асеў пыл ад цэмты. Ці то індзейцы, ці то зграя катаржнікаў.

Хутка кашулі з торсаў пачалі знікаць, ільснілася потам бронзавая скура.

Берасневіч з насалодаю адчуваў, як ходзяць пад скурай грудкі мускулаў, як вызвалена дыхаюць грудзі, як адчуваеш цалкам сваё здаровае, моцнае цела.

– Давай! Давай! Давай! – бадзёрыў Янка. – Ану ўзялі! Ану ўдарылі! Хло-опчыкі! Д-давай! Г-гахнем!

Цэгla лётала ў паветры, бурыліся глыбы. Пачалося ўжо ап’яненне, калі не заўважаеш стомы, не заўважаеш збітых пальцаў, калі прыходзіць “другое дыханне” працы.

Цераз якіх-небудзь чатыры гадзіны гэты край катлавіны выглядаў так, быццам тут рыўся вялізны крот. Гара цэглы пад дрэвамі расла.

Селі адпачыць і пад’есці. Вясёлы Маркіч, вочы якога абразаліся ад стомы, пачаў падначваць Сяляўку. Паказваючы кавалкам кілбасы на ход у адно з сутарэнняў, скляпенне якога вісела на арматуры і часткова на цагляным стаўбуры, ён сказаў абыякава:

– Вось, Рыгор, ты гэта ўсё адным ударам лома – здохні, а не адаб’еш.

Сяляўка, які нават паружавеў ад працы і адчуваў сябе нязвыкла добра і нават “самастойна”, паглядзеў на скляпенне, якое вісела сярэдзінаю ўніз, і сказаў:

– Каб не стаўбур, абавязкова абурыў бы. Адным ударам.

– Адкуль гэта ў цябе спрыг такі, дзетухна?

– Мы віцебскія, мы грабары.
– Грабары? – прыемна здзівіўся Маркіч. – Ах, грабары! Ну тады ясна... Мы ўсё можам: асіну сячы, ямы капаць, бульбу есці. Нават гарэлку можам піць не як усе: набгом... са шклянкі.

Худы, але жылаваты Сяляўка не крыгідзіўся. Ён пайшоў да сутарэння, ударыў па стаўбуру кіркаю, вярнуўся, сеў і толькі тады разважліва сказаў:

– Стаябур пахіліўся. Калі б выбіць з яго дзветры цагліны, дык я, можа, і са стаўбуром абурыў бы.

– Эх ты, а яшчэ кажаш: мы, маўляў, з Віцебшчыны, мы грабары. Тут, маўляў, у чужой краіне так не могуць.

Сяляўка толькі плячыма паціснуў. Берасневіч перабіў спрачальнікаў:

– Кіньце, хлопцы. Дурная гэта спрэчка, скажу я вам.

Можа, калі б сказаў гэта хтосьці іншы, Маркіч і паслухаўся б, але тут трэба было пакінуць апошнія слова за сабою. І ён сказаў:

– Ну што ж, баягуз такім і застанецца.

Берасневіч не адказаў і перавёў вочы на Алёнку. Закураная пылам, у нейкай чырвонай хустачцы на галаве, яна, відаць, вельмі стамілася, але паглядзела на яго, усміхнулася. Не было нічога даражэй на свеце за гэтую стомленую і любую ўсмешку. І ўбор гэтых вельмі ёй пасаваў. Ён

Ён глянуў на сябе – сапраўднае пудзіла. Порткі на каленях рэдкія, як сіта, адзін бот просіць кашы, кашуля расхрыстаная, на руках, ад напругі, надуліся жылы, у галаве, напэўна, нягледзячы на шапку, сем пудоў пяску.

Ці то чалавек пасля караблекрушэння, ці то беглы аўстралійскі катаржнік з бульварных раманаў.

І ён ціха спытгай Алёнку:

– А як бы ты да мяне ставілася, каб я раптам выявіўся беглым катаржнікам? Або

злачынцам? Непаразуменне адбілася раптам у вачах сяброўкі.

– Ты не можаш быць такім... Я толькі такога цябе і ўяўляю, моцнага, разумнага, з няпростай доляю. І маці так да цябе ставіцца.

Гэта было праўдаю. У Алёнкі Берасневіч стаў амаль сваім чалавекам. Маці ўсё лепей ставілася да яго, часта і ахвотна размаўляла, асабліва сам-насам, распавядала цікавыя гісторыі з мінулага.

– Ты не можаш выявіцца іншым, горшым, або, як ты кажаш, “злачынцам”. Іначай ты не быў бы сам сабою. А значыцца, што ж пра гэта размаўляць.

Берасневіч глянуў назад. Не, здаецца, ніхто не чуў, толькі Маркіч неяк затоена ўсміхаецца, але гэта, напэўна, над Сяляўкаю.

– Хопіць, хлопцы, – устаў Уладзік. – Яшчэ якіх паўтары гадзіны, і будзем шабашыць.

І рушыў да руіны.

Ён узышоў на самы верх напаўразбуранага сутарэння, калі раптам адчуў, што ў метры ад ног вялізная, метры два на трыв, жалезабетонная брыла, якая стварала частку скляпення, пасунулася ўніз, рыўцом апусцілася метры на два, і ў гэты самы момант з сутарэння пачуўся немы, нялюдскі крык, прыглушаны скляпеннямі. Усе хлопцы былі далёка, па той бок руіны. Затрымаўшыся не больш як на які момант, Берасневіч пабачыў, што трymаюць вялізнную пліту толькі два-тры кавалкі арматуры, закручаныя, як кручкі, і зачэпленыя за суседнія брылы і мур. Яны ўвачавідку разгібаліся пад жахлівай вагою, і скляпенне асядала, асядала.

У той самы момант Берасневіч скокнуў з чатырохметровай вышыні на груду пяску.

У сутарэнні рабілася жахлівае. Сяляўка, відаць, вырашыў “паказаць” Маркічу і нішком пайшоў выбіць некалькі цаглін са стаўбура, каб пасля адным разлічаным ударам лома зваліць усё скляпенне. Ён

скончыў справу і пайшоў да выхаду, але цагляны стаўбур быў не такі моцны, як лічылі. Ён абрушыўся, скляпенне адразу села і спаўзала ўсё ніжэй і ніжэй, пераломваючыся ўсярэдзіне напалам. Выпадак здарыўся як раз у той час, калі Сяляўка пералазіў цераз кучу смецца і цяжкі ніжні край злому прыцінуў яму левую нагу, уцінуў яе ў смецце і хаця не паспеў яшчэ раструшчыць, але трymаў моцна, як пастка. Тады і прагучэў той немы крык, на які прыбег Берасневіч. Сяляўка ўпіраўся рукамі ў навісаюче скляпенне, але руکі падломліваліся пад жахлівага вагою, тым больш што Сяляўка ляжаў на спине. На твары яго быў такі жах, што ў Берасневіча таксама нешта абарвалася ў грудзях.

“Зараз яго распляскае ў блін”, – з'явілася аднекуль у галаве выразная да болю думка.

Ён сам не памятаў, як ён апынуўся каля гінучага. Рукі самі рабілі справу, машынальна, незалежна ад галавы. Падсунуў камень ля нагі Сяляўкі: цяпер яе не раструшчыць.

– Зараз! Зараз! – мармытаў Берасневіч.

! такі жаль да няшчаснага Сяляўкі ахапіў яго сэрца, што ён зараз з радасцю лёг бы замест яго.

Але скляпенне сядала, цяпер яно амаль што ляжала ў Сяляўкі на грудзях.

I тады Берасневіч, не разважаючы, бышцам іншага і быць не магло, знайшоў месца злому, стаў пад яго і прыняў цяжар на карак. Спачатку яму здалося, бышцам не так ужо і цяжка, але, відаць, скляпенне яшчэ трошкі села, бо раптам адчуваць дзікага, няспечнага цяжару і болю (на плячах была адна кашуля, і закраіны пліты ўпяліся ў мяса) пранізала ўсю яго істоту.

Толькі б не сагнуща, толькі б не ўпасці. Тады канец.

I Берасневіч закрычаў. Крык атрымаўся нейкі няпэўны, і яго, відаць, не пачулі. Берасневіч

закрычаў яшчэ – атрымалася яшчэ слабей.

– Кідай! Кідай! – пражрыпеў Сяляўка.

– Пачакай трошкі. Пачакай, дарагі, – маліў яго Берасневіч. – Хві-лі-нач-ку!

Пачуццё нейкага замілавання, радасці, любові да гэтага, зусім непатрэбнага яму Сяляўкі запаланіла яму душу. Ён адчуваў, што хутчэй здохне, сплыве крывёй, будзе расплясканы, ніж кіне гэтую пліту.

На лобе ў яго выступілі жылы, твар стаў ліловым, ногі як быццам уціскаў нехта ў жывот.

“Толькі б не адпусціць. Толькі б не...”

А пліта спаўзала ўсё хутчэй і хутчэй, зараз ужо не на Сяляўку, а яму, Берасневічу, на рамёны.

Перад вачыма паплылі вогненныя пчолы. Яны ляцелі некуды з ціхім звонам, і вакол іх была чорная, як аксаміт, цемра.

– Вось і ўсё. Алёнка! Бедная Алёнка!

Успамін надаў яму сілы. Ён крыкнуў трэці раз, але з грудзей вылецеў не крык, а напаўстогн-напаўроў.

У вачах пасвятлела, але Берасневіч з жахам адчуў, што ён не можа дыхаць. Выдых атрымліваўся добра, але ў лёгкія паветра не йшло. Не такая цяжкая ужо была б пліта, каб не гэта жахлівая дыхавіца.

– Паветра. Паветра б хоць трошачкі, – шапталі вусны.

Пот ліўся з яго лба, дрыжкалі ногі, зноў пачалі плаваць перад вачыма чырвоныя мужі. Дыхаць было ўжо немагчыма, так сціснула грудную клетку. Прайшла, напэўна, гадзіна (а на самай справе хвілін сем-восем), пакуль ён пачаў дружны тупат ног. Відаць, пачаў крычаць Сяляўка, але Берасневіч не чуў гэтага.

У сутарэнне, якое стала ў два разы ніжэй, удзэрліся Янка, Паўлюк, Маркіч, яшчэ некалькі хлопцаў.

Берасневіча было цяжка пазнаць. Фіялетавы, з

бруднай, пераблыгай шапкай валасоў, з ашклянелымі вачыма, ён усё яшчэ тримаў скляпенне. Янка стаў поруч з ім, і ён, атрымаўшы нарэшце змогу гаварыць, прасіпеў:

– Прэч, цятні Сяляўку... Хлопцы, там, ля ўвахода... бервяно. Цятніце сюды.

Хлопцы пабеглі за бервяном. Маркіч і Паўлюк паймкнуліся былі да Берасневіча, але ён са страшнай, змучанай грымасай на твары ледзь въпіснуў з грудзей:

– С-с-спачатку яг-го.

Лом Янкі падважыў пліту, Паўлюк пацягнуў да сябе вызваленую нагу Сяляўкі, ускінуў яго на плячо і пабег з сутарэння. Янка стаў поруч з Берасневічам, але пліта ціснула не менш: занадта спаўзла.

– Кідай! Кідай пліту! – у роспацы закрычаў Маркіч Берасневічу, на якога споўз амаль увесь край пліты.

Вочы Берасневіча трохі не закацліся пад лоб.

– Н-нельга... Адразу ўпадзе. І ты... не паспееш.

Пачуўся тупат. Хлопцы з Паўлюком уцягнулі ў склеп невялікае бервяно і паставілі падпорку ля галавы Берасневіча. І тады з амаль жывёльным рыкам з грудзей ён упаў на калені. Яго падхапілі пад рукі, пацягнулі далоў, з сутарэння.

Ледзь яны выбраліся, як пліта яшчэ спаўзла на які аршын, пачуўся трэск дрэва, і, відаць, арматура не выгрымала, вялізная брыла абурылася ўніз, загрукацела, упала, узняла ў паветра вялізную хмару рудага пылу.

Дзяўчаты ля дрэў толькі зараз зразумелі, што ў хлопцаў адбылося нешта надзвычайнае. Ад іхняга гурту аддзялілася маленькая фігурка і паляцела з гары ўніз.

Берасневіча правялі яшчэ некалькі кроکаў, але раптам ён апусціўся на калені:

– Пусціце мяне... Жывот баліць... Я, здаецца,

падарваўся.

А тая, што бегла з гары, падбегла да Берасневіча, расштурхала людзей, упала ля яго на калені.

— Уладзік! Любы! Уладзік! Што з табою, Уладзік?!!

“Як яна галосіць, — падумаў Берасневіч. — Як вясковая жанчына..”

І ўсведамленне яго пачало некуды правальвацца, у нейкую чорную бездань. Ён і зусім даў бы сабе волю праваліцца, але нешта цёплае і мокрае заказытала яму твар.

“Алёнка... плача, — падумаў ён. — Бедная”.

І ён з сілаю расплюшчыў вочы, узніяў руку і дакрануўся да яе галавы. Палыцы яго заблыталіся ў валасах Алёнкі, ён не меў змогі вынуць іх стуль і толькі прыщінуў яе галаву да сваёй.

— Нічога... Нічога... Не плач, не смей плакаць... Нічога, любая, нічога...

XIII

На шчасце, усё скончылася добра. Давялося праляжаць тыдзень у бальніцы — і толькі, ды яшчэ засцерагацца некаторы час насіць цяжкае. Доктар, нізенькі, наліты тлушчам чалавек, сказаў толькі:

— Ну, дарагі, нарадзіліся вы, калі сава кугакала, або, як кажуць англічане, са срэбнай лыжкай у роце. Здзіўляюся, вельмі здзіўляюся. Нават грыжы, даруйце, не зарабілі. Вось толькі спіна параненая.

З'яўлялася кожны дзень Алёнка, прыносіла кветкі і тое-сёе са смачнага. Доўга сядзела ля яго, трымала ягоную руку ў сваёй. Прыходзілі студэнты. З'явіўся аднойчы Сяляўка, жывы і здаровы (абышоўся толькі жахам). Сядзеў ля ложка, уздыхаў, хацеў шгосыці сказаць і не сказаў нічога.

А за акном біліся верабі, спявалі пад ветрам таполі, рухалася сонца. І ўсё гэта называлася

шчасцем, асабліва калі яна была поруч, калі адчуваў яе цеплыню, калі схілялася яна над ім і валоссе яе казытала яму шчокі.

Стай як маленькае дзіця, скараўся ўсім яе патрабаванням і толькі цалаваў яе руку ды глядзеў у вочы закахана і радасна.

Прыносіла новыя звесткі. Хлопцы амаль расчысцілі за гэты час пляцоўку пад стадыён, хаця рэктар і пратэставаў спачатку супраць работ.

З'явіўся Мікола, прынёс у кішэні вялізны яблык (скуль дастаў яго ранній вясной – невядома). Сказаў, жмурачы добрыя вочы:

– А, святы пакутнік. Як справы? А я да цябе. Плаці ўздоны, хоць кроў з носа.

Засмяяўся і дабавіў:

– Ну, я жартую, безумоўна. Проста пасядзець хачу. Аж дзіўна неяк... “пасядзець”. Забегаўся я, браце, зусім. Камсамольцы мае з'едлівия, утрапёныя, свалачныя, накшталт цябе. Лезуць паўсюль, усё ім давай, усё ім рабі...

А потым зноў была Алёнка. Любая, яна так непакоілася. Берасневіч ведаў, што ніколі, ніколі не забудзе яе рук, яе сумных вачэй, рухаў, якім яна папраўляла яму падушку. Ён мог і сам паправіць, але лепей усё ж яна.

Адышли і экзамены, якія Берасневіч здаў на “выдатна”, хоць давялося папацець з Холадавым (прычапіцца яму ніяк не ўдалося), прыйшло лета, цёплае, добрае, з частымі сляпымі дажджамі. Берасневіч затрымаўся ў горадзе амаль на цэлы тыдзень, пакуль Алёнка не паехала на Чорнае мора.

Прасіла пісаць і, на ўсякі выпадак, напісаць адзін ліст на універсітэт, бо, можа, ёй давядзецца на які тыдзень зрабіць перапынак, прыехаць ад сваякоў у горад па справах. Пратацавала і яму ехаць з ёю, але яму было трошкі сорамна – адмовіўся.

На вакзале, перад развітаннем, яны стаялі пад

адным плашчом. Лёгкі дожджык шумеў па асфальце, блішчэлі мокрыя вагоны. Аб'явілі адпраўку.

Уладзіслаў абняў яе, прыціснуў да грудзей, адчуваў усю, такую маленъкую, навекі сваю.

І, цалуючы яе вочы, толькі і сказаў, як быццам заклінаючы:

– Кахай, чуеш? Кахай мяне. А я ніколі, ніколі не пакіну кахаць цябе.

Цятнік рушыў, набіраючы хуткасць. І доўгадоўга бачыў Берасневіч яе руку, што махала яму ў акне зялёнага вагона. Праз гадзіну паехаў і ён, адчуваючы, што з радасцю саскочыў бы з вагона і пабег за ёю.

Чакала восень. Чакала шчасце. І ніколі ён так не чакаў гэтай восені, як зараз. Праз напаўзакрытыя павекі ён бачыў палі, шырокую раку і вялізнью яскравую вясёлку, што павісла над адыходзячай хмарай утым баку, куды імчаў цятнік.

XIV

Залеск. 25 чэрвеня 1952 г.

Дарагая мая, любая Алёнка!

Вось я нарэшце і ўдома. Не ведаю, ці прыехала ты на тыдзень у горад, як абыцала, ці, можа, усё яшчэ на моры? На ўсякі выпадак пішу, як дамаўляліся, на універсітэт. Не ведаю, што пісаць. Словы здаюцца бязглазымі, слабымі. Хочацца проста ўзяць сшытак і напісаць тысічу разоў “кахаю, кахаю, кахаю”. Пабачыць бы цябе зараз, знў узяць у рукі твае маленъкія лапкі, адчуць голас. Гэта жахліва, не бачыцца два месяцы. Наступным летам ні на якое мора ты не паедзеш. Паедзем да мяне. У нас вельмі добра: дом над самым Дняпром, разумны бусел на ліпе. Ля хаты яблыні, старыя, каравыя, і цэлае мора кветак.

Мы возьмем човен і паедзем уверх па цячэнню.

Човен плыве, месяц вялізны, чырвоны, вада вячэрняя, ружова-блакітная, і такое ж неба. И здаецца, што човен плыве ў паветры, як казачны карабель.

А раніцою прачнешся ў сене: трава росная, хмызы гараць расою над сонцам. Нейкі дзядзька ідзе з вобрацю лавіць каня, а балабон аддаецца недзе ў лугах, чысты, ясны, як звон той царквы, якая патанула калісцы ў Чырвоным возеры.

Скажу табе па сакрэту: я яшчэ больш закахаўся. У яе валасы, як золата, у той час як я называў цябе проста бляявай. У яе голас у дзесяць разоў прыгажэйшы за твой, і ўся яна прыгажэйшая за ўсіх на зямлі. Завуць яе Алёнкай.

І цяпер, калі я сустрэнуся з табою, я ніколі не паверу, што яна – гэта ты. Ты заўсёды будзеш для мяне ў дзесяць разоў лепшай, як на самай справе, хоць і так ты лепшая за ўсіх на зямлі, і я не ведаю, за што мне даў лёс такое шчасце. Я згадзіўся б, каб правалілася зямля, толькі б ты была са мною.

Любая мая, дарагая! Пішь! Тысяча разоў цалую рукі твае.

Твой Уладзіслаў

Ліст гэты не дайшоў да адрасата, бо Алёнка не прыехала ў горад, і не вярнуўся да Берасневіча. Універсітэт і летам наведвалі некаторыя студэнты. Можа, Маркіч, які жыў пад горадам, узяў яго, каб пераслаць Алёнцы, а пасля забыўся на яго, можа, яшчэ што здарылася?

Наступны ліст Берасневіч паслаў ужо на адрас сваякоў Алёнкі.

Залеск. 5 ліпеня 1952 г.

Алёначка, сонца маё!

Чамусыці ты не адказала мне на ліст, які я паслаў на універсітэт. Напэўна, не была ў горадзе.

Непакоюся і яшчэ больш кахаю. Часам думаю, ці не плюнудь мне на ўсё, ці не кінуцца ў раку, ці не даплыць па цячэнню да мора, да цябе?

Любая мая, вечна кахраная, цёплы мой агенъчык, бессмяротная мая. Што ты там робіш? Якія кветкі рвеш? Якія хвалі ловіш рукамі? Сёння бачыў цябе ў сне. Прачнуўся – у дзверы адрыны глядзіць сонца, шастае бэз, мокры ад расы, ластаўкі лётаюць над галавою (тут, у адрыне, пад вільчаком, іхня гнёзды). Калі б ты была тут – цябе б прызналі роднаю і ластаўкі, і бэз, і адрына.

Маё жыццё магчыма ахарактарызываць адным словам: сумую. Быў у сваякоў у вёсцы Кучына. Дзяўчаты тут славяцца прыгажосцю, але я глядзеў і думаў, што такую славу пусцілі пра іх тыя, што не ведаюць цябе. Ім да цябе, як зямлі да неба. І стала мне яшчэ больш сумна. Не будзе мне спакою, пакуль цябе не будзе са мною. Як пра найвялікшае шчасце думаю я пра тое, што ты будзеш маёй жонкаю. Я думаю, што зімою. Вось я і зрабіў прапанову, неяк непрыгожа зрабіў, не так, як у раманах, але іначай не магу, бо – ты ведаеш, любая, – я проста вялікі цыбаты дурань.

У бабулі маёй на талацэ былі мясцовыя жанчыны і спявалі “вясеннія” песні, спявалі так цягучы і прыгожа, што сэрца маё сціскала. Адна нішком спытала ў бабулі, як завуць маю нарачоную, каб “велічаць”. Я сказаў. Ты не крыўдзішся? Яны не ведаюць цябе, а хаця б і ведалі, яны шчырыя і добрыя людзі. Гэта была прыгожая, чароўна-пригожая песня, і я яе ніколі не чуў. Сумная, але гэта дзеля того, каб не было суму на вяселлі і ў жыцці. Павер’е такое. Яны спявалі, а я ўяўляў раку, начны малочны туман, дубы, якія хаваюцца ў ім па пояс.

На тым боцы, ля берага, лін ваду калыша.

Лін ваду калыша, лін ваду калыша,
Алёначка без Уладзі гадзін не прадыша,
Гадзін не прадыша, гадзін не прадыша.

Я таксама не прадышу без цябе і хвіліны.
Далей слоў песні не пішу, далей трошкі сумна. А ў нас
будзе зусім не так. Любая мая, пішы, не дай памерці
передчаснай смерцю, сумуючы па табе. Зорка мая
яснавокая, бывай.

*Назаўжды твой Уладзіслаў
Гурзуф. 10 ліпеня 1952 г.*

Дарагі мой Уладзік!

Сёння ў мяне дзень шчасця. Першага ліста я,
вядома, не атрымала, але сёння атрымала другі.
Дарагі мой, добры друг, дзякую за шчырае пачуццё.
Маё шчасце таксама толькі з табою, я гэта цвёрда
ведаю. Я ведаю, маці было б непрыемна, каб яна
ведала, што я так адверта пішу табе гэта, але я
іначай не магу. Не сумуй, дарагі. Усё міне, міне і
разлука. Праўду казаць, я чакаю гэтага, але іншы раз
мне страшна, занадта ўжо мы шчаслівыя. Я купаюся
ў моры, загарэла і, здаецца, пачала добра спываць.
Спываю не я, спывае маё шчасце. Я лічу дні. З
радасцю буду потым заўсёды з табою, прыеду да
цябе.

Жанчыны наспявалі табе праўду, чуеш? Толькі
ты сказаў: зімою, а я думаю, што вясной будзе лепш.
Мы не расплюхаем па дарозе шчасця, яно стане яшчэ
мацнейшым. А нарэшце ўсё будзе так, як захочаш
ты.

Ты будзеш аспірантам, пасля вучоным. Будзе ў
нас невялікі пакой, і абавязкова будуць пад акном
квітнеючыя вішні. Будзем працаўца. Мне здаецца, я
раблюся дурная ад шчасця, калі памыслю пра гэта. Я
шчыра буду какаць цябе, твой няпросты лёс, твой
светлы розум, твае вочы, твае прыгульныя, добрыя,

вялікія і прыгожыя руکі.

Чакай. Усё будзе добра. Усё-усё наперадзе, у будучым. Цалую цябе.

Твая Алёнка

XV

I стала восень. Верасень жаўціў дзе-нідзе лісце на бярозах, а каштаны на цэнтральных вуліцах горада, дзе было шмат машын, зусім пажоўклі.

Павуцінне з малюпасенкамі павучкамі, – “пражка маткі боскай”, як яго яшчэ і дагэтуль называюць у глухіх кутках Беларусі, – залятала нават у горад, ляцела сівымі ніцямі ў паветры, чаплялася за рамы, за галіны дрэў, за клумбы, дзе дагаралі незгасальным агнём чырвоныя вяртіні.

З каштанаў падалі зялёныя калючыя шары, разбіваліся аб асфальт, і з мясістай абалонкі выглядаў вільготны карычневы плод. Дзеці падбіралі іх і рабілі каралі. Нават дарослыя хацелася часам, калі нікто не бачыў, прыкладзі халодны карычневы шарык да вока ці да шчакі. А закаханыя, калі знаходзілі два каштаны ў адной калючай бомбе, бралі іх сабе “на шчасце”.

Над ракою пачынаў ужо віща туман, і, як неапалімая купіны, гарэлі на ўлессях прыгарадных лясоў асінкі, як быццам жадалі сказаць людзям, што пакуль яны гараць і грэюць неба – няма чаго баяцца ранішнікаў і халадоў: асіна заўсёды чырванее першай, калі яшчэ цёпла. Яна – зябкае дрэва і нават летам дрыжыць пад цёплым ветрам.

Берасневіч прыехаў у горад раней за іншых студэнтаў, і для яго з Алёнкаю пачалася другая вясна. Увосень пачуцці робяцца больш выганчанымі, яны прасякнутыя як быццам сумам адыходзячай вясны і памірання жоўтых лісцяў. Іншы раз здаецца, што поруч з табою не каханая, якую ты ведаеш да апошняга жэста, а любімая сястра, з якой добра,

радасна, прыгульна і трохі спакойна жыщь на зямлі.

Так было і з імі. Пачуццё як быццам драмала, захаванае, каб зноў вырвацца на волю, калі прыйдзе час. І толькі калі-нікалі ўладна казала: “Я тут. Я прыйду. Сцеражышця”.

Спачатку Берасневічу нават стала жудасна ад гэтай рагтоўнай перамены. Яны, – а ён у першую чаргу, – столькі разоў уяўлялі сабе дзень сустрэчы, што, калі ён прыйшоў, – не абышлося без расчараўання. Яна сустрэла яго трошкі халаднавата (дарэчы, і маці яе была ў кватэры), ён разгубіўся. У пакоі была і Алёнчына сяброўка, яна пачала задзірацца з Берасневічам, ён адказаў ёй дзёрзкасцю. Пайшоў быў ад іх з такою злосцю на сэрцы, што да твару было пайсці і скончыць з высокай званіцы куды-небудзъ на брук. Пасля злосці надышла чарга адчаю.

Сядзей ля ракі, над адхонам, на тым месцы, дзе ўпершыню пацалаваўся з ёю, і часам, пры сваім розуме і цвёрдай памяці, сур'ёзна і вельмі балюча торгаў сябе за валасы. Не хацелася жыць, брыдка было глядзець на спакойную гладкую раку, на аген'чылкі слабодкі за ёй, на алею, якая была падобная на тунель. У што было верыць, калі нават яна?..

І ён таксама добры! Ёлупень, байдур. Ляпнуў гэтай сяброўцы такое, што варта яму проста надзець на шыю торбу з каменнямі і спусціць у вір на самым глыбокім месцы.

Сядзей так з гадзіну, калі рагам падняў галаву і пабачыў дзявочую постаць ля магутнага каравага дуба непадалёку. І гэта постаць рушыла да яго, падышла і спыгала Алёнчыным голасам:

– Гэта ты?

Не памятаючы сябе, скапіў яе за рукі, пасадзіў поруч і спыгай:

– Нашто ты тут? Мучыць мяне прыйшла? Што

я табе зрабіў?

Алёнка нейкім абыякавым тонам сказала:

– Я вельмі баялася за цябе, калі ты пабег. Мяне нельга было затрымаць, але калі я выйшла, ты ўжо знік. Мяне нешта вяло менавіта сюды, я ведала, што ты тут.

I, не адказваючы на яго папіканні, узяла яго галаву і схіліла сабе на плячо:

– Ну вось, зараз добра.

Усе слова выявіліся дарэмнымі. Ен проста ахінуў яе плашчом, прышіснуў бліжэй да грудзей.

– Маўчы. Маўчы, – сказала яна. – Я ўсё сцярплю ад цябе, але ты ўсё ж не рабі са мной такога, не крыйдуй на мяне.

Нічога як бывацам і не было. Зноў пацяклі хвіліны ночы над ракой, але якая змена адбылася вакол. Рака плыла з лянівай асенняй заспакоенасцю, зоры смяяліся так пяшчотна і радасна, аген'чыкі слабодкі моргалі так мірна і даверліва. Добра было жыць!

I паплылі спакойныя асення дні. Удзень лекцыі, пасля – музеі, прагулінкі, вечарам тэатр або апошнія сімфанічныя канцэрты на летній сцэне. Калі прыходзілі хвіліны роздуму, Берасневіч баяўся аднаго, як бы не страціць яе, не страціць шчасця. Горшага за гэта ён не мог сабе ўяўіць. Мінула нейкіх сем месяцаў з дня першай сустрэчы, а здавалася, што какае ён усё сваё жыццё.

Думкі пра тое, што за шчасце давядзеца расплачвацца, што чалавек ніколі не прыходзіў да яго прамой дарогаю, без зрываў і пакут, што такое шчасце – нямоцнае шчасце, што чалавек праходзіць праз навальніцы і полымя, перш ніж атрымае права звацца чалавекам, – прыходзілі звычайна на канцэртах і асабліва на любімай фантазіі “Франчэска да Рыміні”. Яму здавалася, што жажлівы, касмічны кругаварот уносіць не Франчэску і Паоло, а яго з яго

каханнем. “Плаці! Плаці за шчасце, плаці за хвіліны
кахання!” – як быццам казаў нейкі нязнаны голас.
Нарэшце, нават Дантэ давялося прайсці пекла, перш
ніж ён адшукаў Беагрычэ.

На адным з такіх канцэртаў, ледзь толькі сціхлі
гукі музыкі, Берасневіч падняў галаву і, раскрыўшы
вочы, пабачыў проста перад сабою, у праходзе,
Маркіча, які стаяў, склаўшы накрыж рукі, і глядзеў
на іх з лютагумарыстычнай усмешкаю. Скуль ён
узяўся – невядома.

– Што гэта ты ўзнік перад намі так нечакана?
Бы Мефістофель са сцяны, – пажартаваў Берасневіч.

– А-а, вось яно як? Ну што ж, заспываць вам
серэнаду, ці што?

І заспываў напаўголаса:

Выхадзі, мой друг пяшчотны,
Ужо спатканню час...

Берасневіч перабіў яго:

– Далей, браце, не трэба. Па-першае, мы
ведаем, па-другое, да мяне такія слова не
падыходзяць, па-трэцяе, голас у цябе вельмі ўжо
такі... не авантажны. Як той казаў, ёсьць такія галасы
– устаюць дыбам валасы.

– Ну і ў цябе таксама... добры голас.

– А я пра сябе і не кажу. Пра мяне яшчэ
ўкраінскі паэт Руданьскі пісаў, і што калі я спываю,
дык гэта амаль усё адно як тая каза крычыць, калі яе
ваўкі рэжуць. Нічога, яна вось за нас двух праспывае
ўсё, што магчыма.

– Пакуль не даспываеца, – іранічна заўважыў
Маркіч.

Берасневічу стала непрыемна.

– Чакай, ты што гэта кажаш? Дзёрзкасці
нейкія. Ты гэта, хлопча, пакінь. Фу, аж слухаць
брыдка!

– Брыдка – не слухай, – груба перабіў Маркіч. –

Што гэта я за вамі заўважаю, таварышы? На зборах не былі, працу запусцілі. Замест гэтага з'яўляюцца сюды, сімфоніі слухаць. І гэта ўсё ты, Берасневіч, яе зводзіш з вернай дарогі. Глядзі, дрэнна скончыцца.

– Не пужай, – аглядаючыся на суседзяў, сказаў Берасневіч. – Мог бы іншае месца выбраць для натачыць. Але вось што: пра зборы я, напрыклад, не чую нічога, праца ідзе нармальна. Яна таксама не дзіцёнак, каб я яе зводзіў. А наконт сімфоній, дык слухаць іх, мне здаецца, не забаранялі. І, зрабі ласку, не разважай пра тое, чаго яшчэ не зразумей.

– Ты таксама нічога не разумееш, – выбухнуў Маркіч.

– Так, гэта праўда. Не разумею я, напрыклад, чаго гэта ты, Маркіч, такі назойлівы чалавек, як асенняя муха-жыгалка. Я да цябе не лезу, ты тут таксама не вельмі патрэбны, як я могу меркаваць. Чаго ж ты перашкаджаеш нам, чаго ты заўсёды псуеш нам настрой, лезеш са сваім ханжаствам? Ён

– Ён думае, што гэта абавязак курсавога камсорга, – заўважыла Алёнка. – А абавязак камсорга не касцёльнай дзявоткай быць, а быць чалавекам. Між іншым, Уладзік гэта разумеў, калі быў камсоргам на першых двух курсах.

– Што ж ты мне прыкажаш, патураць вам, ці што? Схіліцца вось тут зараз і “чаго вашай ласцы”?

– Нашай ласцы зараз патрэбна, – канчаткова раззлаваўся Берасневіч, – каб ты пайшоў і не засланяў нам сонца.

На іх пачалі аглядцацца. Маркіч заўважыў нездаволены выраз на тварах некаторых з гледачоў і рэтыраваўся.

Магчыма, Берасневіч, калі б ён пабачыў выраз на твары Маркіча, калі той ішоў алеяю прэч, паставіўся б да справы больш сур'ёзна. Маркіч амаль бег, сціскаў кулакі і лаяўся:

– Д-добра. Н-ну добра. Зараз ваганням канец.

Бестыя, паскудная бестыя! И такі яшчэ мае нахабства думаць пра аспірантуру, пра такую дзяўчыну, зводзіць яе з дарогі! Ну пачакай, ты атрымаеш такі ўдар, што наўрад ці застанешся жыць.

Ён шчыра думаў, што ў яго грамадская нянявісць, а зусім не асабістая, і не ўглядадаўся ў глыбіны свайго сэрца.

XVI

Зборы пачаліся даволі позна, у восем гадзін вечара. Аўдыторыя пасля лекцыі была душная, ды яшчэ ў гэту вялікую залу ўціснулася зараз камсамольцы цэлага аддзела. У дадатак да ўсяго згасла свято і давялося запаліць некалькі свечак. Іх няпэўнае свято асвяляла толькі стол, за якім сядзелі некаторыя выкладчыкі, ды некалькі першых радоў. Па столі скакалі, рухаліся вялізныя цені, куткі залы губляліся ў цемры.

Берасневіч сеў з усёй “вялікай камарыльяй” ля правай сцяны. Была Алёнка (на яе твар лёг рэмбрантаўскі цені), сядзеў поруч з ёй Жэнька, калмацячы чуб. Янка, вясёлы і з'едлівы, як заўсёды, жартаваў з Валяй, малюючы на яе карыкатуру. Прымасціўся поруч і Паўлюк. А вось непадалёку і Сяляўка, які чамусыці ўвесь чырвоны; хвалюецца, ці што?

Далей галовы, як качаны на гародзе. Усялякія галовы: рыжкія, чорныя, бляявыя. Яшчэ далей, ля стала, Маркіч на калене перрабірае нейкія аркушыкі, гатуецца. Яшчэ далей сядзіць Грушэвіч, з ім Холадаў і Пірагоўскі, выкладчыца замежнай мовы Лунінецкая, прыгожая сумная жанчына.

Ля Маркіча сядзяць парторг курса Паўлоўскі і Марыя Капасевіч. Словам, зборы як зборы, нічога асаблівага. І пачаліся яны млява, і ішлі млява, хоць тэма была: “Паводзіны сапраўднага камсамольца”. Выступаў Мікола, рассказваў пра справы

камсамольцаў аддзела за мінулы год, расказваў і пра будаўніцтва стадыёна. Берасневіч знайшоў, што прамовы ён кажа горш, ніж дзейнічае кіркай. І наогул было нудна. Янка, напрыклад, даўно не слухаў, а пісаў сваю частку калектывнай “дэкадэнцкай” паэмы, у якую кожны дабаўляў пасільна некалькі радкоў. Паэму вырашылі назваць “Крывавупныя бравэркі”. У Янкі радкі атрымліваліся абсолютна ідэальна бязглуздымі і ў той жа час смешнымі. Зацікаўлены Берасневіч глядзеў Янку пад руку.

Духмяніуся завоблачны татэм,
Ныралі німфы ў сонечнай клаацы,
І з нечыстот рабіуся смачны крэм.

– Уладзік, а якую рыфму падабраць да слова “сабакі”?

Берасневіч замысліўся, і ў гэты час яму здалося, што нехта голасна паклікаў яго. Ён падняў вочы – на кафедры стаяў Маркіч, энергічна сціскаючы ў руцэ скамечаныя аркушыкі. Выглядаў ён, як літоўскі Пяркун, пасля таго як гэты бог удала разбіў бліскавіцаю янтарны палац: выпрастаўся, твар строгі, жэсты абдуманыя, высакародныя.

– Дык вось я і кажу, што калі мы маєм сапраўдных камсамольцаў, дык маєм мы і тых, якія пэцкаюць ганаровае званне камсамольца. Сапраўдныя будуюць, вучацца, набываюць веды...

Голос яго дрыжэў ад “хвалаўання”. І ўсё гэта былі правільныя слова, і Берасневіч сто разоў падпісаўся б пад кожным. І ўсё ж гэтыя правільныя, добрыя слова гублялі нейкую жывую афарбоўку ў вуснах Маркіча. Так бывае, калі п'еш добрую ваду з сальнай шклянкі.

– Хрысціцца занадта размашыста, – сказаў Янка.

– Што? – не зразумеў Берасневіч.

– Я кажу, што ў царкве злодзея лёгка шукаць. Хто вельмі ўжо размашыста хрысціца – той і ёсьць найвялікшы злодзей.

– Чакай ты...

– Гэтае адроддзе псуе нам усю справу! – грымеў Маркіч з дэласфенаўскім жэстамі. – Іх не павінна быць у нашых шэрагах! На шчасце, менавіта такіх на нашым курсе няма, але ёсьць так званыя “людзі”, якія прыбліжаюцца да гэтага свайго ідэалу. Аднаго з такіх я ўжо назваў. Гэта студэнт Берасневіч. Табе, дарагі Уладзік (Берасневіча перасмыкнула ад агіды), трэба вельмі і вельмі падумаць пра свае паводзіны, калі ты хочаш застацца нашым другам, другам сапраўдных савецкіх маладых людзей.

– Чакайце, хлопцы! Што ж гэта ён кажа? – ускрыкнула Алёнка.

– Прашу не перабіваць, – здзекліва сказаў Маркіч. – Гэта трошкі ранавата. І да таго ж вы, здаецца, яму не сваячка?

– Дазвольце мне, – падняў руку ціхі, заўсёды маўклівы студэнт трэцяга курса Аркадзь Чудзікаў. – Можа, я перабіваю, але я... я ведаю таварыша Берасневіча як аднаго з лепшых студэнтаў, як аднаго з лепшых камсамольцаў. Вучыцца ён толькі на “выдатна”, быў вельмі добрым камсоргам, які не дазваляў такой агіднасці, якую мы бачым зараз, працаваў сам і іншых прымушаў працаваць і не рабіў ніколі такіх нудных збораў, якія пайшли пры табе. Ён удзельнічае ў навуковых гуртках. Дауніверсітэта быў і рабочым. Працуе заўсёды добра. Стадыён пабудаваць – яго ідэя.

Капасевіч раптам звярнулася да Маркіча, і такі воцатны выраз быў на яе твары, што адразу магчыма было зразумець: гэта сядзіць такая дзяўчына, якая, нават пражыўшы дзесяць год замужам, зберагае выгляд і звычай старой дзеўкі.

– Вы старшыня збораў ці не, таварыш Маркіч,

а калі вы старшыня збораў, дык нашто вы дазваляеце расказваць усім вядомую вонкавую біяграфію гэтага таварыша?

– Я скончыў, – сказаў Чудзікаў. – Але думаю, што добрую біяграфію нядрэнна і яшчэ раз праслушаць.

Ён уздыхнуў і сеў.

Берасневіч устаў і ўсё яшчэ разгублена сказаў:

– Я, уласна кажучы, не разумею. Чаму дазволілі так, не за рудога сабаку, шальмаваць чалавека? Я, здаецца, учынкамі сваімі не даваў ніякай падставы.

– Каб не даваў, – рэзка сказала Капасевіч, – дык не рабілі б з цябе дрэнны прыклад для сённяшніх збораў. Можа, ты і сёння ўбягіш...

– Ах, якая чароўная мова! – захапіўся Янка.

– І ты таксама, – не ўтрымалася Капасевіч, – недалёка ад яго пайшоў. Глядзі, каб заўтра і ты так не стаяў.

– Чакайце! Чакайце! – кругла і прыемна загаварыў Маркіч. – У нас тут што, зборы ці кірмаш? Калі кірмаш, дык давайце ўсе разам крычаць. А калі зборы, на якіх мы хочам разабрацца ў розных прыкрых фактах нашага жыцця, дык давайце, таварыш Капасевіч, сядайце, і не трэба перадчасна гарачыцца. І вы сядайце, Берасневіч, пакуль ад вас не патрабавалі тлумачэнняў або пакуль не далі слова. Та-ак. Дый рэгламенціка трэба трymацца, а то не елі ўжо сем-восем гадзін.

– Ч-чорт! – вылайаўся Янка. – Якім бы ён цудоўным жоўтым босам быў у Амерыцы.

Маркіч пачуў гэтыя слова:

– Заклікаю да парадачку. І кажу прама, абражанаць нельга.

– Дык ты ж сам...

У аўдыторыі ўзняўся шум. Міколу давялося хвілін пяць біць алоўкам па графіне, пакуль не стала цішыня.

– Ну што ж, – сказаў Маркіч, – ад мяне патрабуюць доказаў. Я не жадаў даваць іх, але зараз, каб мяне не так вінаваці, не называлі паклёнікам, я іх дам.

– І няхай Берасневіч адказвае адразу на кожнае абвінавачанне, – сказаў дэкан, гледзячы на Берасневіча са спачуваннем, якое выразна адбівалася ў старэых добрых вачах.

Маркіч выццер хусткаю потны лоб і сказаў эфектна:

– Не жадаю кідаць у гэтага чалавека брудам... Не, не магу...

– Кажы! – закрычала Капасевіч. – Пачаў, дык кажы!

– Ну добра. Першае, гэты чалавек – нацыяналіст. На маёўцы, у прысутнасці людзей з нашай групы, ён казаў, што адзін народ адрозніваецца ад другога толькі колъкасцю. Ён апраўдваў буржуазны нацыяналізм...

– Брэшаш, – выкрыкнуў Янка, – я быў пры гэтай размове!

– Няпраўду кажаш, – узніяўся Берасневіч, – ты пашукай у XIX томе ў Леніна на старонцы 204. Там ты адшукаеш менавіта такі “нацыяналізм”, які я прапаведаваў. І ты мне такіх думак не прышывай. Я казаў, што часта пісьменнікі забываюцца на тое, што наша літаратура павінна быць усё ж такі нацыянальная па форме – гэта так. А за абрауз можаш атрымаць.

Маркіч ухмыльнуўся:

– Не так гэта ўсё нявінна было, студэнт Берасневіч. А хто крыгыкаў сучасную нацыянальную палітыку? Хто казаў, што ёсьць улюблёнцы і занядбаныя дзеці?

Берасневіч глянуў на Паўлюка. Паўлюк збянтэжана знізаў плячыма: было ясна, расказаў не ён.

– Ну што ж, – проста сказаў Берасневіч, – адмаўляцца не буду, казаў. Хіба мала ў нас такіх абураючых фактав? Я ведаю, гэта “ад лукавага”. Міне год-два, і гэтага з ліхтаром не адшукаеш. Напрыклад, антысемітывму.

– Не, ён назваў гэта шкодніцтвам, – захрыпей Маркіч.

Што было сказаць на гэта? Гэта быў пяцьдзесят другі год, пра Берыя ў той час, як вядома, не чулі, і нават праз год яшчэ Чудзікаў зрэзаўся на іспытах, не ведаючы пыгання: “Адзнакі сацыялістычных нацый у азначэнні Л. П. Берыя”.

Берасневіч не адказаў нічога, замест гэтага ён спытаяў:

– Падножкі ставіш?

– Што ты! – жахнуўся Маркіч. – Слухайце, таварышы, ён лічыць мяне ворагам. Але я пасля збораў падыду да яго, пацісну яму руку, бо зусім не перастаў лічыць яго чалавекам. Я яго люблю, ён мне дарагі, і я хварэю за яго сэрцам сваім.

– “За кого ж ти розип’явся, Христе, сине божий?” – голасна прачыгтаў Янка радок з Шаўчэнкі. – За Маркіча?

Недзе зарагаталі, але Мікола Касмач, ледзь стрымліваючы ўсмешку, загрукаў алоўкам па графіне:

– Ціха! Выведу, Галавень.

Не ўсміхнуліся толькі ў асяроддзі Маркіча. Каму даводзілася бачыць такі тып людзей, той ведае, што гумару яны арганічна не разумеюць.

Лунінецкая, калі пачула слова Маркіча, упершыню з цікавасцю паглядзела на Берасневіча.

– Дазвольце мне, хоць я даўно выйшла з камсамольскага ўзросту, сказаць слова. Вы, таварыш Маркіч, супярэчыце самому сабе. Калі чалавек, як вы кажаце, нацыяналіст, дык праявы ў нас антысемітывму гэта зусім не яго клопат. Выходзіць,

што гэта не нацыяналізм. Што ж гэта такое? Можа, праста патрыятызм, інтэрнацыяналізм, павага да ўсіх народаў?

Маркіч спудзіўся. Ён унікаў спрэчак з выкладчыкамі.

– Добра, магчыма, што мы тут памыляемся. Я буду гаварыць далей. Спачатку я скажу пра тое, што чую я сам. Ён вінаваціў нашу навуку, казаў, што ў пытгенні пра аспірантуру часта ўлічваюцца не веды, не талент чалавека, а блат.

– Гэта не сакрэт, – заўважыў дэкан. – Ёсьць у нас і такія выпадкі.

– Няхай так, – выкруціўся зноў Маркіч, – але слухайце далей. Ён казаў, што хуліганства ў нас ёсьць таму, што мы не звяртаем увагі на выхаванне людзей, казаў, што хуліганы – гэта дзецы адказных работнікаў, паклённічаў на лепшых сыноў нашай краіны. А наконт таго, што ён не любіць нашай рэчаіснасці, гэта ведаюць усе. У інтэрнаце нават паставілі фарс, у якім не без падставы называлі яго “жыхаром шаснаццатага стагоддзя”.

Гэтага мала, таварышы, я скажу яшчэ вось што: гэта чалавек, які пагарджае нашай філасофіяй, чытае Ніцшэ і, відаць, бярэ з яго рэакцыйнай філасофіі многае.

Берасневіч, узрушаны і абураны, як кожны, хто чуе, як яго слова перакручваюць і бессаромна хлусяць пра самую яго сутнасць, хацеў было крыкнуць, але ў яго сціснула глотку. Сціснуўшы кулакі так, што пабялелі суглобы пальцаў, ён глянуў на Алёнку. Тая слухала амаль са слязамі на вачах, і з гэтага імгнення Берасневіч раззлаваўся пасапраўднаму, вырашыў, што змяшае Маркіча з зямлёю, няхай ён толькі скончыць.

– Ён лічыць сябе звышчалавекам, грубы з сябрамі, пры мне сказаў, што не падасць таварышу Галаўню руکі за нявины жарт. Ён, гэты так званы

чалавек, лічышь людзей толькі прыступкамі, па якіх можна падняцца. Гэта добра ведаюць тыя, што сядзяць зараз поруч з ім.

– Хто гэта? – абурыўся Янка. – Мы? Я быў вінаваты, я абразіў яго гэтым ідыёцкім, хлуслівым фарсам... І мы ведаєм, што Берасневіч аддасць апошняе сябру, а не...

Касмач зазваніў у графін. Янка сеў на месца.

– Далей, таварыш Маркіч.

– Ён лічышь, што на лекцыі могуць хадзіць адны “шарачкі”, што для яго, вялікага, гэта занадта нізка. Мала таго, калі я пачаў размаўляць з ім пра гэта, ён абразіў брутальнімі словамі нашага паважанага лектара, Івана Аляксандравіча Пірагоўскага, злосна кпіў з прафорга Капасевіч, смяяўся над лекцыямі выкладчыка, паважанага таварыша Холадава.

– Якія ты сам называў “курсам гамілетыкі”! – голасна крыкнуў Жэнъя.

Маркіч нават не пачырванеў:

– Так, таварышы, такое было. Я не веру ўласным вушам, але было, было. О, каб гэта было выдумкай – як бы лёгка стала ў мяне на сэрцы, як лёгка! Але гэта так. Нішэ ён чыгае, а вось як ён адказвае на семінары ў таварыша Холадава, гэта чудл ўсе. Ён не хоча, пайтараю, не хоча вучыць марксізм.

Нехта войкнуў. І сапраўды, удар быў жахлівай сілы. А тут яшчэ сунуў свае тры грашы Холадаў:

– Гэта так. Я гэта даўно заўважаў. Энгельса ў памылцы абвінаваціў.

– Дык вось, – загрымеў Маркіч. – Я яшчэ не скончыў, але спытаюся ў вас, ці месца такому чалавеку ва ўніверсітэце і ў камсамоле? Не ведаю, не ведаю, але вырашыць усё, вядома, група.

І ён трывумфальна паглядзеў на пярэднія рады. Студэнты сядзелі збянтэжаныя, а многія, відаць, зразумелі, што ўмішацца ў справу зараз будзе

небяспечна. Таму маўчалі.

– Скажу цяпер пра тое, што я чую ад іншых. Аднойчы, яшчэ ў мінульм годзе, Берасневіч размаўляў з адным студэнтам і абураўся, што не даюць чытаць буржуазных кніжак. Пасля гэтага назваў нашых людзей цемрашаламі і дзікунамі і абураўся нацыянальнай палітыкай.

– Цікава, скуль ты здабыў такія свежыя звесткі? – спыгай Паўлюк. Вочы яго палалі, зморшчына на лобе яшчэ больш рэзка азначылася. А Маркіч меў выгляд баксёра, які зараз удала накаўтуе праціўніка.

– Ёсць і сведак. Устань, Сяляўка.

Сяляўка ўстаў, вялікая пакута была на ягоным млявым твары. Ён глядзеў на вузкі лоб Маркіча, на тыгунёвыя самазадавленыя вочы і вагаўся, чырванеў, маўчай.

– Чу́ты гэта ці не?! Праўда гэта ці няпраўда?!

Сяляўка ледзь вышіснуў:

– Праўда, але не зусім.

– Праўда гэта ці не?!

– Праўда, але ён...

– Усё, усё ясна, – адрэзаў Маркіч. – Сяляўка мне гэта яшчэ тады сказаў. Факт засведчаны! Цікава, што ён скажа зараз?

Берасневіч падняўся, пабачыў на сабе зацікаўленыя позіркі, глянуў на выкладчыкаў. Відаць, і яны завагаліся, глядзелі на яго з чаканнем, магчыма, нават непрыязна. Ён перавёў позірк на Алёнку і жахнуўся: нават яна глядзела на яго з жахам і гідлівасцю. Ён вінавата ўсміхнуўся і паспрабаваў быў пакласці сваю далонь на яе руку, якая ляжала на стале, але яна адсунула яе.

– Не кранайся, – сказала яна. – Ілгун.

Добра, што было цёмна і ніхто не заўважыў, але Берасневіча як быццам бабухнула па галаве, і рознакаляровыя кругі закруціліся перад вачыма.

Замест таго каб казаць па прадуманаму плану, ён сеў на месца.

– Я не буду гаварыць. Ён ілгун, несумленны, нядобры чалавек.

Гэты ўчынак зрабіў тое, што і частка студэнтаў абурылася. Нехта сказаў голасна:

– Што ж гэта ён, лічыць за нізкае адпавяданць нам?

Берасневіч пабачыў зларадную ўсмешку на твары Маркіча, і гэта дало яму сілы.

– Не, таварышы, я не лічу за нізкае адказваць калектыву. Паўтару толькі: ён ілгун. Вы ўсе былі сведкамі маёй размовы з таварышам Холадавым і ведаецце, у чым сутнасць справы. Я не вінаваты.

І ён коратка расказаў пра сутнасць тых сваіх учынкаў, на якія выступіў з рушэннем Маркіч. Раствумачыў пра нацыяналізм, пра абразы таварышаў і ніцшэнства, пра адносіны з Холадавым. Апавяданне было кароткім. Моцны чалавек, ён не мог абараніцца ад несправядлівасці, ужываючы хлусню і забароненяя прыёмы. Да таго ж і Алёнка...

– Н-няма чаго казаць, тактыка, – прагаварыў чырвоны Холадаў, – не прызнаваць сябе вінаватым. Нахабства нейкае.

– Не, гэта не нахабства. Калі я размаўляю, можа, занадта рэзка, дык і таварыш выкладчык мяне абразіў. І я зусім не казаў пра памылку Энгельса, я казаў, што гэта гучыць як быццам памылкова з нашага, сучаснага пункту гледжання, бо марксізм развіваецца, ён не дорма. І што сказаць у адказ на беспадстаўныя словаў, што я не жадаю вывучаць марксізм? Гэта так бязглазда. Як гэта я магу не жадаць трymаць у руках ключ да гісторыі грамадства? Мяне ведаюць мае сябры, яны ведаюць, як я старанна заўсёды гатуюся да семінараў, яны ведаюць, што я няблага ведаю прадмет. Таварыш

Маркевіч, напрыклад, ніколі не крыўдзіўся на мяне за тое, што я хачу думаць, што я разважаю, што я ведаю творы варагоў таксама. І вы ведаецце мяне, вы ведаецце, я не зрабіў ніводнага ўчынку, які можна было б назваць варожым учынкам, учынкам чалавека, які ненавідзіць нашу рэчаіснасць. Маё жыццё чыстае перад камсамолам, перад дзяржавай. Калі я думаю, што ёсьць у нас яшчэ цемрашалы, якія імкнуцца парушыць еднасць нашых народаў, – я кажу гэта праста ў вочы, і гэта не азначае, што я лічу цемрашаламі ўсіх. Калі я люблю сваю радзіму – гэта яшчэ не нацыяналізм. Я кажу адверта, што люблю. І пра парадак прыёму аспірантаў я казаў, і мяне падтрымаў таварыш Грушэвіч. Адказваецца на тое, і што я з пагардаю стаўлюся да людзей – непатрэбна. Няхай скажуць усе, ці быў я дрэнным сябрам, ці схаваў я апошняе, калі ў мяне нешта было? Ніхто не кіне ў мяне камень. Вы гэта зразумееце, а тыя, што наўмысна жадаюць перакруціць мае слова і ўчынкі, тых мае слова не пераканаюць.

Маркіч закруціўся, ён бачыў, што прамова Берасневіча зрабіла ўражанне, што Берасневіча сапраўды ведаюць і любяць, і таму нанёс апошні ўдар, прыгадаў тое, ад чаго толькі Берасневіч і не мог апраўдацца:

– Ты яшчэ пра шкодніцтва раскажы.

Берасневіч ведаў, што няпэўны адказ дасць Маркічу і Холадаву радасць, але не мог прыдумаць нічога. Ён маўчаў. Нельга ж было сказаць, што ён і зараз думae так. Маўчаў і зал, адчуваючы, што ўдар быў смяротным.

Маркіч з трывгальным выглядам павярнуўся да Сяляўкі, які сядзеў са змярцвелым пакутніцкім тварам:

– Праўда гэта ці не, Сяляўка? Гаварыў ён такое ці не?

Сяляўка ўстаў, крыва пасміхаючыся, паглядзеў

на Маркіча, на Берасневіча. Твар яго стаў белым і жорсткім.

– Ну дык як? Як? – дамагаўся Маркіч.

– Падла ты, злодзей! – нечакана загрымеў, несамавіта закрычаў Сяляўка, адразу пераходзячы на віцебскі дыялект. – Такім свінням, як ты, у вочы пляваць трэба! Нашто топіш добрага чалавека, дрэн?

Таму што чалавек закрычаў так утрапёна ў першы раз за тыя гады, што яго ведалі, усім стала страшна. Усе адчулі, робіцца нешта неймаверна гнуснае, але адчулі толькі на хвіліну.

Звон алоўка.

– Рыгор, навучыся трymаць сябе. Апіднасць якая! Маўчы!

– Няма чаго, Касмач, мне маўчаць! Ты вось зараз і Уладзіку спачуваеш і Маркіча баішся, хвост па ветру! На тваіх вачах чалавека без нажа рэжуць!!! Што ж ты сабе думаеш?

Зноў звон алоўкам.

– Я не буду з табою спрачацца. Маўчы пакуль што, – сказаў Касмач.

…Выступаў пасля гэтага Холадаў і гаварыў разгромную для Берасневіча прамову, гаварыў дэкан, які толькі і сказаў, што ў Берасневіча не ніцшэнства, а самаўпэўненасць.

Справы Берасневіча рабіліся ўсё горшымі і горшымі.

Група маўчала. Маркіча баяліся, бо ведалі: такі здатны на ўсё.

Гаварыў і Паўлюк, гаварыў у лірычным тоне і скончыў на тым, што сказаў: “Не той герой і камсамолец, хто мяціць языком, а той, хто камень над сябрам падтримае”.

Маркіч толькі ўсміхнуўся ў адказ на гэта і сказаў з нядобрай грымасаю:

– Гер-рой. Гэта ён, Берасневіч, яго падвучыў

сказаць такое. Бачыце, адны толькі яго сябры і выступаюць.

Чорныя бровы Паўлюка таргануліся.

– Я шкадую, што мы тут, на зборах, у прысутнасці выкладчыкаў. За такія слова ў прыстойнай кампаніі б'юць па мордзе. Гніда ты!

Паўлюка прымусілі пакінуць аўдыторию за сваю грубую выхадку. Словам, ён яшчэ больш сапсаваў і без таго не бліскучую справу.

Папрасіла слова Капасевіч толькі дзеля таго, каб паручыцца за Маркіча сваім партыйным сумленнем, пасля чаго Маркіч сказаў толькі:

– Я не крыйджауся на абразы з боку такіх людзей, як Берасневіч. У яго ўсё толькі ў асабістых інтарэсах. Ён згадзіўся б, каб правалілася ўся замля, толькі б быў яго дамок і садок і каханая жонка поруч.

Берасневіч ледзь не крикнуў, што гэта перакрученыя слова яго ліста, які не дайшоў да Алёнкі, што, відаць, ліст гэты ўзяў Маркіч, але паглядзеў на сухі, невыразны і жорсткі твар Алёнкі і... нічога не сказаў. Каму гэта было патрэбна зараз? Ён усё адно не назаве яе імя, а значыцца, заява будзе галаслоўнай, яшчэ падумаюць, пгто ён гэта зрабіў для таго, каб скампраметаваць Маркіча. Не трэба.

А Маркіч паглядзеў на студэнтаў, зрабіў суроўы выраз на твары і сказаў разважліва:

– Ну што ж, справа, здаецца, ясная. У каго будуць якія прапановы наконт студэнта Берасневіча? У вас, Капасевіч?

– Так, у мяне, – засакатала Марыя. – Мне здаецца, што такім людзям не месца ні ў камсамоле, ні ва ўніверсітэце. Берасневіча трэба выключыць з камсамола і хадайніцаць перад рэктарам аб выключэнні яго з універсітэта.

– Ну не, – прабурчэў даволі голасна Янка. – Я чакаў, я ўсё вагаўся, але цяпер бачу, з мярзотнікамі можна ўжываць і забароненыя між сумленнымі

людзьмі прыёмы.

Ён устаў і папрасіў слова. Той-сёй загадзя засмяяўся, але хутка ўсмешкі зніклі. У Янкі быў такі надзвычайны твар, што многім стала непрыемна. Вялікі лоб пайшоў зморшчынамі, вочы глядзелі жорстка і суха, і нават сухарлявасць здавалася не камічнай, а велічнай.

– Я доўгі час думаў, – пачаў ён ціха, – выступаць мне або не выступаць. Уласна кажучы, тое, што я зараз зраблю, называецца на мове сумленных людзей подласцю, тым больш што я сам далёкі ад аргадаксальнага пункту гледжання ў гэтым пытанні. Але, пакуль я вагаўся, здарылася тое, што можна кваліфікаўца як подласць. Сумленнага, сапраўднага чалавека збіраюцца выключачы. Таму я не вагаюся больш. Подласць дык подласць. З праціўнікам трэба біцца ягонай зброяю. Яшчэ больш узмацніла мае намеры тое, што гэты суб'ект напаў без абвяшчэння вайны, не паразмаўляў спачатку з Берасневічам па-сяброўску, не паспрабаваў пераканаць яго. Значыцца, гэта не ўчынак камсамольца, які дбае пра перавыхаванне сяброў, а нешта накшталт нажа ў спіну.

Ён змоўкнуў на хвіліну. Напружаная ціша стаяла ў аўдыторыі: усе адчувалі, што гатуецца нешта сур'ёзнае. Янка выцер хустачкай рот і спытаў у Марыі Капасевіч:

– Дык значыцца, калі толькі мяне не падвёў слых, ты ручаешся сваім партыйным сумленнем за гэтага чалавека? То-бок за Маркіча, прабачце.

– Ну вядома, я ж сказала гэта.

– І, значыцца, ты ручаешся, што ён не здатны на подласць, што ён нічога не скрывае ад нас, што ён увесь як на далоні перад намі?

– Н-ну, в-вядома, – закруцілася Капасевіч, адчуваючы, што гатуецца нешта нечаканае.

– І гэта добра, – сказаў з ледзянным спакоем

Галавень. – Я, між іншым, таксама, як вы ведаеце, член партыї, член партыі ўжо чатыры гады (маю, значыць, роўна ў чатыры разы большую школу партыйнай вывучкі, ніж ты, Марыя), але тут мы прыгрымліваемся, на жаль, розных пунктаў гледжання з таварыш Капасевіч. Я лічу, што ручапца партыйным сумленнем за чалавека, якога дрэнна ведаеш, гэта трошкі, я б сказаў, дзіўна і наўрад ці сумяшчальна з прабываннем у радах партыі. Н-да. Ёсьць іншыя прадстаўнікі камсамольскіх важакоў. Яны працуюць, адбудоўваюць шахты, вучацца, а не займаюцца плёткамі на зборах. Што ж, нам не паshanцавала, мы трапілі ў месца, дзе такіх выявілася мала. Прыкра, але гэта не значыць, што не ў нашых сілах змяніць становішча.

Ён зноў змоўкнуў, і гэта паўза была таксама мёртвай. Хмары так згусціліся, што ўсе з нецярпенем чакалі ўдару перуна. А Янка зноў загаварыў усё з тою ж павольнасцю, частымі паўзамі і паважнай грунтойнасцю:

– Я даўно меў падставу чакаць гэтых збораў, ведаючы некаторыя асаблівасці адносін паміж студэнтамі Берасневічам і Маркічам. Праўдзівей кажучы, адносін Маркіча да Берасневіча. Ведаючы гэта, я схільны быў прадбачыць найгоршае, трошкі ведаючы асаблівасці натуры студэнта Маркіча. У той самы час я папярэдзіў Берасневіча, які, я не скрываю, з'яўляецца маім другам, але Берасневіч сказаў мне, што Маркіч добры, хаця і трошкі дакучлівы чалавек і ні ў якім разе не здатны на подласць. Шкадуючы дзіцячую наіўнасць таварыша Берасневіча, я вырашыў засцерагчы яго ад небяспекі насупор яго рамантычнаму жаданню. За гэтыя месяцы я ўзвеў вакол яго такія-сякія ўмацаванні. Мне хацелася б выкласці тут сутнасць слоў таварыша Берасневіча, якую з такой красамоўнай палкасцю перакручваў тут Маркіч, але думаю, што я паспею

зрабіць гэта ў пісьме на адресе партыйнага бюро універсітета. Партыя разбярэцца, хто тут сапраўдны, неартадаксальны камсамолец, а хто нягоднік вышэйшай маркі. А пакуль што я хачу спытаць, ці ведаце вы, хто бацька Маркіча? Я ведаю, вы скажаце, што ён быў партыйным работнікам і памёр у 1934 годзе. Праўда, так значыцца ў дакументах, якія таварыш Маркіч здаў ва універсітэт. Я, аднак, не паленаваўся навесці спраўкі, і выявілася, што яго бацька быў арыштаваны ў 1937 годзе і памёр у 1938 годзе. Цікавая біографічная падрабязнасць, праўда? Толькі чамусыці яе няма ў нашых дакументах.

І тут голас Янкі нечакана загрымей:

– Дык чаму ж ён зрабіў такое? Чаму ўтаяў гэта ад нас? Баяўся? Не, проста не верыў нам. А ў нас, між іншым, дастаткова добрыя мазгі, каб зразумець розніцу паміж бацькам і сынам. І ты, Марыя, будзеш яшчэ казаць пасля гэтага, што гэты чалавек перад намі як на далоні, будзеш ручацца за яго сваім партыйным сумленнем? А чым ты паручыліся зараз, што ён не ўтаяў яшчэ які-небудзь факт біографіі, што ён не кар'ерыст, што ён не топіць Берасневіча з прычыны ніzkай злосці. Я добра ведаю гэта, калі-небудзь зразумееш і ты. Ён, Маркіч, ведаў памылкі Берасневіча, якіх у таго не было, яшчэ ў мінульым годзе. Чаго ён не паразмаўляў з ім, не засцярог? Таму што хаваў камень за пазухай да зручнага выпадку? А можа, і зараз толькі таму паспяшаўся, што ведаў, хутка вернецца Маркевіч, які не дасць крыўдзіць сумленнага, удумлівага камсамольца? Ты подла зрабіў, Маркіч. Чаму? Можа, жадаў адвесці ўвагу ад сябе, улезці па трупах іншых у царства нябеснае? Не ведаю. Але ведай ты, у нас заўсёды знайдзеца чалавечая літасць, каб падумаць у такіх выпадках, як твой, нягледзячы на тое, што там было з тваім бацькам, быў ён вінаваты ці не. Няшчасная маці! Няшчасныя дзецы! Але калі гэтыя дзецы забываюць на

ўласны боль, забываюца на ўласнае сумленне, забываюць усё – і топяць сапраўдных людзей, сваіх сяброў, топяць з карыслівай мэтай, забыўшыся, што чалавеку можа быць балюча, – такіх “дзяцей” шкадаваць нельга. Гэта ўжо не людзі, а бруд.

І ён сей. Цішыня ўсё яшчэ стаяла ў зале, мёртвае маўчанне. На Маркіча жахліва было глядзець, такі разбіты ён сядзеў. Капасевіч сядзела як вылупшаваная. Але Касмач, якога, відаць, пакрыўдзіла прамова Янкі, tym больш што ён сам згадзіўся на тое, каб Маркіч праводзіў зборы, зрабіў Галаўню заўвагу за грубы тон яго выступлення, і гэта надало Маркічу сілы. Разумеючы, што зараз трэба змагацца, змагацца, што б там ні было, ён сказаў з высакароднай мінаю:

– Мой бацька быў дзяржаўны злачынец, подлы чалавек. Я буду даваць тлумачэнні каму трэба з гэтай прычыны. Я зрабіў дрэнна, каюся. Але ж і ён назваў шкодніцтвам тое, што мы любім. Таму я яшчэ раз кажу, яго трэба выключыць.

Але як толькі ён вымавіў слова “выключыць”, зборы, быццам абуджаныя, залютавалі:

– Ганьба!!!

– Нам не верыш, скрываеш – і такога патрабуеш.

– Досьць! Накамандаваўся!

– Самага шчырага хлоща...

– Маркіча замест яго выключыць!

– Ну-ну, ты глупства не плявузгай таксама. Усё ж і Берасневіч вінен.

– Трохі заганарыўся.

– Заганарыўся? Лабідуда ты. Дай бог кожнаму так заганарыщца.

– Не абаронім яго, дык Маркіч і нас заўтра выключыць, адзін у камсамоле застанецца... Сам п'ю, сам гуляю, сам кірую, сам выконваю.

Маркіч здзвіўся не на жарты. Зборы як

падмянілі. Ён прывык, што апошнія год ці два яны маўчалі мёртвым маўчаннем, удавалася рабіць усё, што жадаў. І вось рагам. І ўсё гэты Янка.

Ён не разумеў, што яго дробязнае, прыдзірлівае, ханжацкае абыходжанне з сябрамі астабрыдла ім, што Янка зрабіў толькі першы ўдар ломам, а далей вада пайшла сама. І вада зрабіла тое, што не мог зрабіць Янка. Мікола Касмач, які быў, нягледзячы на дабрыню, вялікім дыпламатам, доўгі час прыслухоўваўся да крыкаў і пасля, відаць, зразумеў, што Маркіч сваёй прапановы не правядзе, спыніў іх і сказаў з дакорам:

– Цыху! Ну й загнуў ты, таварыш Маркіч. “Выключыць”. Ты кажы, ды ведай меру.

І, відаць, прыпамятаў ранейшыя добрыя адносіны да Берасневіча, сказаў:

– Выключыцаць яго нельга. Калі такіх выключыцаць, дык хто ў камсамоле застанецца. І з універсітэта – таксама. Скончыць – працай у школе дакажа, хто ён. І я не думаю, каб ён працаваў горш за цябе.

– А павучыць трошкі вартага. Я, напрыклад, прапаную даць Берасневічу строгую вымову... з папярэджаннем.

– За што? – голасна спытгаў Янка. – За паклён ілгуна?

– Перастрахоўшчык ты! А рагам усё ж у Берасневіча ў кішэнях гаубіцы, а пад партую полк узброеных нягоднікаў “Камплот вызвалення студэнтаў ад хлеба”, – буркнуў Жэнька.

Але іх не падтрымалі. Зборы, давольныя тым, што Берасневіч застанецца ва універсітэце і ў камсамоле, на гэты раз не спрачаліся. За вымову прагаласавалі большасцю ўтры галасы.

– Такім у аспірантуры не месца! – паспрабавала крыкнуць Марыя Капасевіч, але гэта была ўжо зусім бязглаздая, злосная выхадка, і яе папрасілі змоўкнуць, хоць многія сапраўды думалі, што

аспірантуры Берасневічу цяпер не бачыць як сваіх вушэй.

– Можа, Берасневіч хоча што-небудзь сказаць?
– спытгаў дэкан. Берасневіч устаў бледны, як крэйда, ад крыўды.

– Вы нядобра зрабілі, таварышы. Радуецся, што мяне не выключылі? Лепей бы сапраўды выключылі, мне было б лягчэй. Гэта ж паклён. І вы мне псуяще будучае і адносіны з людзьмі.

– Завёў паніхіду, заплакаў, – заўважыў Маркіч.

Сэрца ў Берасневіча сапраўды плакала, але сказаў ён апошняе слова цвёрда:

– Я не крыўджуся. Але вы пашкадуецце ў душы, што далі волю несумленнаму чалавеку...

Звон па графінے.

– ... які зрабіў мне такое з прычын, пра якія я не могу сказаць, але якія я зразумеў. Я ведаю і веру – такія людзі не вечныя ў *майм* камсамоле, майм, чуеце, майм, што б ні было. І калі гэтых кар'ерыстаў і ханжоў выкінуць з яго – узрадуецца сэрца ва ўсіх добрых камсамольцаў. Так будзе, бо нельга спекуляваць на такіх словах, як “камуна”, “камсамол”, а такіх, хто ўсё ж спекулюе, такіх не будуць праста выдзіраць з поля (як гэта істота сёння хацела зрабіць са мною), ім праста будуць адсякаць хвост па самую галаву. Я не забуду толькі аднаго: вы сёння маўчалі, некаторыя праста не спрачаліся, хоць ведалі – робіцца несправядлівасць. Вы дрэнна зрабілі, хлопцы, мне сорамна за вас.

Зборы скончыліся хутка і непрыкметна. Сапраўды, многім стала сорамна. Адчувалі, што зрабілі нешта несумленнае. Уладзіслаў пасправаваў знайсці Алёнку, але яе не было, пайшла дадому. Янка загаварыў з ім – ён адказваў машынальна. Сяляўка падышоў да яго з прабачэннямі – Берасневіч паглядзеў на яго і сказаў:

– Нічога, нічога, хлопча. Ты добры сябра. Толькі

рабіся цвёрдым. Сёння яны ледзь не зацягнулі цябе на ўчынак, якога ты мог бы саромеца.

І пайшоў у запаветную алею, думаочы, што, можа, Алёнка чакае яго. Але Алёнкі не было і там.

Першае жоўтае лісце каштанаў пачынала абліятаць на алею.

XVII

У першы дзень пасля збораў Алёнка яшчэ размаўляла з ім, хоць і была вельмі стрыманай, але пасля пачалося нешта дзіўнае і зусім не зразумелае. На месцы спаткання яе ўжо не было разы тры, з лекцыі яна знікала так нячутна, што нельга было ўгледзець.

Аднойчы ён усё-такі дагнаў яе, але яна была з сяброўкамі, якія ішлі з ёю да самага дома. Другі раз была адна, але сказала яму, што зараз невядома які час будзе адразу спяшацца дадому, бо захварэла маці. І пры гэтым глядзела на яго вялікімі, спужанымі вачыма, на дне якіх адбіваўся прыгоены боль.

А потым цэлы тыдзень яе зусім не было на лекцыях, відаць, зразумела, што Берасневіч вырашыў якраз у гэтыя дні паразмаўляць з ёю шчыра і да канца, што б там ні было. На лісты яго не адказвала, да дзвярэй на званкі ніхто не падыходзіў: як быццам кватэра вымерла.

Знерваваны, замучаны, ён вонкава трymаўся малайцом, нават жартаваў з Янкам, але Галавенъ быў добрым сэрцаведам, і ад кожнага жарту Берасневіча ў Янкі аж сіскала нешта ў грудзях ад жалю.

Ніхто нічога не заўважаў, лічылі, што Берасневіч нават бяздушина, нячула ставіцца да таго, што адбылося на зборах.

І зноў дзіўная справа: цераз некалькі дзён сябры з группы (за выключэннем Янкі і Паўлюка ды, можа, некаторых, якія маўкліва спачувалі) пачалі як быццам не заўважаць яго, не размаўляць, хутка

праходзіць паўз яго пры сустрэчах. Ён губляўся ў меркаваннях і здагадках, але так нічога і не мог зразумець. А калі раз ці два спыгаўся ў сяброў прычыну гэтага – тыя адказвалі неяк падазона хутка:

– Да не, не, штоты! Гэта табе здалося.

Нават Паўлюк пачаў нешта падазраваць, паспрабаваў паразмаўляць з некаторымі сябрамі – без вынікаў.

Берасневіч трymаўся, але аднойчы ўначы пачаў трыванць, назваў імя Алёнкі і нават разрыдаўся ў сне. Гэта жахлівая штука, калі мужчына, які стрымліваецца, які нават забываўся, калі даводзілася яму плакаць, пачынае рыдаць у сне. Паўлюк і Янка доўгі час сядзелі ля ложка ў цёмным пакоі, пасля Паўлюк перавараціў Берасневіча на правы бок і падуў яму ў лоб. Сонны кінуў трыванць.

Янка і Паўлюк селі на Паўлюкоў ложак і накрыліся адной коўдраю. Янка абхапіў рукамі калені і, гедзячы на нязграбныя свае ступні ў так-сяк зацыраваных шкарпетках (ён толькі што прыйшоў), сказаў Паўлюку шэптам:

– Ведаеш, браце, я сёння бачыў гэты флюгер у сукне ў горадзе. І ведаеш з кім? З Маркічам, братка.

– І яна была вясёлая?

– Не, брахаць не буду, сумная была. Але гэта ўсё адно. Не дажыў я яшчэ да таго часу, каб над майм лепшым сябрам смяяліся дзяўчата. А калі дажыву – можаш плюнуць мне ў морду, вось што.

– Трэба паразмаўляць з ёю, – ціха сказаў Паўлюк.

Янка паглядзеў на очы сябра, прыгожыя, як у каровы, бліскучыя нават у цемры, і сказаў:

– Я б паразмаўляў, калі б не мая рэпутацыя. Трэба будзе пайсці табе. Ты, чорт, маеш талент: і хлопцы цябе больш як за свайго лічаць, і дзяўчата таксама.

- А калі адмовіцца? – шэпгам спытгаў Паўлюк.
- Ну тады ўжо я, – рыпнуў зубамі Янка, – і няхай трymаецца.

Сілком прывяду, дальбог, і буду адказваць хоць і перад судом.

Што за конікі такія?!! Калі злуешся на чалавека – растлумач яму, за што. А калі не хочаш, дык ты свіння.

І доўга яшчэ яны сядзелі на ложку пад адной коўдраву, напаўголосна размаўляючы пра гэтую сумную гісторыю.

…Наступным ранкам Паўлюк, не ўзнімаючы вачэй, буркнуў Берасневічу:

- Я пагавару з ёю. Хочаш?

І Берасневіч, нечакана для сябе, згадзіўся. Паўлюк прычапурыўся, апрануў святочныя порткі, папляваў на шмотку, бо ваксы не было, і пайшоў.

Яго не было доўга. І гадзіна, і тры, і пяць прайшло, пакуль ён не зявіўся. А пакуль тое, Берасневіч ляжаў і думаў. Не подласць, не несправядлівасць, не зацісканне рота, не зрада Алёнкі былі самымі жахлівымі ў гэтай гісторыі. Самым жахлівым было тое, што ўсё гэта рабілася вонкава зусім прыстойна і натуральна, рабілася камсамольскім імем. Ад імя камсамола рабілася тое, за што трэба было выганяць з камсамола. І што магчыма было зрабіць супраць гэтага, раз нягоднікі атаясалівалі сябе з камсамолам, крычалі прыгожыя слова, а былі гладкімі і склізкімі ў сваім ханжастве, як уюны? Лайся – зробяць з цябе хулігана, біся – зробяць злачынцам. Хіба словамі, хіба ўражаннямі, хіба беспамылковай верай, што не такімі павінны быць сапраўдныя камсамольцы, верай, якая ўласцівая ўсяму чыстаму і здароваму, што-небудзь магчыма зрабіць?

І імя гэтаму “маркічаўшчына”. І, як усякае ханжаства, маркічаўшчыну нельга, вельмі цяжка

схапіць за руку. Яна перафарбуеца, яна самую лепшую, самую светлую мэту зробіць сродкам для кар'еры, яна ніколі не ўступіць у камсамол, калі гэта небяспечна, яна пад час варожай навалы закапае білет у зямлю, але яна затое будзе галасней за ўсіх лямантаваць на зборах, калі небяспека міне. Вось і зараз яна зрабіла такое яму, чалавеку, які жадаў для любімай справы яшчэ большай праўды і магутнасці, для якога палова жыцця была ў гэтай пашарпанай непрыгожай шэрай кніжачцы, што ляжала ў яго кішэні.

– Не, трэба біцца. Не, трэба тлумачыць. Хлопцы зразумеюць.

Паўлюк вярнуўся позна ўвечары, сеў на ложак, сцягнуў боты. Потым, хаваючи вочы, сказаў:

– Уладзік, гэта чароўны, гэта добры чалавек. Ты не памыліўся ў ёй. Але абставіны склаіся так, што табе будзе зараз вельмі цяжка. Кажу табе адверта – мацуйся.

Яшчэ да гэтага Берасневіч, па выразу на твары Паўлюка, зразумеў, што ўсё скончана. Але ён мужна сказаў:

– Пачынай з самага пачатку.

– Ну дык вось, – Паўлюк выцягнуў пачак папярос і няўмела закурыву, трymаючи папяросіну між прамых, як алоўкі, пальцаў. – Я з'явіўся і сядзеў там чатыры гадзіны. Клянуся табе, я так красамоўна гаварыў, як не буду больш гаварыць ніколі ў жыцці. Я расказаў усё, як было. Я расказаў, як завязалася гэта брыдкая справа, я намякнуў, што гэты выпад супраць цябе мае асноваю брыдкую зайдрасць – ты ведаеш якую.

– Гэтага не трэба было, – нежывым, роўным голасам сказаў Берасневіч.

– І ўсё ж я зрабіў гэта. Але яна сказала, што мы памылемся, што Маркіч сапраўды пачаў часцей заходзіць, што ён вельмі спачувае, што не крыўдзіцца

на цябе, Уладзік, шкадуе нават, што ўзняў гэтую справу.

— Каб быў сапраўдным камсамольцам, каб быў упэйнены, што я — вораг народа, не шкадаваў бы, — тым самым роўным, як з дрэннага фанографа, голасам сказаў Берасневіч.

— Я гаварыў і далей. Я нават сказаў пра твае пакуты. Яна заплакала і плакала вельмі доўга, і нават я павінен быў стрымлівацца, мне было вельмі цяжка. Яна, думаецца, кахае цябе, можа, яшчэ больш, ніж калісці. Але потым яна сказала, што ты падмануў яе, што ты хаваў такія думкі, пра якія яна не ведала, і каб ведала, ніколі б не пакахала. Сказала, што вёў дваістую гульню, зганьбіў сваё імя, што, калі ты ўжо такі, не трэба было ўдаваць з сябе камсамольца — гэта было б сумленна.

Я сказаў ёй, што гэта памылка, распавёў, як яно было, якія твае думкі, але яна, хоць і задумалася спачатку, не вельмі паверыла. І, я думаю, гэта Маркіч. Хто б яшчэ мог надуць ёй у вушы, пераканаць.

— Значыцца, яна не кахала, калі паверыла, — з бязмежнай упэйненасцю сказаў Берасневіч.

І такая гэта была ўпэйненасць, якую не варта перажывала чалавеку.

— Я маліў яе не верыць, я напамятаў ёй усё, што я ведаў. Я сказаў, што яна будзе вінаватая ва ўсім, калі з табою што-небудзь здарыцца.

— Са мною нічога не можа здарыцца. З нежывымі нічога не здараецца. Мёртвым спакойна, — з дзіўнай усмешкаю сказаў Берасневіч.

І такая гэта была ўсмешка, што Паўлюк спудзіўся.

— Но-но, што за дурніцы! Ведаеш, я не буду казаць пра іншае, я пастарэў на два гады, калі выйшаў стуль. Яна сказала, Уладзік, што і зараз пайшла б да цябе, каб была ўпэйнена, што гэта можа

дапамагчы, што вы не загінеш разам. А ёй шкода маці...

Пасля прыйшлі яе маці і татусь. Яны зразумелі, што тут адбываецца, бо пасля мы размаўлялі ўсе.

– І што ж бацька? – драўляным голасам спытаў Берасневіч.

– Лаецца і крычыць, каб ты не слухаў бабскае племя. Зваў прыходзіць, крычаў на маці, што яна згубіць дачку і цябе. Што я, крычыць, сляпы, не бачу нічога? Усхамянецеся, крычыць, але позна будзе.

– А маці, маці? – з рапгоўнай надзейай палка спытаў Берасневіч.

Паўлюк пасуравеў:

– Не разумею, як можа такую пані-баранесу дачка любіць.

– Не смей, – сказаў Берасневіч. – Яна добрая жанчына, яна добра ставілася да мяне. Не смей.

– Ну добра, добра, не буду, – прымірыцельна сказаў Паўлюк, як кажуць да непапраўных вар’ятаў. – Дык вось, для Алёнкі яна самы дарагі чалавек... Я даведаўся, што Алёнка пыталася ў яе і маці адраіла ёй.

– Чаму?

– На словах усё тая самая прычына, што ты падмануў Алёнку, выдаваў сябе не за таго... Але я думаю, я схільны думашь па некаторых яе намёках, што яна проста бацца за дачку. Ты ж зараз, калі справа не зменіцца, звычайны смертны: не аспірант, які падае надзеі, а можа, проста настаўнік у вёсцы. А ў Алёнкі ў будучыні, напэўна, сцэна. Да таго ж цябе ледзь не выключылі... Я паспрабаваў намякнуць на гэта, але Сабіна Аляксандраўна адразу замкнулася, – ох, гэтая ледзянная выхаванасць, гэты абыякававетлівы тон!!!

Паўлюк сціснуў кулакі і раптам брутална вылайаўся, упершыню за ўсе гады, што яго ведаў Берасневіч.

– Ну чакай, чакай... Вось прыедзе Маркевіч. Я тады зраблю з гэтага холадаўска-маркічаўскага смярдзючага мяса біфштэкс, хоць яго і не захоча есці ніякая свіння!

– Што далей? – спытаў Берасневіч. – Чым скончылася?

– Бацькі пакінулі нас, бо я вырашыў сядзець хоць суткі. Я доўга размаўляў. Павер, і ты не зрабіў бы больш. Яна сказала, што скончана.

– Чаму? – цяжка рухаючы сківіцамі, спытаў Берасневіч, які, здаецца, не вельмі разумеў, пра што пытае.

– Я даведаўся пра гэта амаль выпадкова. Справа ў тым, што ёй “даказалі”, што ты... контррэвалюцынер, што ты... дрэнна скончыш... і гэта будзе хутка.

Маўчанне, якое запанавала пасля гэтых слоў, было такім працяглым і цяжкім, што, здавалася, лепей памерці, чымсыці цярпець яго хвіліну. А яны сядзелі так хвіліну. А яны сядзелі так хвілін пяць.

Пасля Берасневіч зварухнуўся, і Паўлюк яшчэ раз спудзіўся, такім жорсткім і мёртвым быў яго твар.

– Хто?

– Хто, хто? – не зразумеў Паўлюк.

– Хто гэта ёй сказаў? – з цяжкасцю, вельмі ненатуральна спытаўся Берасневіч.

– Маркіч. Плёткі пра гэта ходзяць і на курсе. Усе ведаюць і чакаюць. Мне здаецца, гэта таксама ён пусціў. Той-сёй і адмовіўся з-за гэтага ад размоў з табою. Прабач, дружка.

– Я ведаў, – толькі і сказаў Берасневіч і лёг, накрыўшыся з галавою коўдрай.

Ён прачнуўся гадзіны ў дзве ночы пасля кароткай дрымоты, прачнуўся ад рэзкага болю ў сэрцы.

Нешта трэба было зрабіць, зрабіць неадменна,

іначай абурыцца ўсё: справядлівасць, вера, нават самае жыццё. Што ж зрабіць? Забіць сябе? Зрабіць яшчэ і гэты апошні, недараўальны ўчыннак? Будзе цемра. Не будзе болю. Гэта добра. Але ж не будзе і надзеі, не будзе і змагання, не будзе сонца і Алёнкі, не будзе камуны, да якой ён збіраўся дажыць. І што яна дакажа, гэта кітайская помста? Скажуць, што пасля праўдзівай крыгтыкі павесіўся хлюпік са слабай кішкою. У лепшым выпадку адказнасць Маркіча па суду. І, галоўнае, Маркіч будзе жышыць, Маркіч будзе радавацца яго смерці, Маркіч будзе таемна выскалаўцца. Не, так немагчыма. Трэба яшчэ пазмагацца.

Вось стол, на стале папера. Здаецца, ёсьць і канверт. Пісаць, неадменна пісаць. Пісаць у ЦК ВЛКСМ.

Як халодна, якія мурашкі бегаюць па спіне, якія непаслухмянныя, драўлянныя руки!

Пісаць! Пісаць! Пяро бегае ў пальцах. Распавясці пра ўсё, пра ўсё. Не шкадаваць сябе, але не шкадаваць і яго.

...Усе яшчэ спалі, і золак, няпэўны, хваравіты золак восені пррабіваўся ў акне, калі ліст быў гатовы. Берасневіч, спяшаючыся (яму не хацелася бачыць людзей), апрануўся, нацягнуў паліто і выйшаў. Вось ліст глуха стукнуўся аб дно паштовай скрынкі. Цяпер чакаць, чакаць. Як гэта доўга, як няспечна доўга! І ён накіраваўся пехатой у цэнтр горада па вузенькіх брукаваных вулічках.

Ранак быў шэры, золкі. У такі ранак добра прачнуцца і думаць пра кахраную, глядзець на жоўтае лісце дрэў за акном, адчуваць, як здаровы холад крадзецца па целе. І ў такі ранак вельмі дрэнна быць аднаму.

Ліхтары яшчэ гарэлі ў жоўтых мокрых лісцях. Вугальна-чорнымі здаваліся мокрыя ствалы каштанаў; лёгкі сіняваты дымок стаяў між дрэў.

Вільготнае лісце спружыніла пад нагою, запацелі шэрыя вокны. Ён ішоў, ветрык трапаў яго валасы, а ў вушах дакучліва, неадчэпна гучэй працяг той песні, якую ён чую легам на радзіме і якую не хацеў да канца пісаць каханай, бо быў гэты працяг сумны:

А ідзі ж ты, Уладзечка, ды не аглядайся,
Ды не аглядайся, ды не аглядайся,
А ўжо ж тваю Алёначку з-пад вянца вядуць.
З-пад вянца вядуць, з-пад вянца вядуць.
А бедныя ж мае ножкі, што я адтаптаў,
Што я адтаптаў, што я адтаптаў!
А бедныя ж мае ручкі, што я абдымаў,
Што я абдымаў, што я абдымаў!
А бедныя ж мае вусны, што я цалаваў,
Што я цалаваў, што я цалаваў!

Дзе яно, тое цёплае лега? Дзе яно, чаканне шчасця? Дзе той добры, тлусты лін, што калыхаў ля берага ваду?

XVIII

У вялікай аўдыгорыі, дзе павінна была адбыцца агульная са “славянамі” і “раманцамі” пара, было напаўцёмна, бо пайшоў дождж і зацягнуў шыбы шэрай вадзяною плеўкай. Хмары віселі над горадам, хмары глядзелі ў вокны. Прыляпіўся да шыбы жоўты кляновы лісцік, дрыжэй, трапягтаў пад ветрам. А зліва кропель паласавала шыбы, кроплі паўзлі наўкос. Чамусыці здавалася, што добрага надвор'я ўжо ніколі не будзе.

Берасневіч з'явіўся ў аўдыторыю позна і пайшоў праходам на заднюю лаўку, дзе ён зараз сядзеў. Амаль ніхто не заўважыў яго прысутнасці, і, магчыма, менавіта таму адбылося, яшчэ да атрымання адказу на ліст, тое, што адразу змяніла лёс Берасневіча.

Ён ледзь паспей прыгасаць мокрыя валасы, як

пабачыў, што ў двух кроках ад яго, спіною, стаіць Маркіч. Стаяў моцна, як гаспадар, амаль што фертам. Брыдка было глядзець на гэту невымоўна нахабную, самазадавленую спіну, на чырвоны карак.

Але, можа, Берасневіч так і прайшоў бы паўз яго, у калідор, каб не пабачыў ля яго тонкую постаць Алёнкі. Яна стаяла напаўпаварота да яго, і вочы яе былі долу. Яна таксама яго не зауважыла.

Маркіч засмяяўся з той паблажлівай пагарднасцю, якой Берасневіч не скільны быў дараваць нікому, і сказаў ёй:

– Ну, дык сколькі ж гэта ты будзеш адчуваць сябе ў дрэнным гуморы? Не век, я спадзяюся?

– Я не ведаю, напэўна, я не пайду, – сказала Алёнка.

– Ат, пойдзе ж цэлая кампанія, не адны мы. Ёсць білеты...

– Н-не ведаю.

Берасневіч не паверыў сваім вушам, калі Маркіч рагтам сказаў самазадаволена, з невымоўна агідным мяккім мурканнем у голасе:

– Ну, не трэба быць дурненъкай, дзетухна. Чаго табе нудзіцца? Як той казаў, уладай, дадзенай мне ад пана бога, прымушаю цябе. Нічога, усё будзе добра... І не сумуй, гэта нават добра, што ты трошкі навучылася разбірацца ў людзях.

Берасневіч ніколі не дазваляў сабе такой амікашонскай размовы з Алёнкаю. Ён не мог нават зараз, калі ўсё было скончана, дазволіць каму-небудзь такое, тым больш што размова, здаецца, вялася аб ім. Ён кашлянуў.

Маркіч павярнуўся і пабачыў Берасневіча, але не разгубіўся і не засароміўся, працягнуў яму руку.

– А-а, гэта ты, – з той самай паблажлівай пагарднасцю, легкаважным, трошкі апякунскім тонам сказаў Маркіч. – Схуднеў ты як, браце. Нічога,

нічога. Выпраўляйся, ставай на верны шлях, мы дапаможам.

І збіраўся быў пайсці, але Берасневіч затрымаў яго:

– Пачакай. Мне трэба спытагацца ў цябе аб нечым.

Да іх павярнулася некалькі галоў. Пяць-шэсць чалавек падышлі і сталі непадалёк.

– Справа ў тым, – голасна сказаў Берасневіч, – што некаторыя людзі дазваляюць сабе пускаць паўсюль брыдкія плёткі.

Цяпер ва ўсёй аўдыгорыі не было чалавека, які не павараціў бы да іх галавы, не падышоў бліжэй і не замёр. Шум сціхнуў. Запанавала злавесная цішыня, і толькі й было чуваць, як лупіў па шыбах дождж.

Берасневіч бачыў твар ворага, вялікія залысіны, бегаючыя вочы і раптам адчуў шалёную радасць.

“Зараз”, – падумаў ён.

І спытагаўся ціха, але так, што ўсім было чуць і ва ўсіх папаўзлі па спіне мурашкі:

– Дык ты кажаш, што я контррэвалюцыянер? Ты пусціў гэтую плётку, а некаторым нават “даказаў” яе.

– Я не казаў, – цвёрда сказаў Маркіч.

– Не? Добра. Вы ўсе чулі, ён не казаў гэтага.

Твар Сяляўкі, худы і стрыманы, выплыў аднекуль справа.

– Рыгор, казаў ён пра мяне гэта? – пайшоў вавонкі Берасневіч. – Казаў ён, што мяне хутка чакае дрэнны канец?

– Казаў, – ні хвіліны не вагаючыся, надзвычайнім для яго, жорсткім тонам сказаў Сяляўка. – Усё казаў, і нават пераконваў некаторых. І той-сёй, у каго замест галавы качан, нават паверый.

Берасневіч зноў звярнуўся да Маркіча:

– Дык ты кажаш, я контррэвалюцыянер, я, сын

рабочага і сам былы рабочы. Табе мала маёй ганьбы – ты хочаш яшчэ адштурхнуць ад мяне сяброў, адштурхнуць тых, хто мне дарагі. Але не, я хаця іх, я хаця аднаго чалавека выратую ад цябе, смоўж.

Напэўна, выгляд яго быў такі жахлівы, што Маркіч зразумеў, змяніўся ў твары і падаўся назад, але далёка адысці не паспей. З нясцерпнай асалодаю, з ясным усведамленнем таго, што робіць, Берасневіч адвёў руку, уклаў у яе ўсю сваю нянавісць і свой боль і паслаў яе наперад.

Пад скляпеннямі старой аўдыторыі гулка пралунала поўха. Пасля яшчэ адна.

Яшчэ.

Усе стаялі моўчкі. Ніхто не затрымаў яго рукі. Усе ведалі, гэта была не проста поўха, Гэта быў учынак чалавека, які разрываў кола. Гэта была мужнасць.

У цішыні прагучалі крокі да дзвярэй. Усе ведалі: чалавек уходзіць назаўсёды. Толькі калі ён быў у дзвярах, пачуўся за яго спіною прыдаўлены ўскрык:

– Ула-а...

І зноў стала цішыня.

Ён выйшаў з аўдыторыі, прайшоў па калідоры, спусціўся па сходах, і толькі на вуліцы яго моўчкі дагнаў Паўлюк і пайшоў поруч. Так моўчкі, не карыстаючыся трамваем, яны прайшлі горад, дайшлі да інтэрната, увайшлі ў пакой.

Паўлюк, не пытаяючыся, дапамагаў Берасневічу ўкладваць яго чамадан, пасля ўзяў яго. Берасневіч паглядзеў на Паўлюка і раптам прыцягнуў к сабе.

– Дзякую, браце. Не сумуй, яшчэ пабачымся. Проста я не могу тут больш.

– Куды ж ты? Дадому?

– Не, я проста даведаўся, што ў вобласці, у вёсцы Вавуліцкі Млын, ёсьць яшчэ да гэтага часу вакантнае месца настаўніка. Так будзе лягчэй... для яе. А экзамены здам пасля... каб толькі не бачыць. А

можа, мяне яшчэ і выганяць.

– Не забывай нас, Уладзік, – журботна прамовіў Паўлюк. – Мы цябе любілі.

– І я вас вельмі, вельмі любіў. На вось, трымай адрес.

…Было рана, але цятнік ужо стаяў на пуцях. Вечар быў шэры і змрочны, масляністае блішчэлі рэйкі. Берасневіч узяў ад Паўлюка чамадан.

– Не трэба далей. Я пасяджу сам у вагоне. Бывай, дружа.

…Паўлюк пайшоў, а Берасневіч зацягнуў у вагон чамадан, паставіў яго на месца і зноў выйшаў на пуці. Агні далёкага горада зязлі недзе на ўсходзе, мокры водар паркаў далятаў аж сюды, пачынаў імжышць дробны дождик.

А Паўлюк між тым выйшаў у горад, падумаў хвіліну і рашуча накіраваўся да тэлефона-аўтамата. Там ён набраў нумар Алёнкі і, злуочы на сябе, спытаў:

– Хто ля тэлефона? Алёнка?

– Не, гэта яе маці. А ў чым справа?

– Прабачце, ці не можаце мне сказаць, дзе яна?

Я яе знаёмы і бываў у вас. Студэнт.

– Яшчэ не прыйшла з універсітета.

– Добра. Калі яна прыйдзе, скажышце ёй, калі ласка, што вядомы ёй чалавек ад'язджае сёння ў 20.40 з трэцяга пуці. Вагон нумар шэсць. Фарміруеца тут, так што яшчэ паўтары гадзіны.

– Добра, я скажу.

Паўлюк павесіў трубку, падумаў яшчэ трошкі, а пасля махнуў рукой і накіраваўся кудысьці, куды цягнулі яго ногі.

А Берасневіч усё яшчэ стаяў. Часам мозг забывалаўся на ўсё, і яму здавалася, што ён едзе на вакацыі, што яшчэ будзе лета, што зараз прыедзе праводзіць яго Алёнка. Патроху ён і сапраўды пачаў чакаць яе, і яму здавалася, што яна прыйдзе, што яна

неадменна павінна прыйсці, таму што нельга не адазвацца на такое жаданне, на такі прызыў.

Жаданне вырастала, запаланіла яму ўсё сэрца, ён глядзеў на гадзіннік, на якім шалёна скакалі стрэлкі, крочыў па платформе, не зауважаючы халоднай імжакі.

– Грамадзяне пасажыры, цераз пяць хвілін адыходзіць цягнік...

Як, ужо? Гэтага не можа быць.

Ён глядзеў на пущі, сэрца яго замірала ад кожнай жаночай фігуркі, якая бегла да вагонаў... Здаецца, яна! Не, не яна... Тры хвіліны засталося... Вось, здаецца... Дзве хвіліны... Адна... Гудок цягніка. Гудок! Гудок!

Цягнік рушыў.

І ўсё ж ён стаяў у тамбуры і глядзеў у дзвёры, пакуль не зніклі з вачэй перон, вакзал, вялікія будынкі горада, пакуль не пачалі скакаць абапал рэек сады прадмесцяў. Пасля паставіў каўнер паліто, усміхнуўся нявесела і сказаў сам сабе:

– Вар’ят. Усё ж было ясна.

Цягнік ішоў.

Знік горад. Змрок залёг за рэйкамі, пачалі пісаць нетры, яліны, цъмяная вада балотцаў.

Хто ж населіць гэту краіну казкі? Хто песнямі напоўніць маўклівія лясы? Дзе ты, Алёнушка?!

Светлыя плямы ад вокан беглі па ялінах; гулка аддавалі рэхам пад коламі масты.

XIX

9 лістапада 1952 г.

Дарагі Уладзіслаў!

Вось ужо месяц, як ты паехаў, але лістоў ад цябе ўсё няма. Хачу напісаць табе, што дрэнна так забываць сяброў. Відаць, твой ліст у ЦК дапамог, таму што ніхто не збіраецца лаяць цябе за гісторыю з той поўхай. Напэўна, у гэтай справе разбіralіся.

Карацей кажучы, я дамовіўся: ты не выключаны і можаш вучыцца завочна, узімку здаць экзамены, а вясной абараніць дыплом. Як хаця ты там?

Мы жывыя, здаровыя. Хлопцы вельмі шкадуюць цябе: не падтрымалі своечасова. Янка кажа, што не трэба было быць баранамі і чакаць разумных рашэнняў з ЦК, калі ёсць на плячах уласныя галовы.

Ты будзеш здаваць, гэта галоўнае. Над галавою Касмача, здаецца, была з-за цябе навальніца, але мінула.

У аспірантуру замест цябе мяркуюць Маркіча. Вось, здаецца, усе пакуль што навіны.

Ва універсітэце нудна і брыдка. Я не могу глядзець на твары Холадава і Маркіча. Хочацца хутчэй скончыць і паехаць. Нават святая гады студэнцтва, нашу Alma mater, запаганіў гэты мярзотнік.

Але ўсё нічога. Пакуль што бывай.

Твой Паўлюк.

16 лістапада 1952 г.

Бавуліцкі Млын

Дарагія мае, любыя сябры Паўлюк і Янка!

Прабачце, што цэлы месяц не пісаў вам. Але спрай было так шмат, як ніколі ў жыцці. Мой Бавуліцкі Млын – гэта вялікая, двароў на пяцьсот, вёска са старым клубам і новаю, але ўжо запушчанаю школай у вялікім садзе. Людзі добрыя, і маркічаўшчыны менш, ніж у нас. Вельмі многа працую і вучуся, пішу дыплом. У мяне цудоўныя дзеці, і з імі я адчуваю сябе, як быццам другі раз нарадзіўся. Хоць прайшоў толькі месяц, але яны мяне ўжо палюбілі і, між іншым, невядома для іх саміх выратавалі ад вялізной небяспекі. Справа ўтым, што мне першыя дні было так нудна, такія халодныя, жахлівыя пайшлі дажджы, так я ўспамінаў былое шчасце, што не мог выгрымаць і з гора некалькі

разоў выпіў. Напэўна, і сур'ёзна пачаў бы піць, каб не яны і не праца. Зараз я ведаю не адным толькі адцягненым разуменнем, а і сэрцам, што толькі ў ёй адной для такіх, як я, паратунак і шчасце. Я быў бы зараз зусім шчаслівы, каб не думка пра тое, што Маркіч жыве на свеце і працвітае. А нарэштце, чорт мне ў гэтай гнідзе?!! Горш тое, што здароўе зусім сапсавалася. Уначы прачнуся – сэрца баліць і калоціцца, круціцца галава, як біч на цапільне. Але і гэта, пэўна, пройдзе.

Гаспадар мой цікавы чалавек, шмат чаго бачыў у жыцці, толькі што трошкі любіць выпіць. Учора ноччу выйшаў я са свайго пакоя і бачу: гаспадар сядзіць з кумам за столом, п'е гарэлку і трymае ў руках вялізную шчыкеціну з цвіком. Перабірае па ёй пальцамі і спявае “Бандуру”. Вось тут, кажа, “Ма”, а вось тут – тут “ру”, а дзе “сы” – не ведаю. Ага, вось.

Ма-ру-сы-ыно сэрца-а-а!

Пасля пачаў філасофстваваць. Кажа:

- Усё на свеце паразіт. І мурашка паразіт, і пчала паразіт, і ты (да кума) паразіт.
- Я не паразіт, – абураецца кум.
- Як не паразіт?! А хто ў калгасе торбу кукурузы ўкраў, – з месца выдумляе гаспадар.
- У нас кукурузу не садзяць.
- Ну ўсё адно паразіт. Бо ў сумленных людзей чуб на галаве, а ў цябе плеши.

Кум раптам зусім лагічна і паслядоўна заяўляе:

- А я сала ем.
- Ну вось бачыш, – радуецца гаспадар, – дзе ж гэта ты бачыў, каб сумленныя людзі сала елі. Яны хлеб з лебядой ядуць. А ты кажаш, не паразіт.

Школа даволі занядбаная, і энергічны чалавек можа многае зрабіць. Мы, напрыклад, ужо вырашылі справу з ботамі для дзяцей-сірот, папоўнілі бібліятэку.

Я дапрасіўся ў раёне свідравальнага станка, і абяцаюць такарны. Словам, працую. Працаваць мне трэба, сябры мае, вельмі многа. І я буду працаваць. І яшчэ скажу: я буду змагацца. Я даб'юся свайго, я зраблюся яшчэ вучоным.

Пішыце мне, сябры дарагія.

Ваш Уладзіслаў

30 лістапада 1952 г.

Уладзік, любы мой сябра!

Пішу табе пра вялікую радасць: прыехаў нарэшце Маркевіч, худы, але здаровы. І тут адразу кранулася твая справа. Касмач атрымаў вялізнага прачухана за тое, што не звярнуў дастатковай увагі на ліст ЦК. Маркевіч вельмі шкадуе, што ты паехаў, але думае, што іначай нельга было. Ён кажа, што ты малайчына. Я не пісаў табе, бо мне было цяжка бачыць, як Маркіч троумфуе, як ён збіраецца стаць аспірантам, як сур'ёзна збіраецца помсіць тваім сябрам і табе. Зараз гэтamu канец. Былі яшчэ адны зборы, і на іх хлопцы так паўсталі супраць Маркіча, што люба было. Усім было сорамна перад табою (між іншым, па твайму жаданню я ніколі і нікому не сказаў, дзе ты. І не скажу. Ніхто не ведае нічога – даю табе ў гэтым слова гонару).

Выступаў і Сяляўка. Зусім іншы стаў хлопец, цвёрды, самастойны. Паўлоўскі, парторг (памятаеш, ён сядзеў на тых зборах і ўвесь час маўчаў), зацікавіўся гэтай справай і да прыезду Маркевіча добра ў ёй разабраўся. Ёсць такія чэрці, маўчаць-маўчаць, а пасля...

Справа атрымала характар скандалу. Пра цябя, праўда, не ўспаміналі, шмат хто баяўся (усё ж ты, з іх пункту гледжання, перагнуў палку), але ўсе зразумелі, што твая справа была штуршком. Нічога, браце, міне некалькі год – гэты жах будзе ў мінулым і ніхто не папікне цябя. Ва ўніверсітэце выявіўся такі клубок гора-важакоў, чынуш і бюракратоў, што зараз

сорамна студэнтам адзін аднаму ў вочы глядзець. Як мы толькі не маглі пабачыць! Зараз большасць з іх павыганялі, застаўся ў нас Паўлоўскі, Касмач (з добрым прачуханам), яшчэ некалькі чалавек. Камсorgам курса зараз я. Янка – прафорг. У бюро новыя хлопцы, між іншым, Чудзікаў і Сяляўка.

Я ўсё ж думаю: чаму ёсьць у нас гэтая “ідэальныя” сухары-пурытане, чынушки, іншым разам яўныя нягоднікі накшталт Маркіча? Думаю, што гэта адрыў ад рабочага асяроддзя, ад народа. Эх, такіх бы малойчыкаў на рабочыя зборы, на завод – там бы з іх зрабілі такое, што па нітцы хадзілі б. А мы ўжо занадта інтэлігентныя сталі.

Але якое шчасце рабіць разам з усімі (не пад гора-кіраўніцтвам аднаго “правадыра курсавога маштабу”) наш універсітэт лепшым, сапраўдным! Цяжка, але і добра.

Маркіч за некалькі дзён да збораў паспрабаваў высветліць адносіны з намі і з адной вядомай табе асобай, але атрымаў такі паварот, што яшчэ і зараз баіцца дыхаць. На зборах Паўлоўскі сказаў пра Маркіча:

– Такія, як вы, яшчэ больш шкодныя, чым адвертыя ворагі. Толькі што за шчэлепы вас не возьмеш, бо вы склізкія, як ваш язык.

Да збораў Маркіч сустрэўся адзін на адзін у калідоры з Маркевічам, працягнуў яму руку, і, мы выпадкова чулі, Маркевіч сказаў:

– Няўжо вы сур'ёзна думaeце, што пасля такой подласці вам нехта пацісне руку?

Калі ж зборы пачалі віраваць, гэты ціхі Аркадзь Чудзікаў сказаў:

– Пакуль мы трymаем сувязь з універсітэтам – такога чалавека ў аспірантуры не будзе.

І ўсе падтрымалі яго.

Маркіч больш не камсorg. Дорага яму каштавала твая справа. Перамога, браце! И ўсё ж

трэба нешта новае, каб маркічаў больш не было. На гэтym усё. Янка перадае прывітанне. Цалуем і віншуем цябе.

Паўлюк, Янка.

P. S. Чаму ты ніколі не пытаем пра дзяўчат-аднакурсніц?

1 ліпеня 1953 г.

Дарагі Уладзік!

Вось і скончылася наша *Alma mater*, скончылася шчасце, скончылася і бяда. І разам з намі па праву скончыў універсітэт і ты. Малайчына, ты абараніў дыплом і здаў зкамене лепш за ўсіх, як мне сказаў Маркевіч. Я толькі не ведаю, чаму ты не пайшоў у аспірантуру? Можа, таму, што на табе ўсё яшчэ вісіць той ценъ? Магчыма, і так, але ўсё гэта міне, мой дружка. Ты бачыш, жыщё робіцца зусім светлым, і мы нарэшце пабачым сонца без плям. Я ведаю, праўда і жаданне лепшага сваёй краіне – заўсёды мацнейшыя за маркічаўшчыну. А наша справа такая, што пражыла трыццаць шэсць год і будзе жыць вечна.

У нас ўсё як было. Ніхто з дзяўчат пакуль што не выйшаў замуж. Пішы. Бывай здаровы.

Твой Паўлюк.

P. S. Чаму ты не пытаем пра аднакурсніц?

4 ліпеня 1953 г.

Дарагі Паўлюк!

Ліст твой атрымаў, адказаў вялізным лістом на тваю хату. Паслаў ліст і Янку таксама. Пасылаю вам книгі. Пішыце мне ўжо на Залеск, дзе я паспрабую два месяцы пажыць без працы.

Выбачай, што ліст кароткі.

Прыедзеш дадому – атрымаеш і вялікі. Будзем, значыцца, працаваць. Ты пытаем, чаму я не пытаем пра дзяўчат? Проста нецікава. Яны прадалі мяне ў цяжкі час. Я не веру больш аніводнаму слову з іхніх

вуснаў.

Бывай. Пішы. Моцна цалую.

Уладзіслаў.

XX

ЭПІЛОГ

Снегапад быў такі, быццам маленъкія белыя ружы ляцелі і плаўна апускаліся на зямлю. Усё пабялела: навакольныя пушчы, стрэхі хат, нябачны пад ільдом ручай. Снег, як белы флёр, няспынна варушыўся паміж небам і зямлёй і асабліва прыкметны быў у слабых конусах светла, якія клаціся наўскос з акон. Поркаліся яшчэ там-сям ля хлявоў бабы, з аўчарні даляталі кволыя, слabenъкія галасы ягнят. Снег ператварыў у казачных волатаў вербы ля дарогі, снег скаваў у пуховыя падушкі аранжавыя вокны, снег абляпіў грэблю і вялізнае кола млына.

І такой дзіўнай, такой казачнай была вёска Бавуліцкі Млын праз гэтыя вясельны вэлюм, што Берасневічу, які апошнія дні перарабываў у дрэнным гуморы, не захацелася сядзець у хаце. Нешта лёгкае, радаснае, светлае, як у дзяцінстве пад Новы год, ахапіла душу, калі здавалася, што толькі выйдзі зараз з хаты – і абавязкова стрэнне цябе шчасце. Але ён ведаў, што гэтыя настрой няпрочны, як пылок на крыльцах мятушкі: выйдзеш, пацягне кудысьці, а ісці няма куды. Можна ў раён за шэсць кіламетраў – не хочацца. У клубе (старой папоўскай хаце: новага зрабіць не ўдасужыліся) кіно няма, выступаюць нейкія артысты – таксама ісці не хочацца, ніхто добры не прыедзе, у гэтым ён пераканаўся за чатыры гады. Пойдзеш да сяброў – абавязкова справа скончыцца гарэлкаю, а яму сёння не хацелася і думаць пра зялёныя шклянкі, скупое светло газніцы, вечныя размовы пра тое, што час яму ажаніцца, што вось яны зараз толькі вып'юць чарку, возьмуць

паўлітэрку і бохан хлеба і накірующа да той дзяўчыны, да якой ён скажа, што такіх дзяўчат, як у Бавуліцкім Млыне, нідзе няма, што талакою яму пабудуюць хату. Ён не імкнуўся адсюль (занадта многа працы ён уклаў у школу, клуб, сад), не імкнуўся ад гэтых хаг, халоднага клуба з рухавічком, ад млына, ад школы на адхоне, ад невялічкай крамы, дзе гандлююць фруктовым чаэм і гарэлкаю, але думаць пра жонку таксама не мог. Пачытаць нешта? Да бібліятэкі, якая была ў клубе, не хочацца ісці таксама.

І Берасневіч лёг на ложак, закінуў пад галаву руки.

Сцяна была цёплая ад печкі, падаў і падаў за акном снег.

Папрасіў у гаспадыні чаю (ён стаў за апошні час сібарытам і палюбіў кейфаваць у цяпле). Ціха ўсё. Заўтра нядзеля, сшыткаў няма.

Настаўніцкае шчасце!

Не, не такім ён уяўляў яго сабе чатыры гады таму, хоць і тут ён шчаслівы, хоць палова школы – плён яго працы, хоць ён адзін з самых карысных у вёсцы людзей. Але ўсё ж...

Чатыры гады мінула, адбыліся вялізныя змены ў дзяржаве, і з кожнай зменай Берасневіч адчуваў, што гэта яго думка, што робіцца яго справа і сама дзяржава робіцца ўсё больш і больш роднай яму, без ранейшых непаразуменняў. І маркічаў ставала ўсё менш, бо новае паграбавала, каб кіраунік проста працаваў і займаўся гаспадаркай, а не мянціў языком на зборах. Стала спакайней на сэрцы.

Шмат сплыло вады, зацягнуліся старыя раны, і толькі часам недзе пад сэрцам варушыўся калішні, напаў забыты боль. Так, былое мінула, але якую глыбокую рану пакінула яно!

Пра Алёнку Берасневіч нічога не чуў і не ведаў: быў чалавек – і няма яго...

Не, ляжаць так было немагчыма. Успаміны наплывалі, наплывалі. Усё адно, хоць і ў бібліятэку. Абы рухацца, абы не думаць. А тут яшчэ на двары пачуўся голас гаспадара, які з'явіўся трохі падпіты і зараз трymаў прамову да сабакі:

– Малімончык ты, лабідуда. Намачыў акурат на дарозе. У будку трэба мачыць, у будку.

Берасневіч хутка ўстаў, апрануўся, праскочыў паўз гаспадара і пайшоў да клуба.

Які чароўны, які няянны падаў снег! Вербы ля дарогі, пушыстыя сады, саламянія стрэхі – усё такое белае. І клуб за вішнёвым садам так прыязна міргае аckenцамі.

Берасневіч спыніўся ля клуба, каб пакурыць. Цёмная постаць у кожусе і вялікай шапцы высунулася на яго з цемры.

– Дзядзька Нічыпар, вы? – спытаў Берасневіч.

– А-а, Уладзік. Дай, браце, закурыць, а то ў мазгах цёмна.

Закурылі. Дзве агністыя кропкі то разгараліся, то згасалі.

– Што гэта вы, дзядзька, з пугаю?

– Трэба будзе сёння адпакутаваць, браце. Нічога, гэта для вёскі свята, добрыя артысты, а свята без мучаніка не бывае, як казаў нябожчык бацька, калі яго на вялікдзень паб'юць. Ну вось, значыцца, і не пасплю якую ноч.

– Хіба яны адсюль у горад?

– Да не, не ўсе. Іх дванаццаць чалавек. Адзін жартуе ўсё, другі на цымбалах грае, трэці скрыпач, дзве дзяўчыны танцуць, шосты хлопец чытае апавяданні і вершы надтаго ўжо смешна, яшчэ дзве – жартаўлівія і народныя песні спяваюць... ну і яшчэ адна спявачка ёсьць. Спявае добра, хоць зусім непрыгожая, худая, як матыль. Якраз яна зараз спявае, можа, яшчэ паспееш. Вось яе сёння і трэба будзе адвезці на станцыю за дваццаць восем

кіламетраў. О-о-хо-хо, грахі нашы! Тыя паедуць далей, у Наваселіцу, а гэта дамовілася з старшынёю, справы ў яе. Усё добра, а я матляйся. А спявае яна добра, нават шкода новасельчан, бо не пачуюць... А што, браце, ці хутка вы ўжо “Пінскую шляхту” паставіце?

– Хутка, дзядзька.

– Ну то й добра. Я люблю.

Берасневіч пайшоў у клуб, дзе ў перадпакоі было чыста выбелена. Нават і не заўважыш, што старая хата, толькі што тоўсты слуп падпірае столь. А чатыры гады таму жах было глядзець, чысты свінух.

Народ стаіць і тут, дзвёры ў бібліятэку адчыненыя. Колькі яна кашгавала здароўя Берасневічу і бібліятэкару, колькі давялося лаяцца, прасіць грошай, ездзіць за кнігамі, разбіраць старыя, зваленныя ў вільготную купу, рамантаваць пакой, рабіць паліцы. Затое зараз хоць у горад! З залы гучэлі воплескі. Берасневіч накіраваўся ў бібліятэку, бо ў перадпакоі было даволі халодна. Не, усё ж гэты будынак не натопіш як трэба. Новы патрэбен, але да яго яшчэ як да неба.

Дзеці скінулі шапкі, заўсміхаліся. Берасневіч адказаў “вечар добры” і ўжо амаль праскочыў у бібліятэку, як раптам стаў і аслуپняеў. У зале співаў жаночы голас. І было ў гэтым голасе нешта ніколі не чуванае і разам з tym знаёмае-знаёмае.

Што гэта? Што? Голас кліча, голас заве. Што гэта і дзе ён? І дзе ён чую гэты надзвычайны, такі глыбокі і прыгожы голас? Маладосць, страсць, туга! Дзе гэта было? Можа, тады, калі квітнелі каштаны чатыры гады таму? Які ён быў тады малады, закаханы і чысты!

В ясный день желанный
Пройдет и наше горе,
Мы увидим в дали туманной
Дымок вон там, на море.

Вот корабль весь белый
В порт входит плавно.

Маладосць, каханне! Нашто кліча яго гэты,
даўно забыты голас? Нашто так трывожыць?

Я не бегу навстречу,
О нет, я стану здесь на склоне в сторонке
Н долго стою притаившись,
Жду милой речи
В минуту встречи.
Кто идет, кто идет?
Судзуки, угадай.
Кто зовет, кто зовет:
“Баттерфляй! Баттерфляй!”
Я ж притаилась,
Не говорю ни слова,
Обнять его готова.

Арыя Батэрфляй, маладосць, радасць, каханне
спявалі да яго. Голас!

Как сердце бъется!
Не выдержит оно
Такого счастья...

Берасневіч кінуўся да залы. Па галерэі бліжэй
да сцэны. Няўжо гэта яна? Сэрца яго захлыналася ад
радасці, ад бязмежнага шчаслівага болю: мора
нарэшце прабіла грэблю крыўды і несправядлівасці і
рынула, знішчаючы ўсё на сваім шляху. Не, ён ніколі,
ніколі не забываў яе.

Маладосць... бязмежнае каханне...
бессмяротная каханая. Кулачкі каштанаў. “Глядзіце,
Уладзік, якія яны даверлівыя...” Гукі “Манфрэда”... “Я
б жадала плысці з табою да сіняга мора...” Мудрыя і
старыя слова казкі пра вужынную каралеву, вада пад
месячным сяйвам. Як ён мог падумашь, як ён мог
уявіць на хвіліну, што можа забыць яе! Не, няхай яна
не зверне на яго ўвагі, няхай яны не пабачацца,
няхай яна ніколі не працягне яму руکі – яна ўсё ж

адзіная для яго, і іншай яму не трэба.

У поўцемры сцэны, цымяна асветленай газоўкамі, стаяла тое, чаго ён не забыў, не мог забыць, стаяла яна.

Ён не заўважаў яе сукні, яе рукі. Ён бачыў толькі трошкі пасталелую постаць, вялікія вочы, нейкую вельмі складаную і прыгожую прычоску, яе вусны, яе тыя самыя, дзіцячыя і горкія вусны.

А он мене с тревогой все зовет, все зовет:
“Цветок мой ароматный,
Малютка дорогая”, –
Как прежде, называл он меня, лаская.

Гэта была тая самая арыя, але таксама і іншая, як і яна была той самай і іншай. Яна спявала зараз з не вядомым раней пачуццём, з вялікай страсцю. Яна перажывала. Яна ведала. И новым быў яе позірк, такі дзіцячы і наіўны раней. Зараз ён быў глыбокім, чыстым, абазнаным.

І гучэла, гучэла арыя:

Верь мне, моя Судзуки,
Пройдут и наши муки.
Я знаю.

Горкае, светлае, напаўзабытае ахапіла яго душу, слёзы прасіліся з вачэй.

Любая! Любая! Вечна каханая! Цёплы агенъчык! Іскра ўначы! Кліча, кліча твой голас. Я іду, іду. Я ніколі не дайду да цябе, я чужы табе і невядомы, я ніколі не кіну і слова, ты нават не пазнаеш, што я тут. Але я іду.

Калі песня скончылася, Берасневіч хутка выйшай з клуба і падышоў да дзядзькі Нічыпара.

– Дзядзька, давайце кажух, шапку, пугу. Спіце гэтую ноч спакойна, ідзіце слухаць канцэрт. Толькі нікому не кажыць, што я паеду замест вас. Добра?

.....
Берасневіч, загорнуты ў кажух і падобны да

мядзведзя, у валёнках клубнага вартайника, закруціў амаль увесь твар шарфам, насунуў шапку на вочы. Ён цвёрда вырашыў, яна не пазнае яго. Ён давязе яе да станцыі, праедзе з ёю гэтых тры дзесяткі кіламетраў, пагрэйца ля свайго вечнага агню, а пасля хоць на ўсё жыццё зноў халодная дарога, праца і мары аб ёй, поўнае ўсведамленне таго, што яна – адзіная і што ён яе ніколі не пабачыць.

У сані ён намасціў сена, паклаў кілімок і яшчэ два кажухі. На шчасце, усе сядзелі ў клубе, і ніхто не бачыў яго ў новай ролі.

Яна выйшла, захутала цёплай хусткаю рот. Сказала, гледзячы на неба, якое вызарыла пасля снегападу:

– Ну й мароз!!!

Ён спрыгна пасадзіў яе ў сані, зрабіў з вялізных кажухоў цёплае гняздо, паклаў больш сена ў ногі, захінуў яе, пакінуў толькі вочы, а сам, непазнаны, сеў на козлы.

Коні спора ўзялі з месца.

Пабеглі назад вярбовыя прысады, снежныя гурбы, масткі, загубіліся далёка ззаду скучыя вясковыя агні. І пайшла дзіч, пайшлі нетры. Дарога! Даўняя дарога. Ці то аген'чыкі бішчаць у далёкіх хатах, ці то ззяюць далёкія ваўчыныя вочы? Месяц заку́ўся ў вясёлкавы пярсцёнак. Трохі марозіць, белы і чисты ляжыць снег. Плынуць па гурбах сані, як човен па хвалях.

Яна маўчыць, беражэ голас. Што ж, маўчы і ты, слухай яе маўчанне, сядзі непазнаны, самы вядомы ёй хлопец на зямлі, а зараз самы далёкі і чужы. Спляліся на хвіліну і хутка зноў разыдуцца вашы шляхі, але сядзі, слухай яе маўчанне. Гэта шчасце, апошніе твае шчасце, будзе цягнуцца яшчэ цэлья вякі, дваццаць шэсць кіламетраў. Яна не ведае, што ён тут, ён не скажа. І ўсё ж гэта шчасце! Можна ўяўляць, што ён вязе яе да сябе, што іх чакае светлы

пакой і кнігі, – і ўсё жыщё яшчэ ў будучым. Можна думаць і пра іншае. Гэта было б шчасцем ведаць, што яна раптам можа нахіліцца і ціха спытаць: “Не халодна табе?”

А потым блізкія агні, сані спыняюцца, ён нясе яе па гурбах у хату. Нічога. Яны маўчаць, сані бягуць, ёкае селязёнка ў каня. Ён вязе яе ў апошні шлях ад сябе, непазнаны, і нікому, нікому ад гэтага не крываўдна. Ён чамусыці не падумаў, што яна можа загаварыць. І сапраўды, першыя кіламетраў пяць яна маўчала, і толькі калі ўстаў на дарозе ценъ пушчы, засыпанай снегам, спытала ціха:

– І ваўкі тут бываюць, таварыш?

Берасневіч, не ведаючы, што рабіць, адказаў сцісла:

– Так.

Відаць, няпраўду кажуць, што голас забываецца хутчэй за ўсё, бо яна трошкі занепакоілася. Берасневіч спіною адчуваў, як яна ўглядаетца ў яго, імкнецца пазнаць у гэтай фігуры, захутанай у футгры, нешта даўно знаёмае. Пасля яна яшчэ раз паспрабавала загаварыць:

– Ці далёка яшчэ да станцыі?

Берасневіч адчуваў, што ён зрабіў вялікае глупства, калі задумаў гэту паездку. Не кажучы ўжо пра патрэбу размаўляць, – як ён будзе трymацца, калі трэба будзе пасадзіць яе на станцыі ў цятнік. Там будзе свягло, ліхтары. Дарэмна ён ублыгаўся ў гэта. Блазенскі выбрык!

Але рабіць было няма чаго, і ён з мужнасцю адчаю захрыпей, як басэтля, і адказаў сцісла:

– Яшчэ кіламетраў дваццаць.

Яна відавочна заспакоілася. Дый сапраўды, адкуль яна магла ведаць, дзе ён, калі нікто, акрамя Паўлюка і Янкі, не ведаў месца яго прыстанку. Ну ў добра.

Пушча ахінула іх, як цёплыя кажух, калі яна

раптам упэўнена сказала:

– Берасневіч, вы...

І пасля гэтага (ён не адказаў) сказала рэзка:

– Спыніце коні, я пайду.

Маўчаць больш не было прычыны. Берасневіч павярнуўся да яе і сказаў:

– Прабачце, я зрабіў, як хлапчук. Не трэба. Я не перашкаджаю вам, маўчу. Маўчыще і вы.

– Спыніце коні, – патрабавала яна такім голасам, якога Берасневіч раней ніколі ў яе не зауважаў, халодным і цвёрдым.

Замест адказу ён пагнаў іх яшчэ хутчэй.

– Я выкінуся.

– Тут нельга гэтага зрабіць. Бачыце, пушча, гурбы, вы ў лёгкіх ботах. Замерзнеце. Што я вам, перашкаджаю, ішо што?

– І ўсё ж я пайду.

– Паспрабуйце толькі, – жорстка сказаў Берасневіч. – Пакуль вы разблыгаеце гэтыя кажух, я паспею спавіць вас так, што вы не зможаце рухацца. І наогул, хопіць гэтага, чуецце вы? Тут вам не горад, тут жывуць простыя, грубыя людзі, якія не разбіраюцца ў гэтых вашых псіхалагічных тонкасцях. Я затрымаю вас.

– Я...

– Калі хочаце, можаце пасля, на станцыі, паскардзіцца міліцыянеру на тое, што я затрымаў вас і давёз, куды трэба. Я не ўцяжу, буду чакаць мяча Немезіды. Прозвішча маё вы, напэўна, памятаеце. І наогул, я просты вознік, мне даручылі давезці вас да станцыі. Нашто гэтыя залішні крык? Вы паспяхова дасягнеле мэты, калі дасцё мне на станцыі пяць рублёў на шклянку гарэлкі.

Напэўна, у голасе яго было акрамя жорсткасці і іроніі яшчэ тое, што ён дарэмна імкнуўся прыхаваць, затоены боль, бо яна раптам змоўкла. Берасневіч збіў шарф з рота, і твар яго напаўпавароту быў бачны ёй,

нейкі новы, цвёрды, зусім мужчынскі твар. На веях голкі шэрані, касмыль валасоў, якія ўпалі на лоб, таксама сівы, твар абсівераны, грубы ад ветру. І такі жорсткі цвёрды рот. Толькі вочы ранейшыя, з усмешкай. І ўсё-такі гэта трэба было пакараць.

— Пазнаю, — сказала яна з іроніяй. — Вы заўсёды размаўлялі з дзяўчатамі такім абураочым тонам ці толькі сёння?

— Я ведаю, з кім мне трэба так размаўляць, — уладна сказаў Берасневіч. — Не, я размаўляю так яшчэ толькі раз, у канцы лютага пяцьдзесят другога года. Пасля гэтага я быў шчанюком, блазнам. Праўда, зараз я, здаецца, выправіўся.

Алёнка раптам скіллася тварам на далоні. Ён зразумеў, гэта быў занадта жорсткі ўрок, і таму прыбавіў з нечаканым сумам:

— Кіньце гэта. Вы ведаецце, мой голас мае і іншыя адценні. Але не трэба, не трэба гэтага зараз. Вы ведаецце, гэта ўсё скончылася, я чужы для вас. Сядзіце спакойна, размаўляйце са мною як са старым, напаўзабытым сябрам.

Ён зусім не чакаў гэтага, але плечы Алёнкі раптам затрэсліся. Ведаочы, што ў такіх выпадках лепей за ўсё дапамагае роўны, сухаваты тон, сказаў:

— Вы не ведалі, што я жыву тут, у гэтай вёсцы?

— Не.

— Веру вам. Я таксама кажу шчырую праўду: я ведаў, што паёдзеце вы, і назнарок папрасіўся вознікам. А зараз бярыце хустачку, тут нічога няма страшнага. Глядзіце, усё добра на свеце. Месяц над раўнінаю, снягі.

— Дзякую, мой настрой не вельмі сапсаваўся, — ціха сказала яна. — Што казаць, я думала, што вы наогул дзесьці зніклі, хоць пасля да мяне дайшлі невыразныя чуткі, што Паўлюк з вамі перапісваецца. Як вашы справы?

Берасневіч сцісла расказаў пра сваё жыццё за

апошнія чатыры гады. Яму здавалася, што нічога асаблівага ў ім не было: скончыў завочна універсітэт, працуе тут, шмат паспей зрабіць для вёскі і для сябе. Але ёй усё гэта здалося надзвычайным:

– Які вы дзіўны чалавек. Такая энергія! І не сумавалі па горадзе?

– Спачатку вельмі. Але калі ў чалавека справы, ён не сумуе. Бачыще, стаў сапраўдным гіпербарэйцам, служаюць мяне не адны дзецы, але й коні. Аднойчы на піліпаўку мяне і адну настаўніцу тут ледзь ваўкі не заелі. Давялося два кілометры, да вёскі, паліць па частках кнігі, якія неслі з сабою. Пасля столькі смеху было.

– Жах які!

– Нічога жахлівага. Такіх выпадкаў тут год семдзесят не было. Праз некалькі дзён я згуртаваў паляўнічую каманду, і мы ўвесь гэты вывадак знішчылі: маці, мацёрага, прыбыльных. Паглядзелі б зараз, якая шкура ў мяне ў пакоі, ля ложка, ляжыць. Толькі кніжак шкода.

– І ўсё ж гэта жахліва! Я б на месцы той настаўніцы памерла. А як яна?

– Нічога. Яна ўжо два гады, як паехала дадому, не працуе тут. А як у вас справы?

– Таксама нічога. Кансерваторыя хадайнічала, каб пакінулі мяне ў горадзе. Скончыла і кансерваторыю, зараз выступаю. Даводзіцца трошкі ездзіць. Вось і сёння таксама. Здаецца, карыстаюся поспехам.

Берасневіч глянуў на яе з-пад калматай шапкі насцярожана:

– Вам не трэба размаўляць. Холадна. Давайце я вам аддам свой шарф.

– Ат, – усміхнулася яна, – спяваць мне яшчэ колькі год, а з вамі размаўляць толькі гэты вечар.

Сэрца ў Берасневіча зашчымела, але ён прыняў абыякавы выгляд і сказаў як мага роўным голасам:

– Чаму? Можа, калі небудзь і сустрэнемся. Мне здаецца, у гэтым зараз для нас няма небяспекі. Калі магчымы такія размовы, значыцца, людзі астылі. Бярыще, бярыще шарф.

І з чароўнай мужчынскай дурасцю, якая лічыць, што яна хітрэйшая за ўсіх на зямлі, спытаў занадта абыякавым тонам:

– Спадзяюся, што раўнаваць за гэта ваш муж не будзе?

Алёнка строга паглядзела на яго з-пад белых махнатых веек.

– Не, не будзе.

Толькі на адно імгненне ў яго вачах праслізнула нешта незразумелае, каб адразу згаснуць.

– Ну вось і добра, – сказаў ён. – Як кажуць, віншую. Вазьміце шарф.

І ён уклаў яго ў яе маленъкую цёплую руку, якая раптам здрыганулася, адчуўшы дотык яго пальцаў.

– Які цёплы, мяккі, – сказала яна. – Дзякую вам.

– Ну вось і добра, вось і добра... Н-но-о, каб вы здаровыя былі!

Сані пабеглі хутчэй. Чорная пушча стаяла з бакой, засыпаная снегам. Рухаўся злева над верхавінамі дрэў самотны, халодны месяц. Лясныя яры, волаты-дрэвы над галавой, сагнутыя цяжкім снегам у арку маладыя бярозкі. Дзіч!

Ён зноў глянуў на яе. Яна сядзела моўчкі, прыгожая і халодная.

– Вось і скончылася гэта маленъкная гісторыя, – з сумам прамовіў ён. – Гэта нічога. Мяне турбую тут толькі тое, што вымаглі пакрыўдзіцца на мяне. Гэтага я не жадаў бы. Усё-такі тыя дні назаўсёды застануцца самымі святымі днямі майго жыцця... І падумаць толькі, што ўсё магло быць зусім, зусім інакшым, каб не подласць гэтага брыдкага чалавека

(спадзяюся, што не ён ваш муж, хаця з-за ўласцівай мне далікатнасці і не жадаю распытваць). Што б нам варта было паступіць ва універсітэт на чатыры гады пазней. Але, зрэшты, гэта позняе шкадаванне.

Добра, што ён адварнуўся ад Алёнкі. Тая глядзела на яго распыранымі, поўнымі слёз вачыма, і праішло хвілін пяць, пакуль яна саўладала са сваім хваляваннем.

Ён саскочыў з саней і пайшоў поруч, па гурбах, вялікі і нязграбны, як мядзведзь.

– Я не шкадую, – сказаў ён такім дзіўным голасам, што яму не паверыў бы нават мужчына, – бачыце, гэта мая краіна забыцця. Толькі замест лотасаў тут яліны, а я сам падобны на золаташукальніка з Кландайка.

– Пакіньце гэта, – з пакутаю ў голасе сказала яна. – Скажыце, Уладзік, дарагі, я ў той час не вельмі вас абразіла? Маглі б вы дараваць мне?

– Дараваць? За што? І на каго абразіцца? На вас? – шчыра спытаў Берасневіч. – Хіба вы вінны ў тым, што вас падманулі, пераканалі ў тым, што я лгун? Або ў тым, што... Ну добра, пра гэта не буду. Я не належу да пароды тых людзей, што як кахаюць дзяўчыну, дык кажуць, гатовы яе ў рай пасадзіць, а калі яна пакахае каго іншага, дык кажуць, што й пекла для яе замала. Яна, бачыце, перавагу перад ім, такім добрым, іншаму аддала...

Алёнка задумалася, прыкладаючы да губ ягоны шарф.

– Я не аддавала перавагі іншаму.

– Э, што казаць. Вы лепей скажыце мне, дзееці ёсць?

– Выслушайце ж і вы мяне. Я скажу вам шчырую праўду, хоць гэта мне і цяжка, хоць я, можа, і не павінна казаць яе. Бачыце, мы простыя, звычайныя людзі. І мы трапілі ў віруючы кацёл, не ведаючы нічога, нічога не разумеючы. І сваю слепату

мы зрабілі зрокам і лічылі, што мы не памыляемся. Здарылася так, што знайшоўся мярзотнік, які выкарыстаў нашу слепату. И мне, і... табе, чуеш, табе гэта кашгавала многіх бяссонных начэй і многіх пакут. Я вельмі, вельмі кахала цябе, бачыла ў табе вышэйшую істогу, верыла да апошняга слова. И менавіта таму, а не таму, што цябе зрынулі, адышла ад цябе, вырвала з сэрца з крывёю, амаль з жыщцём, калі мне здалося, што ты здрадзіў праўдзе. Як магла я, простая дзяўчына, ведаць, што праўда, калі яна з нячыстага рота, калі яе прыстасаваў да кішэні нягоднік, гэта не зусім сапраўдная, папсаваная праўда, што ў такіх выпадках праўду трэба рагаваць. И вось такое пакаранне. Божа... божа... божа...

Заплакала. Берасневіч даткнуўся да яе пляча.
Шкода было яе больш, чым сябе. Толькі і сказаў:

– Не плач, не плач.

Так кажуць маленъкай дзяўчынцы.

Але вось яна ўжо справілася, зноў ганарыстым і прыгожым стаў навекі любы твар.

– I вось змянілася ўсё. Іншыя надышлі часы, я ведаю. I я яшчэ больш ганаруся табою, калі бачу, што ты інстынктам, сумленным сэрцам прадбачыў гэта наперад. Але што мне з гэтага? Застаецца толькі вінаваціць сябе. А цяпер якое мне можа быць апраўданне. Не паверыла табе, кінула аднаго ў самы жахлівы, самы цяжкі момант. Даруй жа мне... I маўчы, маўчы. Ты думаеш, што мне лёгка прызнавацца ў гэтым? Мне было сорамна, таму я і жадала саскочыць. Я стала дарослай, я добра зараз бачу цябе. Я стала відушчай, але пасля таго, як згубіла цябе. Нашто мне зараз гэты здабыты зрок? I горш за ўсё, што я нават звыкла да гэтага. Колькі гора было! Я мёртвай хадзіла два гады. Маці бачыла гэта – думаеш, яна не пашкадавала тысячу разоў, што зрабіла так, што не падгрымала цябе ў той час. Яна не ведала, што гэта было так сур'ёзна, што ў

нашы дні таксама ўмеюць кахаць. А татка не пашкадаваў нас. Адзін толькі раз, але сказаў адверта, што мы нарабілі і што ён прадчуваў гэта сваім прасцецкім сэрцам... А мне толькі хацелася памерці.

Берасневіч быў шчырым і простым хлопцам. Таму ён проста сеў поруч з Алёнкаю на задніе сядзенне і ўзяў яе за руку, зняўшы пальчатку:

– Не трэба, Алёнка, не трэба. Ты заўтра ж зненавідзіш сябе за гэту хвіліну слабасці... Так здарылася. Ты не вінаватая, я вінаваты значна больш... Зразумей, ты для мяне і зараз засталася лепшай на зямлі.

І ён прыпаў вуснамі, усім тварам да яе далоні:

– Гэтым болем ты дачыняла мне такую радасць, і такім шчасцем было кахаць цябе, што я толькі гэта і памятаю зараз, толькі гэта. Забыліся пакуты, а сэрца тваё засталося, і гэта – лепшае. Над усім на свеце яно. І за гэта дзякую табе.

Ён адчуваў, што яе рука дрыжыць, адчуваў, што яна зноў можа заплакаць. Ён думаў, што яна шкадуе яго, мучыцца тым, што яна знайшла сваё шчасце, а ён застаўся адзін, што ёй балюча за яго, што яна саромеецца зараз сябе, што трэба выратаваць яе хаця ад гэтага, а таму вырашыў зманіць, сказаць тое, чаго не адчувала яго сэрца, чаго не было:

– Не пакутуй сумленнем за мяне, Алёнка. Не думай, я шчаслівы, я вельмі шчаслівы. Прайшоў боль, у сэрцы засталося толькі добрае...

Ён неймаверным намаганнем прымушаў сябе казаць далей гэтыя слова, у якіх была самая бессаромнай хлусня, якую калі б там ні было вымаўлялі яго вусны.

– Тваё каханне прайшло, мінула і маё таксама. Магчыма, і я хутка адшукую сваё шчасце, як адшукала яго ты. Не пакутвай за мяне, я шчаслівы. І шчасця жадаю і табе таксама, як самому лепшаму,

што было ў маім жыщі.

І сапраўды, гэта, здаецца, дапамагло. Алёнка адабрала руку, уздыхнула і сказала:

– Ну вось, зараз і я могу табе сказаць тое, чаго б ты не пачуў, каб не гэтая словы твае. Ты шчаслівы, значыцца, можаш выслушаць гэта, і мне не будзе сорамна.

– Што гэта такое? – Берасневіч паглядзеў на твар Алёнкі, блакітны пад месячным сяйвам. На твары была глыбокая, сумная ўсмешка.

– Справа ў тым, што ты недачуў... Я не замужам.. І, напэўна, ніколі не буду.

– А-а, як гэта муж... не раўнue?

– Муж не раўнue толькі таму, што яго няма... Вось мы і дамовіліся, і зараз у нас абаіх лёгка на сэрцы. Не вінаватая я, не вінаваты і ты. Дарогі ляжаць перад намі ў розныя бакі – будзем шчаслівымі.

Каб пярун ударыў зараз з зімняга зорнага неба – Берасневіч не быў бы такі прыгаломшаны. Вочы яго сталі такімі вялікімі, непараразимелымі і дурнымі, што здзівілася б і трохмесячнае немаўля.

– То-бок, як гэта?

– Вельмі проста, – строга сказала Алёнка.

Абое сціхлі. Зорная чыстая нач плыла над снягамі. Коні як быццам зразумелі іх і цягнуліся павольна-павольна. І ў пушчы рабіўся цуд, такія блакітныя, такія сінія пад ценем, казачныя вежы і гарады ўставалі з занесеных снегам вялікіх дрэў. Зрэдку ўставаў у гэтых вежах жоўты агеньчык лясной вартоўні, ветліва і прыязна мігаў ім і знікаў далёка ззаду.

Берасневіч першы не выгрымаў маўчання. Ён выпрастайцца, сціснуў лейцы ў задубелай руцэ:

– Ты, вядома, не какаеш мяне. Тваё добрае сэрца памёрла для мяне – і я чужы. Я ведаю, я не варты гэтага...

Алёнка раптам упала вачыма ў далонь. Голас яе трапягтаў, быў перарывісты і гучэй роспаччу:

– Уладзік! Уладзік! Мы гордяя, мы трymаемся, мы нават можам разысціся, не сказаць галоўнага, самага важлівага... Я маўчу... Але пашкадуй і ты мяне, пашкадуй хоць трошкі. Не прымушай зрабіць апошні крок. Вядома, я заснула навекі, але ж і такіх можа абудзіць нехта!

Ужо бачныя былі пад гарою ласкавыя агенъчыкі станцыі, чакаць далей было нельга, расступаліся і радзелі дрэвы пушчы. Яшчэ якіх-небудзь трыв кіламетры да гэтых начных, здалёк бачных агенъчыкаў, і ўсё будзе скончана.

Берасневіч спыніў коні, павярнуўся да яе, прыўзняўся ў санках. На фоне зорак вялізным здаваўся яго заінель сілуэт.

– Можа, я здолею зрабіць гэта? Я зманіў табе. Я ніколі не быў шчаслівы з тых дзён і без цябе – не буду. Я хлусіў, каб ты была спакойнай. Боль у сэрцы не прайшоў. Ён жыве і стаў яшчэ мацнейшым.

Яна маўчала.

– Можа, і для нас яшчэ ёсць шчасце? – зноў спытаў Берасневіч, прыбліжаючы свае вочы да яе вачэй. Спытаў уладна, як быццам сцвярджай гэта.

Зноў маўчанне. Ён бачыў толькі, як хілілася яе галава.

– Ну?

I, не атрымаўшы адказу, ён узяў яе за руکі, прыцягнуў да сябе і пацалаваў у лоб.

З кароткім уздыхам, амаль стогнам, яна схілілася да яго на грудзі:

– Я не могу больш. Я столькі трymалася. Няхай я дрэнная, няхай гэта несумленна, але я не могу страціць цябе, забіць цябе... I сябе таксама.

– Я так знудзіўся па табе, – шчасліва сказаў Берасневіч, схаваўшы ў яе валасах свой твар.

Яна маўчала. Цяклі хвіліны, схіляліся да гарьбы

зонту горы. Лес, бураломныя хвоі, снег.

Далёкі гудок цятніка абудзіў іх. Берасневіч сілком адараўся ад яе, павярнуў да сябе і ўзяў у далоні яе твар:

– Слухай, Алёнка, далёкая мая, бліzkая. Я не хачу карыстацца гэтымі надзвычанымі хвілінамі. Я ведаю, гэта ўспаміны, гэта дауні боль, гэта водгумле далёкіх дзён. Я амаль веру табе, але мы прайшлі столькі пакут, што для мяне было б смерцю памыліцца яшчэ раз. А ты не можаш верыць мне. Праўда?

– Не ведаю... магчыма, і так.

– Дык слухай. Заўтра прыйдзе роздум і мяне не будзе поруч. Ты паедзеш і добра падумаеш, верыш ты мне ці не. Падумаю і я. Праз два тыдні я буду ў горадзе. Адносна мяне ўсё ясна, я не змянюся. Я прыйду да цябе і дам сваю руку. Ад цябе будзе залежаць, возьмеш ты яе альбо не возьмеш. Паразмаўляй з маці... А я буду абавязкова.

Коні рвануліся, узялі з месца і памчалі да далёкіх агнёў. Закурыўся снегавы пыл, срэбра таяла на конскіх спінах. Лейцы волна ляжалі ў адной руцэ Берасневіча, а другой руцэ было ўпала ад тонкага нават праз кажух Алёнчынага пляча.

Як мужна б'е ў твар вецер, якія прыгожыя вясёлкавыя слёзы навярнуліся, дзякуючы яму, на вачах. Якая бязмежная, сіняя, якая шчаслівая далячынь.

Старэнкі вакзал, перад дзвярыма нагруслі ля конавязі сена. У зале цеплыня, коней глядзіць стары дзед, які чакае ранішняе пошты. І, галоўнае, ёсьць час пасядзець, адпачыць ад неверагоднага, спозненага і горкага шчасця: цятнік пайшоў хвілін сорак таму, а наступны будзе толькі праз гадзіну.

Ёсьць і белеты. Якім ўплем паветрам патыхае з дзвярэй буфета, які ён бедны і мілы! І можна разбудзіць буфетчыка, які драмае ля стойкі, і

папрасіць чаю.

На доўгі час, на ўсё жыццё запамятаеца гэты смешны, аблезлы буфет, азызлы добры твар буфетчыка, халодныя руکі Алёнкі, якія трэба расціраць і якім яна так смешна сціскае шклянку з чаем. Надоўга! І шчаслівы той, у каго ёсць такі ўспамін. У далёкія-далёкія будучыя гады пранясе ён яго, і калісці, на схіле дзён, варта будзе толькі сказаць: “А памятаеш?” – і зноў памяць узрушыць усю істоту чалавека, пакажа гэты буфет, у якім яны адны, станцыю, загубленую ў снягах, штучную пальму ля акна,noch над лясамі.

– Ого, глядзі, Алёнка, крымскі мускат, масандра. А ў гарадах ламаюць шыі, каб дастаць. Што б вы думалі наконт бутэлечкі?

– Уладзік, ты стаў сапраўдным мужчынам, цябе цягне на выпіўку. Вядома, я згодная, калі ты хочаш.

Буфетчык глядзіць на іх і ўсміхаецца. Вядома, і ў яго ёсць жонка, напэуна, ужо ў гадах. Яна зараз спіць. Магчыма, яны і лаюцца часам – у іх не можа быць такога, як у Берасневіча з Алёнкай. Але ён здалёк глядзіць на іх з такой зайдзроснай і добрай усмешкаю, так яму цёпла каля іх маленъкага агню, што ён будзе некалькі дзён асабліва добры з жонкаю, магчыма, нават пяшчотна, як раней, пацалуе яе, вярнуўшыся з дзяжурства.

Віно налілі ў звычайнія шклянкі (келіхай тут не водзіцца). Слава тым, хто збярог для іх, для гэтай ночы сярод снягоў, сонечныя цеплыні і свягло!

Берасневічу здаецца на хвіліну, што гэта ў іх вяслле, і чырвань залівае яго шчокі. Яна глядзіць на яго і таксама чырванее. У зале цёпла. Вакол, за вокнамі, ляжаць снягі. Рука Алёнкі, тонкая і цёплая, ляжыць на стале.

Якое шчасце, што былі гэтыя гады выпрабаванняў. Без іх не было б гэтай самотнай ночы, гэтага старэнъкага вакзала, гэтых снягоў. Як

хутка бяжыць час! Вось ужо хутка трэба ісці. Але, можа, не было б так добра, калі б не ляжала наперадзе гэтая кароткая разлука. О, гэты асаблівы сум, непадзельны ад радасці!

...Зноў зоры над галавою. Яна стаіць ля яго на пуцях.

– Чуеш, Алёнка, думай. Я прыеду, я вельмі хутка прыеду. Былі выпрабаванні, былі гады пакут, я веру ў цябе. Думай.

Чырвонае вока цягніка. Алёнка глядзіць у вочы Берасневіча з мілай, сарамлівай усмешкаю, уздыхае.

– Не ведаю, можа, я і... паверу табе.

І зноў ён нахілецца і цалуе яе ў лоб. Яна прыпадае да яго, вагаецца хвіліну і ўсміхаецца:

– Ведаеш, што сказаў бы пры такой нагодзе Янка? Ён сказаў бы, што высокія абцасы выдумалі дзяўчата, якіх занадта часта цалавалі ў лоб.

І хоча ісці.

– Алёнка! – з дакорам кажа ён, пасля схілецца і цалуе яе ў вусны.

Зноў гудок! Ах, гэты гудок!

– Бывай!

– Бывай і ты.

– Я вельмі-вельмі чакаю.

– А я буду імкнуцца да цябе. Я не магу больш...

– Прыяджай. Бацька будзе вельмі шчаслівы, маці, я думаю, таксама... і я буду вельмі рада, кажу загадзя... І даруй мне...

– Я думаю ў аспірантуру. Маркевіч пісаў...

Спудзілася:

– Хай яе ліха. Не трэба, не трэба! Столькі гора!

Я лепей...

– А я ўсё ж прыеду. Сядай, сядай хутчэй! Да акна, да акна!

Цягнік рушыў, набіраючы ход. Алёнка засміялася ад шчасця і прыпала вуснамі да халоднага шкла, пасля пацерлася аб яго шчакою.

Бачыла, як махаў ён рукою, як ішоў пасля з перона, хістаючыся ад шчасця, як п'яны. Зноў падумала з тым шчасцем, якое бывае толькі ў дзяцінстве, калі кладзешся спаць:

– Мой! Мой! Цёплы! Жывы! Назаўсёды мой, родны чалавек!

Вось цягнік набірае ход, знік асветлены вакзал. Цемра з рэдкімі агнямі вакол. Якое шчасце!

А Берасневіч між тым ішоў сапраўды як п'яны. Твар яго гарэў, дзіўныя здані ўставалі перад вачыма.

Стай ля вакзальнага скверыка на плошчы, падумаў, засмяяўся і раптам зняў з рук пальчаткі і з усвядомленым, разумным выглядам зашпурнуў іх у гурбу, спачатку адну, а пасля другую, як быццам рабіў невядома якую важлівую і разумнаю справу. Вось і коні. Любая коні, як ім цёпла пад кожухамі! Плылі ў яго галаве ўрыўкі Алёнчыных слоў:

“Прыязджай... Бацька будзе рады”. Любая-любая Алёнка... любы бацька.. любая маці!

І ён пацалаў каня ў мяккі шэры нос, такі цёплы, з рэдкімі чорнымі валосікамі.

Нейкі хлопец спыніўся непадалёку, паглядзеў на яго непаразумела, усміхнуўся і заўважыў:

– Хільнуў дзядзя. Бач ты, што гарэлка з нашым братам робіць.

Але Берасневічу было ўсё аднолькава. Ён ускочыў у сані, закруціў канцамі лейцаў і, калі коні ўзялі наўскач, крыкнуў:

– Хільнуў! Хільнуў!

Імчаліся насустроч хаты, пасля заскакалі яліны ў бары, а ён усё яшчэ крыгчай:

– Гэ-эй! Людзі! Людзі! Чуецце, людзі!

Пасля раптам супакоіўся, зручна сеў і закруціў кожухом ногі.

Коні адпачымі, беглі вясёлым трушком, праз шэршн на вейках дзіўным, вясёлкавым здаваўся лес, ныграў у хвоях вясёлы, п'яны месяц.

Усё-ўсё будзе добра. Ён верыць, ён ведае. І парукаі тamu гэтая шэрань, што ляціць з галін, казачны месяц, што заблыгайся ў дрэвах, далёкі, шчаслівы шлях.

Не затопіць, не знішчыць нішго сапраўднага кахання. Якая цёплая зіма, якая бадзёрасць у грудзях! Сколькі светлага абяцаюць снягі! Мо таму, што сэрца пасля доўгай, чатырохгадовай зімы адтайвае, пускае паасткі новага кахання, знішчае апошні на зямлі след старога?

І калі прынёхацца, як адчуваецца будучая вясна, хоць бы ўтым як пахне свежасцю, як мякаць сланечнікавага сцябла, снег!

Коні беглі шпарка!

Рукі былі моцнымі, грудзі вольна дыхалі.

І ўсё-ўсё жыццё яшчэ было ў будучым.

У снягах драмала вясна.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год